NAŠA ŠKOLA

Adresa redakcije: "Naša škola"
71000 Sarajevo
Ul. Alipašina 4/I
Tel./ Fax: 668-403
www.nasaskola.ba
redakcija@nasaskola.ba

Časopis „Naša škola" je 2019. godine indeksiran i registriran kao naučni časopis u Međunarodnoj akademskoj bazi podataka **EBSCO** sa sjedištem u Ipswich, 10 Estes Street, Massachusetts, USA. Pomenutoj bazi podataka možete pristupiti putem linka www.ebsco.com

Časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja „Naša škola" je 1996. godine indeksiran i registriran kao stručni i naučni časopis u **Nacionalnom ISSN Centru Bosne i Hercegovine** pod brojem **ISSN 0547-308X** za štampanu verziju i pod brojem **ISSN 2303-6591** za online verziju, kao i u **Međunarodnom ISSN Registru u Parizu.**

Časopis izlazi 4 puta godišnje
Tiraž: 550 primjeraka

Izdavač:

UDRUŽENJE NASTAVNIKA FEDERACIJE BiH

Za izdavača
Prof. dr. Suad Kurtćehajić

Glavni i odgovorni urednik

Mr. sc. Aida Kršo

Članovi redakcije

Akademik Suad Kurtćehajić
Prof. dr. Hanka Vajzović
Prof. dr. Enes Pelidija
Dr. sc. Ružica Šutalo Selimagić
Mr. sc. Milka Babić

Sekretar redakcije:
Ajdin Đerzić, prof.

Lektor:

Štamparija FOJNICA, Fojnica

Idejno rješenje naslovne strane časopisa "Naša škola"

Esad Ćesović
Mirna Jamaković

Tehničko uređenje i DTP

Štamparija FOJNICA, Fojnica

Štampa

Štamparija FOJNICA, Fojnica

NAŠA ŠKOLA

Časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja

Godina	BROJ 279 (109)	Sarajevo
LXX		2025.

RIJEČ UREDNIKA

Aida Kršo

ZAHVALA RECENZENTIMA

U pripremi svakog broja časopisa *Naša škola* sudjeluje ekipa kompetentnih recenzenata koji su angažirani na univerzitetima, pedagoškim zavodima, školama: iz Sarajeva, Zenice, Tuzle, Bihaća, Mostara i drugih gradova; naučni radnici, pedagozi, edukatori, stručnjaci. Želimo i na ovaj način da časopis *Naša škola* bude platforma za podršku nastavi, učenicima i nastavnicima, a sve s vizijom kvalitetnog obrazovanja i ljepše budućnosti. Želimo povezati kolege i ponuditi svima saradnju, povećati broj saradnika, uključiti nove saradnike, pozvati nove autore, pozvati profesore da motiviraju studente da objavljuju dobre seminarske i diplomske radove, kolege iz struke da nam šalju pripreme i primjere dobre prakse itd.

Recenzije su uvijek anonimne dajući detaljnu analizu teksta sa konkretnim uputama i sugestijama autoru kako da poboljša rad. Na ovaj način autori su u prilici da dobiju kvalitetnu ocjenu svog rada uz sugestije i upute za pisanje i objavljivanje radova. I negativne recenzije su korisne jer autor dobija konkretne informacije o svom tekstu: šta nije dobro, šta treba dopuniti, koju literaturu koristiti, kako citirati, kako raditi istraživanja i kako treba pisati radove koji su spremni za objavljivanje.

Ovom prilikom želimo se zahvaliti svim kolegama recenzentima koji su radili recenzije i time bili podrška: i autorima i časopisu i nastavi uopće. Dobri tekstovi su rezultat rada svih nas. Ovoga puta izdvojili smo imena recenzenata za časopis *Naša škola* od broja 100. do broja 108. Napravili smo presjek od stotog broja časopisa, što znači da je od početka objavljivanja časopisa *Naša* škol*a* do danas u oblikovanju radova i časopisa učestvovalo i nekoliko stotina naučnih i stručnih saradnika. Od narednog broja navodit ćemo imena recenzenata za svaki prethodni broj. Zahvalnost upućujemo sljedećim kolegama, recenzentima (imena prema naučnim zvanjima, abecednim redom):

1. Prof. dr. Adis Alihodžić
2. Prof. dr. Amer Osmić
3. Prof. dr. Besalet Kazazovic
4. Prof. dr. Dževad Termiz
5. Prof. dr. Elma Selmanagić-Lizde
6. Prof. dr. Ermin Kuka
7. Prof. dr. Fatih Destović
8. Prof. dr. Irma Čehić
9. Prof. dr. Izela Habul-Šabanović
10. Prof.dr. Izet Pehlić
11. Prof. dr. Karmelita Pjanić
12. Prof. dr. Larisa Kasumagić-Kafedžić
13. Prof. dr. Lejla Halilović
14. Prof. dr. Lejla Mušić
15. Prof. dr. Lejla Silajdžić
16. Prof. dr. Lejla Žunić
17. Prof. dr. Mirjana Mavrak
18. Prof. dr. Mirsad Begović
19. Prof. dr. Mirzana Pašić-Kodrić
20. Prof. dr. Safet Velić
21. Prof. dr. Sanela Merjem Rustempašić
22. Prof. dr. Sanja Soče
23. Prof. dr. Savet Velić
24. Prof. dr. Sead Nazibegović
25. Prof. dr. Semir Šejtanić
26. Prof. dr. Suad Kurtćehajić
27. Prof. dr. Snježana Šušnjara
28. Prof. dr. Suad Kurtćehajić
29. Prof. dr. Šefket Arslanagić
30. Prof. dr. Zora Marendić
31. Doc. dr. Alma Čović-Filipović
32. Doc. dr. Sandra Bjelan-Guska

33. Doc. dr. Sanela Nesimović
34. Dr. sc. Azra Gazibegović-Busuladžić
35. Dr. sc. Dejan Milošević
36. Dr. sc. Dževdeta Dervić
37. Dr. sc. Edin Kukavica
38. Dr. sc. Hazim Selimović
39. Dr. sc. Husnija Hasanbegović
40. Dr. sc. Nedim Šuta
41. Dr. sc. Nedžad Prazina
42. Dr. sc. Nihada Čolić
43. Dr. sc. Ružica Šutalo Selmanagić
44. Dr. sc. Sanja Merzić
45. Dr. sc. Slavenko Likić
46. Dr. sc. Šeherzada Džafić
47. Dr. sc. Zenaida Karavdić
48. Dr. sc. Zenan Šabanac
49. Mr. sc. Aida Kršo
50. Mr. sc. Edina Dmitrović
51. Mr. sc. Edita Kevro
52. Mr. sc. Kanita Granov
53. Mr. sc. Milka Babić
54. Mr. sc. Miroljub Mijatović
55. Mr. sc. Mirsad Tunja
56. Mr. Lara Hedžić

Poštovani recenzenti odvajaju svoje slobodno vrijeme, ulože potreban dodati napor i prenose svoje znanje, sve bez naknade. Nadamo se da će doći vrijeme kada ćemo moći i finansijski podržati recenziranje radova. Navodimo imena recenzenata želeći da se zvanično zahvalimo i, bar na ovaj način, da se odužimo.

Uz zahvalnost i s poštovanjem,

Mr. sc. Aida Kršo, urednik časopisa *Naša škola*

RIJEČ UREDNIKA

ISTRAŽIVAČKI RADOVI

Alma Švraka, Amina Perenda Alić

PROKRASTINACIJA ILI ODGAĐANJE OBAVEZA KOD UČENIKA

Sažetak:

Fokus istraživačkog nastajanja ovog rada je bio ustanoviti stavove učenika o prokrastiranju ili namjernom odgađanju obaveza i zadataka, te ispitati da li su varijable spol i uspjeh u učenju statistički značajno povezane sa prokrastinacijom kod učenika osnovne škole.

Od istraživačkih metoda u istraživanju korištene su servej metoda i metoda teorijske analize, a od istraživačkih tehnika anketiranje. Kao istraživački instrument korišten je *Anketni upitnik opće prokrastinacije.* Uzorak u istraživanju je 128 učenika iz nekoliko osnovnih škola na području Srednjobosanskog kantona.

Rezultati istraživanja su pokazali kako se ispitanici ne razlikuju značajno po stavovima s obzirom na varijable spol i uspjeh. Kao najčešća preferencija odgađanju obaveza javlja se priroda i težina zadatka u odnosu na ostale ponuđene mogućnosti. Izveden je zaključak kako bi u cilju relevantnijeg naučnog zaključivanja kod učenika značajno bilo ispitati stavove nastavnika i roditelja te na taj način dovesti ih u komparativni kontekst sa stavovima učenika.

Ključne riječi: prokrastinacija, učenici, obaveze

Predmet pažnje ovog rada želimo usmjeriti ka ispitivanju sve češće pojave među učenicima, a to je pojava odlaganja ili prokrastinacije školskih obaveza. Iz različitih razloga, subjektivnih ili objektivnih, učenici se odlučuju da svoje obaveze odlažu sve do samog roka ili za sami dan pred ispit ili test. Prokrastinacija kao oblik ponašanja ne javlja se samo u području obrazovanja kod učenika, već je sveprisutna u društvu, ali sve više i u radu, bez obzira na stepen složenosti rada. Cilj ovog rada je ispitati stavove učenika o prokrastiranju i razlike u preferenciji njegovih razloga.

Teorijska analiza problema

Prokrastinacija je pojava koju možemo definisati kao namjerno odgađanje započinjanja ili završavanja važne aktivnosti. Termin prokrastinacija svoje etimološko porijeklo vuče iz latinskog jezika, a od glagola *procastinare,* što doslovno znači odložiti ili odgoditi do idućeg dana. Osvrnemo li se na istraživanja u praksi u polju prokrastinacije, vidjet ćemo da se zasnivaju upravo na odgađanju obaveza za zadnji trenutak. U posljednje vrijeme sve više se govori o ovoj pojavi među učenicima osnovne i srednje škole. Učenici često govore o odgađanju školskih obaveza ili projekata uključujući učenje za testove, pisanje pismenih radova, čitanje i sedmične zadatke sve do tačke u kojoj optimalna izvedba takvih zadataka gubi svaku šansu da bude uspješno izvršena. Prokrastinacija je vrlo raširena među učenicima, te prema nekim istraživanjima oko 80-95% učenika odgađa obaveze (Ellis i Knaus 1997). U istraživanju akademske prokrastinacije koje su proveli Hill, Hill, Chabot i Barral (1976; prema Ferrari, Johnson i McCown 1995) pronađeno je da je prokrastinaciji sklono oko 50% učenika, a primjećen je i trend porasta prokrastinacije u višim razredima (Idžanović 2016). Različita istraživanja pojave prokrastinacije bila su usmjerena na četiri različita oblika ovakve vrste ponašanja i to: u akademskoj situaciji, u radnom okruženju, u svakodnevnom životu i u procesu odlučivanja. Prokrastinacija je ispitivana na populaciji studenata i odnosila se na analizu odugovlačenja kada su u pitanju akademski zadaci. Akademski zadaci su najčešće prethodno određeni kao i rok za njihovo izvršenje, pa takva postavka akademskih zadataka akademsku prokrastinaciju smatra štetnom praksom koja je vezana za nizak nivo samopoštovanja, visoku anksioznost i nizak nivo akademskog postignuća (Džafić 2018).

Kako školski uspjeh zavisi od niza različitih faktora, tako je moguć širok dijapazon uzroka koji dovode do odgađanja ili prokrastinacije. Jedna grupa istraživanja bila je usmjerena ka ispitivanju povezanosti uspjeha i prokrastinacije, gdje su kao i u prethodnim slučajevima nađeni rezultati nekonzistentni. To se ogleda ponajviše u činjenici da su se i za ispitivanje uspjeha u jednom dijelu koristile samoocjene učenika, dok su se u drugim prilikama koristile npr. ocjene iz testova ili opći uspjeh učenika. Naprimjer, „Tice i Baumeister (1998) su dobili povezanost između prokrastinacije i akademskog uspjeha od 0.26 do 0.66, ovisno o tome koja je mjera uspjeha korištena u istraživanju. Jackson, Weiss, Lundquist i Hooper (2003) su pronašli da je prokrastinacija, mjerena Tuckmanovom skalom prokrastinacije (Tuckman 1991), negativno povezana s prosjekom ocjena. Neka su istraživanja čak utvrdila pozitivnu povezanost između prokrastinacije i akademskog uspjeha (Brinthaupt i Shin 2001; Schraw i Wadkins 2007). Ferrari (1991) predlaže da studenti koji imaju veće intelektualne sposobnosti imaju tendenciju većoj prokrastinaciji od onih s manjim intelektualnim sposobnostima. Kim (2015) u opširnoj meta analizi navodi da postoji negativna povezanost prokrastinacije sa akademskim uspjehom" (Holeš 2019). Brojne su osobine koje se mogu

smatrati uzrocima prokrastinacije. Neke od njih su nisko samopoštovanje, slabe vještine organizacije i planiranja vremena za školske obaveze, strah od neuspjeha, samokritičnost, perfekcionizam, niska samoučinkovitost i mnoge druge osobine. „U literaturi se navode tri grupe razloga zbog kojih učenici prokrastiniraju sa završavanjem obaveza. Prvi se odnose na crte ličnosti kao što su strah od neuspjeha i perfekcionizam. Drugu grupu čine osobine zadatka, njegova težina i averzija učenika prema prirodi zadatka. Treća velika grupa razloga se odnosi na sopstvenu predstavu o self-konceptu, samopoštovanju i samoefikasnosti. Da bi se utvrdili istinski razlozi odlažućeg ponašanja, nivo prokrastinacije bi kod ljudi morao da pokaže konzistentnost tokom vremena i u različitim situacijama" (Džafić 2018: 8). Kada govorimo o odgađanju obaveza, važno je pomenuti i crte ličnosti individue koje su često genetski uslovljene, pa ih to čini karakteristikama koje je teško mijenjati i koje se uvijek nalaze u podsvijesti. Iako ovo ne treba da bude razlogom za prokrastinaciju, važno je razmatrati crte ličnosti kao potencijalne prokrastinirajuće uzroke.

S obzirom na to šta smatraju uzrocima prokrastinacije, istraživači su se podijelili u četiri velike grupe ili pristupa i to: dispozicijski, situacijski, kognitivistički i motivacijski pristup. Istraživači pripadnici dispozicijskog pristupa odgađanje definiraju kao osobinu ili bihevioralnu dispoziciju za odgađanje, odugovlačenje izvođenja zadataka ili donošenja odluke. Tumače prokrastinaciju putem drugih dispozicija kao što su samopoštovanje, optimizam, samohendikepiranje, kreativnost, neuroticizam, večernjost, anksioznost, sram i perfekcionizam. Drugi pristup, situacijski pristup, govori o odgađanju kao osobini ličnosti koja ne „mari" za vanjsku realnu situaciju u kojoj se nalazi. Zagovornici kognitivističkog pristupa usmjereni su na povezanost prokrastinacije sa percepcijom vremena, globalnim očekivanjima o učinkovitosti, očekivanjima o učinkovitosti ovisnih o specifičnoj domeni i lokusom kontrole (Idžanović 2011). Istraživanja Beswicka, Rothbluma i Manna (1988) došla su do nalaza da postoji umjerena pozitivna korelacija između prokrastinacije i neuroticizma i negativne afektivnosti ili vezanosti. Sa druge strane, nekoliko drugih istraživanja je utvrdilo sasvim blagu povezanost, kao što su istraživanja Johnsona i Blooma (1995), dok istraživanje Laya (1994) nije utvrdilo nikakvu povezanost između navedenih varijabli. Također, neka su istraživanja utvrdila pozitivnu povezanost prokrastinacije i ekstraverzije (Liberty 1993; Johnson i Bloom 1995), dok su drugi dobili negativnu povezanost ili nisu uopšte utvrdili povezanost.

Iz navedenih istraživanja možemo zaključiti da su rezultati istraživanja usmjerenih na sličnu problematiku davali izuzetno raznolike rezultate. Razlog može biti u složenosti osobina i tipova ličnosti sa jedne strane, ali i nedovoljnoj istraženosti prokrastinacije kao pojave sa druge strane.

Metod

Cilj ovog rada je ispitati razlike u samoprocjeni prokrastinacije kod učenika osnovne škole s obzirom na spol i školski uspjeh kao i razlike u preferenciji razloga odgađanja obaveza kod učenika.

Pretpostavili smo da postoji razlika u samoprocjeni učenika osnovne škole o prokrastinaciji s obzirom na spol i uspjeh te da postoje razlike u preferenciji razloga odgađanja obaveza kod učenika.

Od istraživačkih metoda u istraživanju korištene su servej metoda i metoda teorijske analize, a od istraživačkih tehnika anketiranja. Za potrebe istraživanja koristili smo *Anketni upitnik opće prokrastinacije* koju je razvio Lay (1986) a koja za procjenu zastupljenosti ove pojave koristi Likertovu ljestvicu rangiranu stepenima od 1 do 5 (tvrdnja 1- ne slažem se, tvrdnja 5- u potpunosti se slažem) sa 24 tvrdnje navedene u upitniku. Za statističku obradu podataka korišten je SPSS program statističke obrade podataka za društvene nauke.

Uzorak ispitanika istraživanja čini 128 učenika VI, VII, VIII i IX razreda osnovnih škola sa područja Srednjobosanskog kantona, od toga 73 ili 57% ženskog spola i 55 ili 43% muškog spola.

Rezultati istraživanja

Za provođenje ovog istraživanja, kao i ranije pomenuto, korištena je Skala generalne ili uopćene prokrastinacije koju je razvio Lay (1986). Od ukupno 24 tvrdnje navedene u upitniku, za četiri tvrdnje je provedeno obrnuto bodovanje ili tzv. reversed scoring i to za tvrdnje br.: 1, 8, 14 i 20. Nakon transformacije vrijednosti ovih tvrdnji, pristupilo se analiziranju podataka dobijenih istraživanjem. Cjelokupna skala je postupkom faktorske analize svedena na tri subskale. Prva subskala - *rad na zadacima* odnosi se na tvrdnje u kojima učenici vrše samoprocjenu vlastitog rada i učenja. Druga subskala – *planiranje* daje uvid u sposobnosti planiranja i raspoređivanja vremena, dok se treća subskala odnosi na *upravljanje vremenom* ili tzv*. time management*, to jest, konkretno korištenje vremena na određene aktivnosti.

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.848
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1246.519
	Df	276
	P	.000

Tabela 1: KMO-Barletov test sferičnosti

U tabeli 1 možemo vidjeti vrijednost p=.000, a što ukazuje na opravdanost provođenja faktorske analize, odnosno, na postojanje statističke značajnosti i opravdanosti redukcije na manji broj faktora.

H1 Pretpostavlja se da učenici ocjenjuju prokrastinaciju kao visoko zastupljenu pojavu

Krenuli smo sa pretpostavkom da učenici ocjenjuju prokrastinaciju kao visoko zastupljenu pojavu. Uzimajući u obzir tabelu 2 moguće je zaključiti o vrijednostima dobijenim t-testom za ispitivanje nivoa zastupljenosti prokrastinacije kod učenika. S obzirom na skalu od pet nivoa gradacije, kao srednja vrijednost za ispitivanje zastupljenosti prokrastinacije kod učenika je uzeta vrijednost 3. Iz navedene tabele se iščitavaju podaci koji na zbirnoj skali pokazuju vrijednost aritmetičke sredine M=3.08, što ukazuje na postojanje prokrastinacije kod učenika.

Varijable	N	M	SD	95% Interval pouzdanosti		t-test	Sig.
				Donja granica	Gornja granica		
Skala prokrastinacije – zbirna skala	128	3.08	.762	-.06	.21	1.160	.278
Subskala rad na zadacima	128	2.97	1.070	-.22	.16	-.299	.765
Subskala planiranje	128	2.93	.738	-.20	.06	-1.018	.311
Subskala upravljanje vremenom	128	3.14	1.10892	-.0520	.3359	1.448	.150

Tabela 2: Stepen prokrastinacije kod učenika s obzirom na pretpostavljenu vrijednost

Rezultati aritmetičke sredine za subskale rad na zadacima, planiranje i upravljanje vremenom su nešto ispod mjerene vrijednosti 3. Uzimajući u obzir aritmetičke sredine, visoke vrijednosti standardne devijacije za dobijene rezultate, kao i statističku značajanost koja prelazi vrijednost p=.05, moguće je zaključiti da postoji određeni stepen prokrastinacije kod učenika, ali da se ista ne smatra statistički značajnom u našem slučaju, te se na osnovu ovog uzorka ne može zaključivati o populaciji kada je u pitanju prokrastinacija kod učenika.

Iz navedenog slijedi da je naša prva hipoteza djelimično potvrđena, a zbog dijela u kojem je vidljivo postojanje prokrastinacije, ali čija statistička vrijednost nije značajna.

H2 Pretpostavlja se da postoje razlike u samoprocjeni prokrastinacije s obzirom na spol ispitanika

Kroz tabelu 3 je analizirana razlika u samoprocjeni prokrastinacije kod učenika s obzirom na spol. Kako je vidljivo u tabeli 1, nešto veći stepen prokrastinacije pokazuju dječaci M=3.17 u odnosu na djevojčice M=3.01. Kako su vrijednosti standardne devijacije, odnosno, odstupanja od aritmetičke sredine visoke, tako i vrijednost statističke značajanosti ovih rezultata p=.243 pokazuje kako dobijeni rezultati nisu statistički značajni.

Samoprocjena prokrastinacije	N	M	SD	95% Interval pouzdanosti		F	T	P
Spol				Donja granica	Gornja granica			
M	55	3.17	.703	-.110	.428	.861	1.173	.243
Ž	73	3.01	.801					

Tabela 3: Razlike u samoprocjeni prokrastinacije kod učenika s obzirom na spol

Na osnovu toga možemo reći da dječaci pokazuju veće sklonosti odgađanju obaveza u odnosu na ispitivane djevojčice; ipak navedena razlika nije značajna.

Druga hipoteza je odbačena, a zbog činjenice da navedeni rezultati ukazuju da dječaci i djevojčice ne pokazuju značajnu razliku u ocjeni prokrastinacije.

H3 Pretpostavlja se da postoji razlika u samoprocjeni prokrastinacije s obzirom na uspjeh ispitanika

Za pretpostavku postojanja razlika među ispitanicima s obzirom na njihov školski uspjeh, korišten je ANOVA test koji, kako je to vidljivo u tabeli 4, ne ukazuje na postojanje statistički značajne razlike među ispitanicima.

	Suma kvadrata	Razl. M	M^2	F	P
Između grupa	2.371	3	.790	1.374	.254
Unutar grupa	71.317	124	.575		
Total	73.668	127			

Tabela 4: Razlike u samoprocjeni prokrastinacije s obzirom na školski uspjeh

Kako je vidljivo iz vrijednosti testa F=1.374 i vrijednosti p=.254, ne postoje razlike u ocjeni prokrastinacije kod učenika s obzirom na njihov školski uspjeh. Rezultati nisu značajni između grupa niti unutar ispitivanih grupa.

(I) Razred	(J) Razred	Razl. M (I-J)	P	95% Interval pouzdanosti	
				Donja granica	Gornja granica
Dovoljan	*Dobar*	.600	.144	-.21	1.41
	Vrlo dobar	.662	.098	-.12	1.45
	Odličan	.760	.055	-.02	1.54
Dobar	*Dovoljan*	-.600	.144	-.1.41	.21
	Vrlo dobar	.062	.746	-.32	.44
	Odličan	.160	.383	-.20	.52
Vrlo dobar	*Dovoljan*	-.662	.098	-.1.45	.12
	Dobar	-.062	.746	-.44	.32
	Odličan	.098	.526	-.21	.40
Odličan	*Dovoljan*	-.760	.055	-.1.54	.02
	Dobar	-.160	.383	-.52	.20
	Vrlo dobar	-.098	.526	-.40	.21

Tabela 5: Razlike u samoprocjeni prokrastinacije kod ispitanika s obzirom na školski uspjeh

Razultati navedeni u tabeli 5. dodatno pokazuju da ni razlike svih grupa međusobno nisu statistički značajne i da ne postoje značajna odstupanja.

Rezultati do kojih smo došli ispitivanjem opovrgavaju pretpostavku da postoje razlike u ocjeni ispitanika s obzirom na njihov školski uspjeh.

H4 Pretpostavlja se da postoje razlike u preferenciji razloga odgađanja obaveza kod učenika, te da postoji povezanost između razloga odgađanja obaveza i prokrastinacije

Analizirali smo razliku u preferenciji razloga odgađanja obaveza kod učenika. Razlozi odgađanja obaveza mogu biti različiti: crte ličnosti, priroda i težina zadatka, nedostatak samopoštovanja kod učenika, rad pod pritiskom.

Razlog odgađanja obaveza	N	M	SD
Crte ličnosti	128	2.54	1.474
Priroda i težina zadatka	128	3.08	1.434
Nedostatak samopoštovanja	128	2.55	1.402
Motivirajući faktor – rad pod pritiskom	128	2.71	1.501

Tabela 6: Preferencija razloga odgađanja obaveza

Iz rezultata koje smo dobili možemo vidjeti da učenici kao najčešći razlog odgađanju obaveza biraju prirodu i težinu zadatka (M=3.08, SD=1.43). Ovaj razlog odgađanja obaveza slijedi razlog koji se odnosi na osobine ličnosti, odnosno na rad pod pritiskom kao motivirajući faktor, dok su skoro identični rezultati koji se tiču crta ličnosti i manjka samopoštovanja. Rezultati do kojih smo došli u ovoj tabela potvrđuju prvi dio naše hipoteze koja se odnosi na preferenciju razloga odgađanja obaveza.

		Skala prokrastin.	*Crte ličnosti*	*Priroda i težina zadatka*	*Nedostatak samopošt.*	*Rad pod pritiskom*	*Razlozi odgađanja obaveza*
Skala prokrastinacije	Pearson C.	1	.450**	.471**	.353**	.487**	.618**
	Sig.		.000	.000	.000	.000	.000
Crte ličnosti	Pearson C.	.450**	1	.528**	.319**	.398**	.790**
	Sig.	.000		.000	.000	.000	.000
Priroda i težina zadatka	Pearson C.	.471**	.528**	1	.288**	.303**	.740**
	Sig.	.000	.000		.001	.001	.000

Nedostatak samopoštovanja	Pearson C.	.353**	.319**	.288**	1	.234**	.635**
	Sig.	.000	.000	.001		.008	.000
Rad pod pritiskom	Pearson C.	.487**	.398**	.303**	.234**	1	.687**
	Sig.	.000	.000	.001	.008		.000
Razlozi odgadjanja obaveza	Pearson C.	.618**	.790**	.740**	.635**	.687**	1
	Sig.	.000	.000	.000	.000	.000	
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).							

Tabela 7: Korelacija prokrastinacije i preferencije odgađanja obaveza

Na kraju, možemo vidjeti postojanje pozitivne povezanosti između prokrastinacije kod učenika sa svim razlozima odgađanja obaveza, bilo da se radi o crtama ličnosti, prirodi i težini zadatka, radu pod pritiskom ili nedostatka samopoštovanja. Osim što postoji pozitivna korelacija skale prokrastinacije sa svim subskalama preferencije na nivou značajnosti od p=.001, postoji i pozitivna povezanost u smislu interkorelacija faktora preferencije odgađanja obaveza međusobno. Time zaključujemo da je naša zadnja hipoteza potvrđena.

Na početku istraživanja, pretpostavljeno je da će ispitanici pokazati visok stepen zastupljenosti prokrastinacije. Rezultati istraživanja su pokazali da u odnosu na pretpostavljenu vrijednost postoji izvjestan stepen prokrastinacije, ali da navedeni stepen nije primjenljiv na populaciju jer nije statistički značajan. Po ovom osnovu, prva hipoteza je djelimično dokazana.

U ovom istraživanju je pretpostavljeno da će se ispitanici razlikovati prema spolu i uspjehu u učenju. Ipak, rezultati istraživanja su pokazali da navedeno nije slučaj, pa se ispitanici nisu razlikovali ni po jednoj od navedenih varijabli, a čime su ove navedene hipoteze odbačene. Na kraju, ispitivana je preferencija razloga odgađanja obaveza među kojima su bile izdvojene četiri pojedinačne grupe razloga, od kojih je najzastupljeniji razlog odgađanja obaveza bila težina i priroda zadatka.

Zaključak

Vodeći se ranijim istraživanjima prakse te različitim rezultatima i zaključcima istraživanja prokrastinacije, nastojali smo pokazati na koji način se ova pojava doživljava kod učenika osnovne škole. Rezultati istraživanja su pokazali da u odnosu na pretpostavljenu vrijednost postoji izvjestan stepen prokrastinacije, ali da navedeni stepen nije primjenljiv

na populaciju jer nije statistički značajan. Također smo došli do rezultata da se ispitanici nisu razlikovali prema spolu i uspjehu u učenju. Kada se radi o preferenciji razloga odgađanja obaveza, rezultati su pokazali da je to težina i priroda zadatka. Cjelokupan „preokret" istraživanja je pokazan upravo u povezanosti ovih razloga sa prokrastinacijom, pri čemu je dokazana pozitivna korelacija prokrastinacije i preferencija odgađanja obaveza, ali su pokazane i interkorelacije razloga odgađanja obaveza.

Novija istraživanja prokrastinacije upućuju na to da je prokrastinacija manifestacija impulsivnosti u modernom svijetu. Sa gledišta evolucije to ima smisla. Učenici traže trenutnu nagradu pa se odlučuju za ugodniju aktivnost koja potiče nivo dopamina, neurotransmitera sreće. Jednostavnije je od dugoročnih ciljeva i čekanja na nagradu. Vrlo je teško boriti se protiv toga, a dugoročne posljedice su često nepopravljive. Ne samo da ne ostvaruju ciljeve već prokrastinaciju usvajaju kao naviku koja se odražava na sve aspekte života.

U budućnosti će stručne službe, nastavnici i roditelji morati više pomoći učenicima u suzbijanju prokrastinacije. Prije svega, važno im je pomoći da vide svrhu i smisao u onome što uče i rade. Na taj način ojačat će unutrašnju motivaciju i volju za radom. Strah od neuspjeha ili manjak samopouzdanja može se izbjeći ako zadatke podijelimo u manje dijelove i korake pa time omogućimo učeniku da teže zadatke lakše savlada i osjeti uspjeh. Učenik će tada kvalitetnije upravljati svojim emocijama, a negativne emocije i anksioznost prema obavezama smanjit će se. Pozitivne emocije i kvalitetnije razumijevanje svrhe onog što rade kod učenika jačat će unutrašnju motivaciju i volju za izvršavanjem obaveza i zadataka.

Literatura

Beswick, G., Rothblum, E. D., & Mann, L. (1988). Psychological antecedents of student procrastination. *Australian Psychologist, 23*(2), 207–217.

Chu, A. H. C., & Choi, J. N. (2005). Rethinking Procrastination: Positive Effects of "Active" Procrastination Behavior on Attitudes and Performance. *The Journal of Social Psychology, 145*(3), 245–264.

Džafić, A. (2018). *Akademska samoregulacija, prokrastinacija i akademsko poštenje kod studenata (diplomski rad).* Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu. Preuzeto sa: https://www.ff.unsa.ba/files/zavDipl/17_18/psi/Amina-Dzafic.pdf.

Ellis, A., & Knaus, W. J. (1977). *Overcoming procrastination*. New York: Institute for Rational Living.

Ferrari, J. R., Johnson, J. L., & McCown, W. G. (1995). *Procrastination and task avoidance: Theory, research, and treatment.* Plenum Press.

Holeš, N. (2019). *Odnos osobina ličnosti, prokrastinacije i*

akademskog postignuća. Zadar: Sveučilište u Zadru. Završni rad. Preuzeto sa: https://repozitorij.unizd.hr/islandora/object/unizd%3A3466/datastream/PDF/view.

Idžanović, A. (2016). *Odnos perfekcionizma, samoefikasnosti i akademske prokrastinacije (diplomski rad).* Osijek: Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku. Preuzeto sa: https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A726/datastream/PDF/view.

Johnson, J. L., & Bloom, A. M. (1995). An analysis of the contribution of the five factors of personality to variance in academic procrastination. *Personality and Individual Differences, 18*(1), 127–133.

Lay, C. H. (1994). Trait procrastination and affective experiences: Describing past study behavior and its relation to agitation and dejection. *Motivation and Emotion*, 18, 269-284.

Solomon, L. J. i Rothblum, E. D. (1984). Academic Procrastination: Frequency and CognitiveBehavioral Correlates. Journal of Counseling Psychology, 31(4), 503-509.

Steel, P. (2007). The nature of procrastination: A meta-analytic and theoretical review of quintessential self-regulatory failure. Psychological Bulletin, 133, 65–94.

Steel, P., Brothen, T. i Wambach, C. (2000). Procrastination and personality, performance and mood. Personality & Individual Differences, 30, 95-106.

Van Eerde, W.V. (2003). A meta-analytically derived nomological network of procrastination. Personality and Individual Differences, 35, 1401-1418.

Wesley, J.C. (1994). Effects of ability, high school achievement and procrastinatory behaviour on college performance. Educational and Psychological Measurement, 54(2), 404-408.

Živčić-Bećirević, I., Smojer-Ažić, S. i Martinac Dorčić, T. (2014). Odrednice odugovlačenja u akademskom kontekstu. Društvena istraživanja, 1, 47-67.

Lejla Hodžić

"PONORNICA" SKENDERA KULENOVIĆA (KOMPOZICIONA STRUKTURA I POZICIJA NARATORA)

SAŽETAK

Predmet analize ovog eseja je kompoziciona struktura romana "Ponornica" Skendera Kulenovića i pozicija naratora u romanu. Autorica analizira strukturne karakteristike romana i zavisnost tih karakteristika od pozicije naratora u odnosu na zbivanja o kojima priča, te poziciju pripovijedača sa aspekta podjele romana Henryka Markiewicza „na osnovi lika koji pripovijeda". Ova analiza potkrijepljena je konkretnim primjerima - citatima unutarnjih monologa pripovjedača, koji su jedan od narativnih postupaka u romanu. Predmet ove analize je i relacija fiktivni – aktuelni autor, kao i (pored glavnog, „sveznajućeg" naratora) pomažući naratori, iz čijih pisama i stranica iz dnevnika saznajemo događaje. U posljednjem dijelu eseja, autorica analizira zaplet romana, vodeći se Davisovom podjelom na „kauzalni", „linearni" i „teleogenetični" zaplet, te donosi zaključak da se transformiranjem klasičnog narativnog postupka ostvaruje polifonijska struktura romana, a hroničarsko kazivanje pretače se u romaneskno ispovijedanje, čime kolektivna drama postaje individualna.

KLJUČNE RIJEČI: *roman, struktura, Ponornica, narator, naracija, pripovijedač, struktura, događaji, zaplet, polifonija, hronika, ispovijest*

SUMMARY

The subject of analysis in this essay is the compositional structure of the novel "Underground River" by Skender Kulenović and the position of the narrator within the novel. The author analyzes the structural characteristics of the novel and how those characteristics depend on the narrator's position in relation to the events being narrated, as well as the narrator's role based on Henryk Markiewicz's division "according to the character who narrates." This analysis is supported by specific examples—quotes from the narrator's internal monologues, which are one of the narrative techniques used in the novel. Another focus of this analysis is the relationship between the fictional author and the actual author, alongside the main "omniscient" narrator, with the aid of secondary narrators from whose letters and diary entries we learn about events. In the final part

of the essay, the author analyzes the plot of the novel, guided by Davis's division into "causal," "linear," and "teleological" plots, concluding that by transforming the classical narrative technique, a polyphonic structure is achieved, and the chronicler's storytelling transitions into a novelistic confession, thereby turning collective drama into individual experience.

KEYWORDS: *novel, structure, Underground River, narrator, narration, storyteller, events, plot, polyphony, chronicle, confession.*

Tema prethodnog eseja o romanu „Ponornica", (objavljenog u časopisu Naša škola, br. 274) bila je pozicija ovog romana u okviru bošnjačke književnosti i u piščevom književnom opusu, a u ovom eseju fokusirat ćemo se na strukturu „Ponornice" i poziciju pripovjedača. Ako se podrobnije analiziraju strukturne karakteristike „Ponornice" i njihova zavisnost od pozicije naratora u odnosu na zbivanja o kojima priča, onda se nameće zaključak da Kulenovićev narator Muhamed jeste fiktivni lik koji pripada zbilji što je predočena u romanu.[1] On je, dakle, pripovjedač i svjedok, ali je i sam sudionik događaja o kojima pripovijeda. Upravo to i omogućuje razgradnju hroničarskog pripovijedanja, i u skladu s tim transformiranje žanra porodične hronike u polifonijsku romanesknu strukturu. Naratorova ispovijest u „Ponornici" započinje retrospektivnom naracijom[2]: čitajući pismo rođake Senije, Muhamed se prisjeća mladosti, raspusta koji je kao student kairskog univerziteta proveo u rodnoj kasabi. Od tada je prošlo četrdeset godina i on, sad već pred kraj života, da bi ih ovjekovječio, te događaje prenosi na papir. Muhamed je, zapravo, nepouzdani pripovjedač koji u svoju priču uključuje i priče drugih i vlastitu ispovijest. Njegova ispovijest nije, pak, samo puko nizanje i opisivanje događaja što su se zbili i njihovih sudionika (uključujući, naravno, i pripovjedačev sud o svemu tome), nego je u njoj sadržana i pripovjedačeva vlastita drama, već pomenuto samoispitivanje smisla egzistencije. A to samoispitivanje izrečeno je upravo u obliku monologa:

„Opet mi se evo čitav svemir i u njemu život, u čijim mi je svim pojavama Bog, ukazuju kao ispolinsko, gluhonijemo valjanje i međusobno proždiranje bez smisla i kraja."[3]

---

[1] Aleksandar Flaker u tekstu „O tipologiji romana" (Moderna teorija romana, Nolit, Beograd, 1979: 153, 154) navodi podjelu romana Henryka Markiewicza „na osnovi lika koji pripovijeda". Markiewicz pravi osnovnu podjelu na četiri tipa pripovjedača:

I Autorski pripovjedač (narator) koji ne pripada predočenoj zbilji i nije kakarakteriziran kao fiktivni lik,

II Pripovjedač kao autorov fiktivni subjekt, tj. koji ne pripada predočenu svijetu,

III Pripovjedač kao fiktivni lik koji pripada zbilji što je predočena u književnom djelu, i

IV Pripovjedač koji prividno pripada predočenom svijetu, ali ipak vlada „sveznanjem autorskoga pripovjedača" (npr. pripovjedač u romanima Dostojevskog).

2 Markiewicz vrši dalju klasifikaciju unutar svakog od ovih podtipova. Tako unutar III podtipa Markiewicz utvrđuje sljedeća dva podtipa pripovjedača:

1. Pripovjedač koji vodi retrospektivnu naraciju (dnevnik, pismo, monološki izričaj), i
2. Pripovjedač kao subjekt koji vodi unutrašnji monolog.

[3] Kulenović, S. navedeno djelo, str. 315

Stoga nam se nameće pitanje: ne bismo li onda Kulenovićevog junaka mogli svrstati i u drugi Markiewiczev podtip? Pomnim čitanjem „Ponornice" doći ćemo do odgovora koji sve objašnjava. Unutar retrospektivnog pripovijedanja, datog u vidu naratorovih zapisa, sadržan je i njegov unutarnji monolog, istina samo djelimično i u fragmentima:

„Kao da sam ribarski plovak na uzbibanoj vodi, naizmjenično tonem u san i vraćam se u javu. Osjećam da ću brzo zaspati, i pokušavam, kao što to često radim, da tačno uhvatim i zapamtim taj trenutak od kojeg počinje san. Ti dlanovi što mi se čine da su mi obuhvatili lice – odakle su, iz ovih trenutaka sna ili jave?"[4]

Unutarnji monolog je, dakle, ukomponiran u retrospektivnu naraciju, a Muhamed je pripovjedač i jednog i drugog Markiewiczevog podtipa. Senijino pismo koje Muhameda vraća u prošlost, kako kaže Enes Duraković *„poput Proustove „madlene" namočene u čaj"*[5], za Muhameda je dokument. Ono što je za njega dokument, za Seniju je, međutim, egzistencijalna muka:

„Eto ih tamo, nek rade šta hoće, mene hoće da udaju za Sulejmanbega Topala. A kako ću, dragi Muhamede?! Ja drugog prijatelja nemam osim Boga i tebe, oba mi daleko, hoćeš li ove godine dolaziti?"[6]

Također, na relaciji fiktivni – aktuelni autor Muhamedova ispovijest postaje osobenom dokumentarnom činjenicom koju aktuelni autor, tj. Skender Kulenović, bez bilo kakve intervencije predočava čitatelju. Na toj osnovi Muhamedova egzistencijalna muka dobija funkciju historijskog dokumenta, a ne samo ispovijesti koja je zbog svoje subjektivnosti i emocionalnosti sa činjeničnog stanovišta nepouzdana.

„Ovi zapisi, ne znam zašto, postali su mi važniji od nekih novih arheoloških otkrića i dilema oko njih, u kojima se očekuje moje mišljenje. I strah me hvata pred ovom bjelinom hartije i ovom mutninom svega što bi svakog časa moglo otići sa mnom..."[7]

Moglo bi se reći da je u Senijinom pismu sažet čitav roman, a rečenica: *„Eto ih tamo, nek rade šta hoće."* provlači se poput refrena i po riječima Fahrudina Rizvanbegovića *„osjenčava Muhamedov simbolični, a opet relativni odnos prema svijetu."*[8]

Događaji o kojima piše Kulenović zasnovani su na dokumentarnim (autobiografski podaci), ali i na historijskim izvorima. Radnja romana smještena je u onaj vremenski period kada, nakon odlaska osmanske imperije, Austro-Ugarska Monarhija preuzima vladavinu nad Bosnom. To je vrijeme velikih promjena, smjene dviju kultura i dviju civilizacija,

[4] Isto, str. 320

[5] Duraković, E. navedeno djelo, str. 349

[6] Kulenović, S. navedeno djelo, str. 151

[7] Isto, str. 385

[8] Rizvanbegović, F. navedeno djelo str. 355

potpuno različitih, i te će se promjene posebno odraziti na život domaćeg stanovništva. Ukupan društveni sistem, pa i vjera, gleda se u kontekstu tih promjena, pa će Kulenović reći: *„Naša je ostala da strši ovdje kao badrljak prestarjele carevine koja se duboko povukla, a njihova je pod čvrstim žezlom svoje, koja se na ovim stranama duboko zajezerila svojim neviđenim redom u svemu, ali joj se ipak na dnu, sve je više takvih znakova, nešto prijeteći komeša i uspinje, i to od ortodoksa, čije je nade u slobodu iznevjerila; trke dakle (dođoše mi ove česte Tahirbegove riječi) između dviju carevina – utvara, jedne, koja je sada samo to, i druge, koju teško da će minuti ista sudbina.*"[9]

Sa dolaskom zapadnoevropske civilizacije dolazi novi način življenja, kao mogućnost prekida sa tradicijom i dotadašnjim načinom života što vodi ka rasapu jednog kulturološkog koda. U „Ponornici" se, međutim, historija slika iz individualne vizure. Kriza begovata, dioba kmetova, rasulo patrijarhalne bošnjačke porodice - sve je to uokvireno Muhamedovom ispoviješću, prožeto njegovim sudom i njegovom unutarnjom dramom. "Ponornica" je istovremeno i Muhamedova ispovijest i hronika njegove porodice, pa je tako i Muhamed (odnosno sam Kulenović) i romansijer i hroničar. U trenutku kada počinje tražiti opravdanje za svoje postupke on prestaje biti hroničar i postaje romansijer, a porodična drama postaje ljudska drama. Svi Kulenovićevi junaci trpe historiju: i Senija i Memnuna (o čijim životima odlučuju drugi), i Tahirbeg (čiji je problem sa jedne strane u razrušenoj metafizici i preziru prema čisto čulnom, čisto zemaljskom, a sa druge strane mu se nameće problem nemogućnosti da se ljubav realizira), i konačno sam Muhamed koji se odjednom nađe u vrtlogu nemilih zbivanja, zarobljen između ravnodušja, mogućnosti da nešto promijeni i želje da pobjegne od svega.

*"**Eto vas tamo**, ponavljam Senijine riječi iz pisma, vrag sve neka nosi kud je ponio! Nemoćan sam u svemu. Vratiću se u Kairo, u bijeli svijet i nikad više ovamo. Spavati, spavati."*[10]

Kulenović, dakle, ne govori više o historiji nego o ljudskim sadržajima.

"Ponornica" u svojoj narativnoj matrici slijedi transformativne mogućnosti modernističkog romana bazirane na dezintegraciji tradicionalnog mimetičkog narativnog modela romana. Pored toga što je i porodična hronika, i ispovijest glavnog lika koji je istovremeno i narator, "Ponornica" je u isto vrijeme i roman - parabola o bilo kojem vremenu i o bilo kojoj kulturi. Sve tri ove dimenzije su, međutim, na izvjestan način uokvirene dramskom strukturom djela. Kulenović u romanu koristi tehniku drame (pozornica - sukob - dijalog). Svi prostori na kojima se odvija radnja romana služe kao pozornica na kojoj se zbiva niz sukoba u dijaloškoj formi. Tako su dramski strukturirane scene sukoba strica Hotelbega i Vepra nakon Veprove smjelosti da zaprosi stričevu kćer Nailu,

[9] Kulenović, S. navedeno djelo, str. 351

[10] Isto, str. 283

Senijina prosidba i tuča žena oko prosidbe, tuča njenih prosilaca u čaršiji pred hotelom, svađa između oca i strica Kunstmalera, i posebno dramatičan prizor na sijelu u Djedovoj kuli kad svi koriste priliku da se okome na protivnika. Obično se, dakle, radi o sukobu nosioca jednog stava i nosioca drugog stava, ali se dramski akcenat otkriva i u nekim drugim prizorima: Tahirbeg pred Memnuninim kapidžikom, dolazak pijanog Arifinog muža, Memnunin naprasni plač, razuzdana povorka na povratku iz lova, Senijina bolest, nastup pehlivana Akifa Bungura. Sam roman završava na dvije pozornice: konjske trke kao poprište krvavog sukoba između pripadnika dviju vjera, i cirkuska tačka u kojoj klovnovi predstavljaju dvije carevine (što je više tragikomičan prizor).

Enes Duraković i Fahrudin Rizvanbegović primjećuju da je "Ponornica" strukturno složen roman koji objedinjuje i realistički koncept i elemente moderne proze:

"Ponornica" je roman izuzetno složenog sastava u kojem se polifonijski razvedena fabula raznovrsnim vidovima i tipovima pripovijedanja sliva u jedinstven tok cjelovito izvedene romaneskne strukture. Zamišljena prvobitno kao tetralogija u kojoj bi se evokacijom lične sudbine glavnog junaka Muhameda prezentirala i društveno-historijska drama i sudbina bošnjačke begovske porodice, "Ponornica" je plodotvorno sažela iskustva klasičnog realističkog romana s bitnim karakteristikama i izražajnim obogaćenjima moderne proze."[11]

"Karakteristično držanje realističkog koncepta, tradicionalno za bošnjačke pripovjedače od Mulabdića do danas, nikad nije, pa ni u slučaju "Ponornice", priječilo ovostrane pisce da u taj tzv. realistički pripovjedni postupak utkaju sve ono moderno što im je suvremena literatura nudila. Tako se i u aspektu fabulativnog i sižejnog u Kulenovićevu romanu, stače u realistični njen tok, sav moderni naboj koji se stinjaje u realističnoj suštini, a prosjaji modernizma vrlo se lijepo mogu pratiti u fabulativnom, a pogotovu, u strukturnom sklopu "Ponornice". "[12]

Ovi "prosjaji modernizma" mogu se promatrati od već pomenute narativne kompleksnosti, preko unutarnjeg monologa i demistificiranja likova (razbijanje epskog, što je također modernistički postupak, a u ovom slučaju to se posebno donosi na lik Muftije), pa do samog zapleta u romanu. Lennard J. Davis npr. izdvaja dva tipa zapleta: "kauzalni" ili "konsekutivni" (ili "linearni") zapleti, koji tokom osamnaestog stoljeća ustupaju mjesto drugom tipu zapleta, koji Davis naziva "teleogenetičnim".[13] Po njemu, u linearnom zapletu elementi su linearnom logikom ("i-tada-i-tada") poredani u kauzalni niz, dok je u teleogenetičnom ta logika možda još prisutna, ali je prevladana događajima unutar samog zapleta i svršetkom djela. Davis za teleogenetični zaplet kaže još i ovo: *"U drugom*

[11] Duraković, E. navedeno djelo, str. 347.

[12] Rizvanbegović, F. navedeno djelo, str. 356., 357.

[13] Davis, Lennard J. Zgusnuti zapleti: povijest i fikcija, Suvremena teorija pripovijedanja, Globus, Zagreb, 1992. str. 354, 355

slučaju želja za otkrivanjem informacija upućuje čitatelja prema kraju, koji tada preoblikuje već pročitane informacije. U većini teleogenetičnih zapleta preobličavanje prošlih informacija događat će se čitavo vrijeme u strateškim tačkama zapleta, a ne tek na kraju."[14]

Jednostavnije rečeno: linearni zaplet kulminira u jednoj tački, a teleogenetični doživljava kulminaciju u nizu tačaka. Teleogenetičan karakter romana, *"to jest po definiciji stvoren da bi bio određen svojim krajem"*[15], karakterističan je i za "Ponornicu". Prve rečenice koje su početak romana jesu, zapravo, kraj njegove radnje. Roman i zbivanje u romanu se, dakle, ne podudaraju, tj, ne podudaraju se početna sižejna i početna fabularna tačka, ali se zato podudaraju početna sižejna i završna fabularna tačka. To znači da je početak romana kraj njegove fabule i početak sižea, jer je priča organizirana kao sjećanje koje se vraća u prošlost da bi je preispitalo u sadašnjosti. Ovaj postupak retrospekcije Kulenović je u "Ponornici" primijenio i na onim događajima kojih se Muhamed prisjeća, tako da imamo retrospekciju unutar retrospekcije. Muhamed se npr. u ponovnom susretu sa Djedovim brdom, Djedovom kulom, džamijom, grobljem, ili karamutom u bašti prisjeća djetinjstva, a prije dolaska iz Kaira sjeća se Muftijine i Djedove odluke da ga pošalju na Al-Azhar. Posjeta strica Selimbega (Kunstmalera) sjeti ga na iznenadni susret s njim u Kairu, kad je stric prodavao sladoled, a on se, od stida, straha i iz nekih drugih razloga, sakrio pred njim. I prizor tragičnog ishoda sukoba pripadnika dviju vjera na trkama Muhameda vraća u prošlost:

"Vraćajući se jedne noći iz ribolova, ubrzao sam korak slušajući odozgo iz zaselaka naricanja: hvatala me jeza, bilo mi je kao da to, ranjen, jauče sam mrak. (Sutradan sam saznao: juče su se na crkvenom zboru u opštoj tuči izboli oko cura pijani ortodoksni momci, i to su naricale majke i sestre onih koji se nisu vratili). I tako će sigurno biti i noćas."[16]

Preobličavanje informacija o kojima govori Davis i u "Ponornici" se odvija sve vrijeme, a ne tek na kraju. Tako iz Memnuninog dnevnika i mi, kao i Muhamed, doznajemo da je uzrok svađe između Vepra i strica Hotelbega bila Veprova smjelost da zaprosi Nailu. Nakon iznenadnog dolaska tri hanume u Neninu kuću, Muhamedu se nameće objašnjenje za Nenine postupke:

"Sad mi sve puče pred očima: zašto je Nena širom otvorila avlijska vrata, zašto je otvorila česmu i prevrnula đugum vode, a ova najmlađa zatvorila vrata leđima."[17]

On se prisjeća tog *"dirljivog drevnog običaja"* i zaključuje: *"Došle su da prose Seniju."* Kad ugleda Tahirbega pred Memnuninim kapidžikom, Muhamed otkriva da je Memnuna zapravo razlog Tahirbegovog dolaska u

[14] Isto, str. 355

[15] Isto, str. 357

[16] Kulenović, S. navedeno djelo, str. 362.

[17] Isto, str. 197

kasabu. Ipak, najbolji primjeri preobličavanja su oni u kojima i Muhamed, i mi kao čitatelji otkrivamo ono neočekivano: posjeta strica Selimbega, njegov klovnovski nastup, i vijest da je Murat ubio Arifinog muža. Nakon očevog pitanja (*"Kad je on to došao?"*) upućenog Fehimu, Muhamed je uvjeren da je došao odbjegli brat Husein. Uzbuđen je i ništa ne pita oca, nego nijemo ide za njim u kuću, a onda na divanhani, umjesto brata, ugleda strica Selimbega. Zaprepašten je, ali je njegovo zaprepaštenje još veće kad istog strica prepozna ispod klovnovske maske, i to nakon što je saznao da je Selimbeg obećao ocu da neće nastupati ukoliko podijele imetak, a otac pristao na to i čak mu obećao njegov dio unaprijed:

"...jeza me podiđe: po oku i po jednoj jedinoj riječi: "ćuti" bih načisto da "turski pajaco" nije niko drugi nego moj rođeni stric Kunstmaler."[18]

Nakon Fehimovih naprasnih vijesti da je Murat ubio Arifinog muža, Muhamed se vraća kući očekujući prizore tuge, straha i šutnje, očevog pijanstva, "umaramljenih" i "uplakanih" lica. Ali ono što zatiče sasvim je suprotno očekivanom:

"Kuća, međutim, svijetli svim prozorima; kao da je tu svečanost neka, a ne nesreća. Kad uđoh, ničemu da povjerujem!"[19]

Tu su svi, i Murat za kojeg je Muhamed mislio da je već u "Crnoj kući", i Muhamed doznaje od Mehinice šta se zapravo zbilo. Murat nije ubio Arifinog muža nego je došlo do običnog gušanja iz kojeg su ih razvadili ljudi. U "Ponornici", dakle, vrhunac zapleta nije tek na kraju, nego zaplet kulminira u nizu tačaka, od samog početka do kraja.

ZAKLJUČAK

Transformirajući načela klasičnog historijskog romana i tradicionalnog obrasca naracije, Skender Kulenović u romanu „Ponornica" ostvaruje polifonijsku romanesknu strukturu, koja u sebi sažima različite i raznorodne žanrovske obrasce. Višestrukost narativne organizacije pretočila je hroničarsko kazivanje u romaneskno ispovijedanje, da bi se u višeslojnoj ispovijesti ovaj roman ukazao i kao sinteza ukupnog književnog djela Skendera Kulenovića. Promjena u narativnoj strukturi u odnosu na tradicionalni roman uslovljena je promjenama u filozofiji historije i u poimanju historijskog iskustva. Kolektivna tema tu se pokazuje kao lična drama, a lična drama pretače se u pitanje smisla i stvaranja, i svijeta u cjelini. Taj hod od kolektivnog ka pojedinačnom i univerzalnom omogućen je dramatskom osnovom svijeta romana. Otvorivši se za iskustva savremenog romana Kulenović u kontekstu bosanskog i bošnjačkog romana čini svojevrstan Prustovski preobražaj u kojem "historijska priča" ili priča o prošlosti postaje potragom za smislom sadržine "izgubljenog vremena". To znači da "Ponornica" završava tradicionalni historijski tok

[18] Isto, str. 373

[19] Isto, str. 374

romana omogućujući kasniju plodnu genezu bošnjačkog i bosanskog novohistorijskog romana.

LITERATURA:

1. BITI, Vladimir (1994): Nastanak romana: kada priča postaje riskantnom?, Upletanje nerečenog, Matica hrvatska, Zagreb, 9-28.
2. ČOLAK, Tode (1998): Pripovedač Skender Kulenović, Bošnjačka književnost u književnoj kritici, Knjiga IV, Novija književnost - proza, Alef, Sarajevo, 338-346.
3. DAVIS, Lennard J.(1992): Zgusnuti zapleti: povijest i fikcija, Suvremena teorija pripovijedanja, Globus, Zagreb, 341-371,
4. DURAKOVIĆ, Enes (1998): Od kolektivne do pojedinačne svijesti, Bošnjačka književnost u književnoj kritici, Knjiga IV, Novija književnost - proza, Alef, Sarajevo, 347-354.
5. ECO, Umberto (1992): Pripovjedne strukture u procesu čitanja, Suvremena teorija pripovijedanja, Globus, Zagreb, 201-209.
6. FLAKER, Aleksandar (1979): O tipologiji romana, Moderna teorija romana, Nolit, Beograd.
7. GOLDMAN, Lucien (1979): Za sociologiju romana, Moderna teorija romana, Nolit, Beograd.
8. JERKOV, Aleksandar: Skender Kulenović: "Ponornica", Savremenik, XXXV/1979.,1-2,95-106.
9. JEKNIĆ, Dragoljub (1983): Predgovor u: Skender Kulenović, Ponornica, Sarajevo.
10. KAZAZ, Enver (1999): Od poetike žanra do poetike knjige, Morfologija palimpsesta, Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, Tešanj, 7-48.
11. LATIĆ, Džemaludin: "Besputna noga" Skendera Kulenovića, Život XXX/1981,1,71-80
12. LOVRENOVIĆ, Ivan (1986): Autobiografizam Skendera Kulenovića, u: Skice, lajtmotivi, Glas, Banja Luka, 142-147.
13. RIZVANBEGOVIĆ, Fahrudin (1988): Roman "Ponornica" Skendera Kulenovića, Bošnjačka književnost u književnoj kritici, Knjiga IV, Novija književnost - proza, Alef, Sarajevo, 355-366.
14. ŠOP, Ivan: Skender Kulenović, "Ponornica", Književne novine XXIX/1977,546.
15. VEŠOVIĆ, Marko: Skender Kulenovića, Izraz, XXX/1986., 3-4,182-191.
16. VIDAN, Ivo (1979) Nepouzdani pripovjedač, Moderna teorija roman, Nolit, Beograd.

POGLEDI I MIŠLJENJA

Karolina Tadić-Lesko

PREVENTIVNI PROGRAMI U NAŠOJ ŠKOLI

Sažetak

Prevencija u školama igra ključnu ulogu u izgradnji sigurnog i poticajnog okruženja za učenike. S obzirom da se preventivnim pristupom mogu spriječiti problemi kao što su vršnjačko nasilje, ovisnosti i poteškoće s mentalnim zdravljem te unaprijediti kvaliteta življenja učenika razvijanjem zdravih stilova i stjecanjem pozitivnih navika. Cilj ovog istraživanja je dvojak, (1) analizirati perspektive područja preventivnih programa u školama u odnosu na Okvirni plan prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u FBiH i (2) prikazati uspješne preventivne programe implementirane u inozemnim školskim sustavima. U radu je korišten kvalitativni istraživački pristup (metoda analize sadržaja). Analiza rezultata istraživanja je pokazala da je za uspješnu provedbu preventivnih programa neizostavno osnaživanje stručnih službi u našim školama, edukacija stručnjaka i nastavnika, provedba preventivnih programa utemeljenih na dokazima primjenjivim u domaćem prostoru, jasne procedure za njihovu provedbu te unaprjeđenje kontinuirane suradnje s relevantnim institucijama (centri za mentalno zdravlje, domovi zdravlja, centri za socijalni rad, uprave policije).

Ključne riječi: *učenici, problemi, stručnjaci, edukacija, preventivni programi*.

Uvod

Prevencija se može definirati na različite načine jer se primjenjuje u raznim znanstvenim i stručnim područjima. U biti, ona podrazumijeva poduzimanje određenih mjera s ciljem sprječavanja neželjenih događaja. Također, prevencija uključuje proces jačanja pojedinaca i sustava kako bi se mogli nositi s izazovima, događajima i promjenama u životu (Kafedžić i sur. 2019). Proces jačanja sustava uključuje i izradu strategije pa obrazovne politike mogu ograničavati primjenu preventivnih programa u školi ako nisu dio osnovnog nastavnog plana i programa ili nisu delegirane

odozgo. Do sada su se domaći preventivni programi ponajviše promicali kroz projektne aktivnosti. No, iste mogu biti manjkave jer su kratkotrajne, nedostatne, nemaju kontinuitet pa ne postižu željene preventivne učinke. U školi je važno usredotočiti se na učenike kao cjelovite osobe i osvijestiti činjenicu da djeca i mladi misle i osjećaju te da su u neprekidnoj usklađenoj interakciji.

Također, potrebno je konstantno razmišljati o praksi, kako bi se prevladali zahtjevi s kojima se često suočava u školi. Potrebno se oslanjati na teorijsku spoznaju i primjenjivati je u svakodnevnoj praksi. Posebice je važno cijeniti timski rad, aktivno tražiti doprinos drugih ljudi u podršci djeci i mladima jer se na taj način stvaraju dobri odnosi s roditeljima/skrbnicima, drugim stručnjacima i članovima lokalne zajednice (Cameron i sur. 2011; Petrie i sur. 2009; Black, Bettencourt i Cameron 2017). Danas postoje određeni pomaci u obrazovnom sustavu FBiH, posebno inicijative uvođenja stručnih suradnika u škole (psihologa, logopeda, socijalnih radnika), a također, načinjeni su i određeni pomaci u prevenciji, s obzirom na izrađeni *Okvirni plan prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u FBiH*. U priopćenju Vlade FBiH (2024) između ostaloga, navedeno je da ovaj dokument pruža sveobuhvatan pristup prevenciji nasilja u školama kroz 3 ključna područja, 9 mjera i 48 aktivnosti, s ciljem očuvanja fizičkog i mentalnog zdravlja te promicanja zdravih životnih stilova učenika. Strategija se temelji na znanstveno dokazanim metodama koje adresiraju potrebe djece i mladih u 21. stoljeću, jačajući njihove psihosocijalne kompetencije kroz socio-emocionalno učenje. U skladu s naprijed navedenim, cilj ovog rada je dvojak: (1) analizirati perspektive područja preventivnih programa u školama u odnosu na *Okvirni plan prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u FBiH* i (2) prikazati uspješne preventivne programe implementirane u inozemnim školskim sustavima. U radu je korišten kvalitativni istraživački pristup (metoda analize inozemne i domaće literature s posebnim naglaskom na prikaz školskih preventivnih programa i preventivnih programa u školskom okruženju).

1. Perspektive područja prevencije u odgojno-obrazovnom sustavu FBiH

U našoj školi prevencija još uvijek ne dobiva na važnosti, posebno u usporedbi s razvijenijim zemljama Europe. U mnogim europskim zemljama, prevencija se prepoznaje kao ključna komponenta obrazovnog sustava, koja se ne implementira kroz specijalizirane programe već kontinuirano prati i evaluira, kako bi se prilagodila potrebama učenika i zajednice. Porast interesa u Svijetu za prevenciju u odgojno-obrazovnom sustavu je poodavno vidan pa ne iznenađuje da su i na domaćem prostoru načinjeni određeni pomaci. Federalni ministar i predstavnik Aktiva socijalnih radnika stavili su naglasak na ulogu socijalnih radnika u obrazovnom procesu, u suradnji s drugim stručnjacima poput pedagoga i psihologa. Svaka od

ovih struka donosi specifične perspektive i vještine. Socijalni radnici se fokusiraju na socijalne i obiteljske kontekste života učenika, pružajući podršku u složenim obiteljskim situacijama, dok psiholozi rade na mentalnom zdravlju učenika i pružaju terapijsku pomoć. Pedagozi, s druge strane, usmjereni su na akademski razvoj i dizajn nastavnih programa. Istaknuta je suradnja između ovih struka za postizanje optimalnih rezultata za učenike te važnost kombinacije socijalnih, emocionalnih i akademskih aspekata podrške koja bi omogućila sveobuhvatan pristup ostvarenju obrazovnih ciljeva i dobrobiti djece. Posebno u vremenu kada postoji potreba za stručnim radom s roditeljima i djecom pa inicijative trebaju biti usmjerene na jačanje kapaciteta stručnih službi u školama (Oslobođenje, 2024). Također, izrada *Okvirnog plana prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u FBiH* (2024) predstavlja važan iskorak u osiguranju podržavajućeg okruženja za učenike i nastavnike, potičući suradnju između svih aktera u zajednici, i stvarajući temelje za održivu kulturu prevencije unutar obrazovnog sustava.

Porast broja učenika koji su u riziku od isključenja ili izbacivanja iz škole ukazuje na potrebu za sveobuhvatnim prevencijskim strategijama. Ovi učenici često dolaze iz obitelji koje su pogođene socio-ekonomskim izazovima, a njihova situacija može dodatno biti pogoršana porastom ovisnosti i različitim poremećajima u ponašanju. Također, postoji zabrinjavajući trend porasta ovisnosti među mladima u Europi (Russell Webster; 2020; Office for Health Improvement & Disparities, 2024; World Health Organisation, 2024), što dovodi do niza problema, uključujući smanjenje akademskih postignuća, povećanu socijalnu izolaciju i rizik od kriminalnog ponašanja. Poremećaji u ponašanju poput agresije i poremećaja pažnje, također postaju sve češći u školama, što ukazuje na potrebu za primjenom prevencijskih mjera koje će obuhvatiti ne samo akademske aspekte obrazovanja učenika nego i njihovu emocionalnu i socijalnu podršku. Uvođenje programa prevencije u školama može pomoći u prepoznavanju i adresiranju problema prije nego što eskaliraju, stvarajući sigurnije i poticajnije okruženje za sve učenike. Povećanje ulaganja u prevencijske strategije, razvoj programa edukacije za nastavnike i suradnja s lokalnim zajednicama ključni su za uspješnu implementaciju prevencije u školama.

Hawks i sur. (2002) prema Nenadić-Badin (2012) navode kako se u sustavnom pregledu programa naglašava važnost sveobuhvatnog pristupa u školskoj prevenciji ovisnosti. To uključuje integraciju nekoliko ključnih intervencijskih komponenti kao što su nastava u razredu, oblikovanje školskog okruženja, usvajanje odgovarajuće politike škole, provođenje intervencija s roditeljima te aktivnu interakciju s širom lokalnom zajednicom. Temeljem navedenog, autori smatraju da edukacija u razredu o pojavi ovisnosti treba biti temeljna komponenta edukacijskih napora. Dakle, isto predstavlja sveobuhvatan pristup koji uključuje obitelj, školu i širu zajednicu kako bi se osigurala podrška učenicima u svim aspektima njihova života. Osim toga, postoji globalni trend prema obrazovanju,

gdje obrazovni sistemi različitih zemalja sve više teže uključivanju svih učenika (Björk, 2016 prema Anderberg, 2020). Implementacija ovakvih mjera ne samo da će unaprijediti obrazovne rezultate, već će i doprinijeti smanjenju socijalnih problema i pružiti mladima bolje mogućnosti za uspješan život. S obzirom na ove čimbenike, jasno je da se prevencija treba postaviti u središte odgojno-obrazovnog sustava kako bi se stvorilo pozitivno i podržavajuće okruženje za razvoj svih učenika. Isto tako, Bouillet (2010) naglašava kako se ulaganje u osnaživanje stručnog kadra i implementaciju preventivnih školskih programa pokazuje kao humaniji i financijski isplativiji pristup u usporedbi s ulaganjima u zdravstvene, socijalne i pravosudne programe koji se fokusiraju na sanaciju posljedica delinkventnog ponašanja, ovisnosti, nezaposlenosti i drugih socijalno devijantnih pojava. Škola, kao institucija, često pruža učenicima s rizičnim ponašanjem jedinstvenu priliku za doživljavanje napretka i uspjeha, te može značajno utjecati na njihovu percepciju vlastite budućnosti. Stoga se opravdanim smatra podržavati inicijative koje jačaju ulogu škole unutar zajednice, kako bi reorganizirana škola mogla aktivno sudjelovati u ublažavanju destruktivnih procesa u društvu i učinkovito odgovarati na izazove suvremenog društva uz sve rizike koje ono nosi.

2. Prevencijski iskoraci - poboljšanje sigurnosti i zdravlja u školama i okruženju

Danas su vidljive promjene unutar odgojno-obrazovnog sustava Federacije BiH. Ovi napreci uključuju inicijative koje imaju za cilj osnaživanje stručne službe u školi kroz uvođenje stručnih suradnika (npr. psihologa, socijalnih radnika i logopeda) u školske ustanove. Također, izrađen je *Okvirni plan prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u FBiH* (2024), što pridonosi unapređenju sigurnosti i dobrobiti učenika.

2.1. Stručna služba u školi

U *Okvirnom planu prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u FBiH* (2024) točka Č6. stoji kako je potrebno je osnažiti pedagoško-psihološke službe i provoditi multisektorske edukacije za stručnjake iz različitih područja kako bi se ujednačio pristup zaštiti djece u odgojno-obrazovnim ustanovama Federacije BiH. Fokus je na jasnim postupcima u slučajevima nasilja nad djecom. Kontinuirana edukacija zaposlenika, posebno nastavnog kadra i uposlenika pedagoško-psihološke službe i jačanje kompetencija ravnatelja ključno je za stvaranje poticajne klime za učenje i suradnju. U obrazovni sustav treba uključiti medijsku i informacijsku pismenost za koju je prethodno potrebno izvršiti edukaciju nastavnog kadra te poticati razmjenu dobrih praksi među nastavnicima.

Dakle, u školama u FBiH potrebno je osnažiti pedagoške službe. U interesu učenika, nastavnika i menadžmenta škole, roditelja i društva je proširiti pedagoške službe koje uključuju i druge stručne suradnike (psiholog, logoped, defektolog, socijalni radnik) kao i omogućiti obveznu superviziju djelatnicima škole. Isto unaprjeđuje kvalitetu zdravlja, odgoja i obrazovanja učenika, rad škole i profesionalni status uposlenika te štiti njihovo psihofizičko zdravlje. No, isto implicira određene izmjene i dopune u Okvirnom zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, županijskim zakonima o odgoju i obrazovanju kao i u drugim dokumentima (aktima i propisima) sukladno odgojno-obrazovnom zakonodavstvu FBiH. Navedeno predstavlja (pred)uvjet za donošenje drugih i novih domaćih dokumenata (akata, propisa, planova i sl.). Također, Zloković (2004) navodi da se većina programa za prevenciju nasilja među djecom pokazala uspješnom, iako isti nisu zahtijevali posebnu edukaciju učitelja. Umjesto toga, učitelji se podučavaju tehnikama korisnim za provođenje programa, informiraju se o pojmovima poput nasilja nad i među djecom, načinima prepoznavanja nasilja te očekivanjima u tipičnim situacijama (programi često uključuju ili potiču obuku učitelja putem videa, priručnika ili izravnog poučavanja).

2.2. Preventivni programi u Okvirnom planu prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u FBiH

Okvirni plan prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u FBiH (2024) ima za cilj unaprijediti fizičko i mentalno zdravlje učenika i nastavnika, afirmirati zdrave životne stilove i primjenjivati znanstveno utemeljene metode. Isti se fokusira na promociju preventivnih programa koji adresiraju rizike među djecom i mladima, jačaju njihove psihosocijalne kompetencije kroz socio-emocionalno učenje te ih osposobljavaju za donošenje informiranih odluka i prepoznavanje rizika u stvarnom i virtualnom okruženju. Ulaganje u zdravlje učenika neizravno je ulaganje u njihovo obrazovanje, što doprinosi njihovom ukupnom razvoju i društvenoj funkcionalnosti. U Okvirnome planu su definirana 3 ključna područja (prevencija, tretman i rehabilitacija), 9 mjera i 48 aktivnosti, od kojih se ovdje navode dostupni podaci i informacije za 4 projekta koji će se realizirati u okviru 9 navedenih mjera:

Zajednice koje brinu projekt je koji se navodi u jednoj od mjera *Okvirnog plana prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine* (2024). S ciljem jačanja kapaciteta lokalnih zajednica i njihove aktivne uključenosti u razvoj i implementaciju znanstveno zasnovanih i učinkovitih preventivnih mjera, Institut za populaciju i razvoj u saradnji s *UN Women*, ured u BiH, osmislili su i primijenili prilagodljivi socio-ekološki model prevencije koji se temelji na metodologiji *Zajednice koje brinu* (*eng. CTC – Communities that Care*). Program je uspješno implementiran u saradnji s institucijama u

šest lokalnih zajednica u Doboju, Bijeljini, Istočnom Sarajevu, na Palama, u Travniku i Novom Travniku (Mehmedović i sur. 2024).

Model *Zajednice koje brinu* usklađen je s okvirom koji preporučuje World Health Organisation. Ovaj model je testiran i pokazao se učinkovitim preventivnim modelom, usmjerenim na identifikaciju i uklanjanje ključnih riskantnih čimbenika, kao i na aktivnu mobilizaciju zajednice u ostvarivanju preventivnih rezultata. Temelji se na angažmanu ključnih sudionika u lokalnoj zajednici i njihovom aktivnom sudjelovanju u realizaciji specifičnih intervencija koje čine dio lokalne strategije za prevenciju nasilja (Jonkman i sur. 2009; Hawkins i sur. 2009; Hawkins i sur. 2014; Oesterle i sur. 2015; Rhew i sur. 2013; Kim i sur. prema Mehmedović i sur. 2024).

Škole roditeljstva je raznolik program koji se implementira u svijetu, Europi, zemljama regije i u bosanskohercegovačkim školama. S obzirom na raznolikost programa o roditeljstvu, nije sasvim razvidno radi li se o istom programu o kojem govori i Ljubetić (2007). Ova autorica navodi da se *Škola roditeljstva* provodila u Narodnoj Republici Kini. Ista je djelovala u četiri kategorije roditeljstva: škole roditeljstva pod okriljem škola ili obrazovnih odjela, koje pomažu roditeljima u podršci djeci u učenju; školske roditeljske inicijative u okviru društvenih zajednica usmjerene na podučavanje djece moralnim vrijednostima i promicanje zajedničkih vrijednosti; škole roditeljstva osnovane od strane istraživačkih institucija, koje informiraju o razvoju djece, roditeljstvu i odgojnim praksama; te škole roditeljstva pod okriljem bolnica, koje organiziraju tečajeve o prenatalnoj brizi i porodu. Također, na stranici *Centra za edukaciju i istraživanje NAHLA* (2024) stoji da je *Škola roditeljstva* naziv za ciklus seminara, predavanja i radionica koji nastoje roditeljima ponuditi konkretna rješenja u prevazilaženju odgojnih problema, upoznati ih s kvalitetnom i neophodnom komunikacijom u obitelji te dati prijedloge za unapređenje odgojne funkcije obitelji. Dakle, *Škola roditeljstva,* iako programski i modulski raznolika, namijenjena je (budućim) roditeljima, prosvjetnim djelatnicima i studentima pedagogije i psihologije koji žele steći nova znanja, vještine, kompetencije ili pak, dopuniti postojeća.

Program pozitivnog razvoja mladih - Jačanje vještine adolescencije - *Pozitivni razvoj mladih* je pristup radu s mladima koji se oslanja na prepoznavanje i korištenje njihovih prednosti, umjesto da se fokusira isključivo na probleme ili izazove s kojima se susreću. Ovaj pristup ima svoje korijene u nekoliko važnih disciplina, uključujući pozitivnu psihologiju, razvojnu psihologiju, razvojnu epidemiologiju i znanosti o prevenciji (Lerner, 2009; Silbereisen i Lerner, 2007; Roth i Brooks-Gunn, 2003). Primjena pozitivnog razvoja mladih uključuje stvaranje okruženja koje potiče mlade na ostvarivanje svojih potencijala kroz aktivno sudjelovanje u zajednici, razvoj vještina i jačanje socijalnih odnosa. Kadić-Pejković i Đurišić (2017) u *Finalnom izvještaju o provedenom istraživanju i preporukama za adaptaciju Lions Quest programa "vještine za adolescenciju" u Crnoj Gori* navode kako je Lions Quest program utemeljen na istraživanjima i usmjeren na pozitivan razvoj mladih, koji obuhvaća

uzrast od predškolske do srednjoškolske dobi. Ključne teme u kurikulumu ovog programa uključuju odgovorno donošenje odluka, postavljanje ciljeva i preuzimanje odgovornosti, izgradnju pozitivnih odnosa, te društveno korisno učenje i komunikacijske vještine. Globalna evaluacija programa pokazala je da donosi brojne koristi za mlade, uključujući poboljšanje obrazovnih postignuća, razvoj socijalnih i emocionalnih vještina, jačanje ličnosti, bolju sposobnost donošenja odgovornih odluka i iskustvo u služenju zajednici. Ovaj program rezultat je saradnje između *Lions Club International Foundation* i *The United Nations Office on Drugs and Crime.* Također, *Vještine za adolescenciju* je međunarodni program koji se fokusira na učenje i jačanje socijalno-emotivnih vještina kod učenika, a primjenjuje se u više od 90 zemalja diljem svijeta.

Zdrave zajednice u Bosni i Hercegovini - O ovom projektu se na službenoj stranici Federalnog ministarstva zdravstva (2024) navodi kako je njegovo predstavljanje već započelo u općinama u BiH. Od projekta se očekuje značajan doprinos promociji zdravlja i prevenciji bolesti u zemlji. Projekt *Zdrave zajednice u Bosni i Hercegovini* predstavlja ključni korak prema unapređenju javnog zdravlja i jačanju zajednica kroz aktivno uključivanje građana. Kroz edukaciju, zdravstvene preglede i podršku marginaliziranim skupinama, projekt će omogućiti da više od milijun ljudi postanu svjesniji zdravih životnih stilova i aktivno sudjeluju u promoviranju zdravlja. Projekt *Zdrave zajednice u Bosni i Hercegovini* zajednička je inicijativa Federalnog ministarstva zdravstva i Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, koji financira Vlada Švicarske, a implementira Institut za populaciju i razvoj.

3. Pregled uspješnih školskih preventivnih programa

Školski preventivni programi igraju ključnu ulogu u oblikovanju zdravog i sigurnog okruženja za učenike. Ovi programi mogu značajno doprinijeti smanjenju različitih problema kao što su nasilje, ovisnost, *bullying*, školski neuspjeh i odustajanje od daljeg školovanja. Ključni aspekti važnosti školskih preventivnih programa sadržani su u smanjenju rizičnih ponašanja učenika i među učenicima, sprječavanje i suzbijanje ovisnosti kod učenika te pružanje podrške učenicima koji se suočavaju s stresom, anksioznošću ili depresijom. Također, razvijanje socijalnih vještina učenika, razvijanje empatije i timskog rada u svrhu poboljšanja odnosa među učenicima uslijed kojeg se gradi pozitivnije školsko okruženje. Samim time jača se i lokalna zajednica, posebno uključivanjem roditelja i drugih relevantnih aktera, sve u svrhu stvaranja sigurnijeg okruženja za učenike. Osnaživanje nastavnika i stručnjaka (pedagoga, psihologa, socijalnih radnika) pridonosi učinkovitijoj detekciji znakova problema kod učenika kako bi im se blagovremeno pružila odgovarajuća pomoć. Dakle, omogućavanje sigurnog i podržavajućeg školskog okruženja ključno je za socijalni razvoj učenika i njihovo bolje fokusiranje na obrazovna postignuća.

3.1. Programi Climate Schools

Programi Klimatske škole (*eng. Climate Schools*) su univerzalni školski preventivni programi razvijeni u Australiji, i za cilj imaju minimiziranje štete i pristup kojim bi se spriječila uporaba alkohola i droga među adolescentima. Programi su posebno usmjereni na djecu od 13 do 16 godina, dakle, prije nego što će vjerojatno doći do njihove značajne izloženosti alkoholu i drogama. Do danas su razvijena i evaluirana dva programa vezana za alkohol: *Klimatske škole*: Modul *Alkohol* (od 13 do 14 godina) i *Klimatske škole:* Modul *Alkohol i kanabis* (od 13 do 14 godina). Programi koriste strip priče na webu kako bi tijekom trajanja održali interes učenika i potakli potpunu i dosljednu realizaciju intervencije. Da bi se dočarale dane informacije, prezentirani su online crtani filmovi i omogućila se interaktivna komunikacija između učenika, a nastavnicima se osigurao set unaprijed planiranih aktivnosti na satu koje će se implementirati u njihovom razredu (npr. diskusije, igre uloga i radni listovi). Modul *Klimatske škole: Alkohol* sastoji se od šest 40-minutnih lekcija koje pokrivaju kratkoročne i dugoročne učinke alkohola, normativno obrazovanje, vještine odbijanja i prvu pomoć. Tečaj *Klimatske škole: Alkohol i kanabis* se sastoji od gore opisanog modula Alkohol od šest lekcija, plus modul od šest lekcija Alkohol i kanabis, koji uključuje pojačani sadržaj o štetnosti alkohola i informacije o kratkoročnim i dugoročnim posljedicama uporabe kanabisa, normativno obrazovanje i vještine traženja pomoći (https://www.sciencedirect.com/topics /medicine-and-dentistry/school-based-prevention).

3.2. Preventivni program Noncadiamointrappola

Program *Nemojmo upasti u zamku* (*tal. Noncadiamointrappola*) je univerzalni školski program koji se razvija od 2008. godine s ciljem prevencije zlostavljanja i internet nasilja, te pozitivnog korištenja novih tehnologija. Kako bi se promicale strategije suočavanja među mladim učenicima, uključile su se online aktivnosti podrške koje su vodili vršnjački edukatori u svakom izdanju programa, unoseći promjene i dodajući nove aspekte, sve kako bi se išlo u korak s vremenom. Ovaj program je također evolucija modela vršnjačke podrške licem u lice (Menesini, Codecasa, Benelli i Cowie, 2003). Program *Noncadiamointrappola* igra ključnu ulogu u prevenciji zlostavljanja i internet nasilja, posebno u današnjem digitalnom okruženju. Njegov fokus je na vršnjačkoj edukaciji i podršci kojom pomaže mladima da se bolje nose s izazovima koje donose nove tehnologije. Kroz ovaj pristup, program ne samo da osnažuje mlade ljude da prepoznaju i reagiraju na digitalne prijetnje, već i promiče pozitivnu uporabu interneta. U današnjem digitalnom dobu, ovakav program je od presudne važnosti za stvaranje sigurnijeg i podržavajućeg online okruženja. Osnovna shema programa je ista za sva izdanja:

1) Odrasli (psiholozi i stručnjaci) razgovaraju sa svim sudionicima eksperimentalnih razreda o ciljanim fenomenima (tj. pokretanje

programa i razvoj svijesti). Neki od učenika u svakom razredu pozvani su da postanu vršnjački edukatori, preuzimajući angažiraniju ulogu u programu. Oni sudjeluju u određenom treningu (ostali učenici eksperimentalnih razreda ne sudjeluju).

2) Osposobljeni vršnjački edukatori provode neke aktivnosti sa svojim vršnjacima. U svim izdanjima svoju podršku daju anonimno (koristeći nadimke) svim osobama koje traže pomoć na web stranici programa (isto, 2003).

Noncadiamointrappola program se stalno usavršava (Menesini, Nocentini i Palladino, 2015; Menesini i Nocentini, 2009; Palladino, Nocentini i Menesini, 2012) pa ne iznenađuje što je oplemenjen različitom aktivnostima uključujući radionice, interaktivne igre i predavanja, koji imaju za cilj potaknuti kritičko razmišljanje i aktivan pristup prema donošenju vlastitih odluka.

3.3. Olweusov program prevencije nasilja

Olweusov program prevencije nasilja, razvijen od strane norveškog psihologa Dan Olweusa i jedan je od najpoznatijih i najistraživijih programa za borbu protiv nasilja u školama. Na stranici *Olweus Bullying Prevention Program* navodi se kako ovaj program ima sveobuhvatan pristup koji uključuje komponente cijele škole, učionice, pojedinca i zajednice. Program je usmjeren na dugoročne promjene koje stvaraju sigurnu i pozitivnu školsku klimu. Osmišljen je i ocijenjen za korištenje u osnovnim, srednjim, nižim i srednjim školama. Ciljevi programa su smanjiti i spriječiti probleme vršnjačkog nasilja među školskom djecom te poboljšati međuvršnjačke odnose u školi. Utvrđeno je da program smanjuje zlostavljanje među učenicima, poboljšava društvenu klimu u učionicama i smanjuje povezana antisocijalna ponašanja, poput vandalizma i izostajanja s nastave. Program Olweus provodi se u više od desetak zemalja diljem svijeta, te u tisućama škola u Sjedinjenim Državama (https://clemsonolweus.org/). Velki i Ozdanovac (2014) navode kako je Olweusov program prevencije nasilja, namijenjen djeci od 5 do 15 godina, te pruža sveobuhvatan pristup za smanjenje nasilja u školama. Kroz povećanje svijesti, uspostavljanje pravila, nadzor, suradnju i podršku žrtvama, program uspješno smanjuje nasilje za oko 50% i poboljšava socijalnu klimu u školama. Ovaj pristup ne samo da doprinosi smanjenju asocijalnog ponašanja, već poboljšava odnose među učenicima i povećava njihovo zadovoljstvo školskim životom.

National Gang Center (2021) navodi temeljne komponente *Olweus programa* koje se provode na razini škole, razreda i na individualnoj razini:

- Komponente cijele škole uključuju administraciju anonimnog upitnika za procjenu prirode i prevalencije zlostavljanja u svakoj školi, dan

školske konferencije za raspravu o zlostavljanju u školi i planiranje intervencija, formiranje Koordinacijskog odbora za prevenciju nasilja radi koordinacije svih aspekata školskog programa i pojačan nadzor nad učenicima na "vrućim točkama" za zlostavljanje.

- Komponente na razini učionice uključuju uspostavljanje i provedbu razrednih pravila protiv zlostavljanja i održavanje redovitih razrednih sastanaka s učenicima.
- Pojedinačne komponente uključuju intervencije s djecom identificiranom kao nasilnici i žrtve, te razgovore s roditeljima uključenih učenika (nastavnicima mogu pomoći savjetnici i školski stručnjaci za mentalno zdravlje).

Također, pokazalo se da ovaj program prevencije zlostavljanja rezultira:

- značajnim smanjenjem prijava dječaka i djevojčica o zlostavljanju i viktimizaciji;
- značajnim smanjenjem prijava učenika o općem antisocijalnom ponašanju (vandalizam, tučnjave, krađe i izostajanja s nastave);
- značajnim poboljšanjima u "društvenoj klimi" u razredu, što se odražava u izvještajima učenika o poboljšanom redu i disciplini, pozitivnijim društvenim odnosima i pozitivnijem stavu prema školskom radu i školi.

Ovaj preventivni program stvara pozitivno okruženje koje podržava bolje ponašanje, disciplinu i angažman u obrazovanju učenika. Važno je napomenuti da ovakvi preventivni programi, ne samo da pomažu u smanjenju negativnih ponašanja, već i pridonose stvaranju školskog okruženja u kojem učenici osjećaju podršku i sigurnost. Ovo pozitivno okruženje može povećati motivaciju učenika za učenje, poboljšati školske rezultate i doprinijeti njihovom općem blagostanju.

Zaključak

Sukladno *Okvirnom planu prevencije i sprečavanju nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u FBiH* (2024) očekuje se implementacija preventivnih aktivnosti koja će školama omogućiti aktivan pristup izazovima poput nasilja i ovisnosti prije nego se razviju ozbiljni problemi i poteškoće kod učenika. Edukacija stručnjaka i nastavnika dodatno osigurava da se preventivni programi provode uz korištenje najboljih praksi i znanstveno utemeljenih metoda prilagođenih specifičnim potrebama lokalne zajednice što ima izravan utjecaj na kvalitetu i ishode samih preventivnih programa. Isto tako, kontinuirana suradnja s relevantnim institucijama (kao što su centri za mentalno zdravlje, domovi zdravlja, centri za socijalni rad i uprave policije) osigurava svestran pristup čime se osnažuje sustav podrške za djecu i mlade. Također, za uspješnu implementaciju preventivnih programa

u školama potrebno je osnažiti njihove stručne službe. To osnaživanje podrazumijeva uključivanje stručnjaka socijalnih radnika, defektologa i logopeda. Za navedeno je, između ostaloga, potrebno imati snažnije inicijative i izmjene i dopune u obrazovnom zakonodavstvu.

Iz prikaza školskih preventivnih programa i programa u školskom okruženju, vidljivo je kako isti primjenjuju one programe koji su utemeljeni na dokazima. Ovi programi ne pomažu samo u izgradnji zdravih zajednica nego pridonose dugoročnom razvoju pojedinaca, osiguravajući im da kreiraju uspješnu budućnost.

U konačnici, zajednički trud i suradnja svih ključnih i uključenih aktera može stvoriti održiv i učinkovit sustav prevencije u našoj školi koji će dugoročno doprinijeti boljem mentalnom zdravlju i kvaliteti života djece i mladih ali i osnaživanju kompetencija stručnjaka i čuvanju njihovog mentalnog zdravlja.

Karolina Tadić-Lesko

PREVENTIVE PROGRAMS IN OUR SCHOOL

Abstract

Prevention in schools plays a key role in building a safe and stimulating environment for students. Given that a preventive approach can prevent problems such as peer violence, addictions, and mental health problems and improve the quality of life of students by developing healthy styles and acquiring positive habits. The aim of this research is twofold: (1) to analyze the perspectives of preventive programs in schools in relation to the Framework Plan for the Prevention and Prevention of Violence in Educational Institutions in FB&H and (2) to present successful preventive programs implemented in foreign school systems. The paper used a qualitative research approach (content analysis method). The analysis of the research results showed that for the successful implementation of preventive programs, it is indispensable to strengthen professional services in our schools, educate experts and teachers, implement preventive programs based on evidence applicable in the domestic area, clear procedures for their implementation, and improve continuous cooperation with relevant institutions (mental health centers, Health centers, centers for social work, police administration).

Key words: Students, problems, experts, education, preventive programs.

Literatura

1. Anderberg, M. (2020). In search of a social pedagogical profession in schools. Missions and roles under reconsideration. *International Journal of Social Pedagogy*, 9(1), 1-19. Black, E., Bettencourt, M., Cameron, C. (2017). Social pedagogy in the classroom. Supporting children and young people in care. Attachment and emotional development in the classroom. Theory and practice. Colley, D., Cooper, P. P. (ur.), London: Jessica Kingsley Publishers.
2. Bouillet, D. (2010). Pedagoške mjere u sustavu intervencija prema učenicima rizična ponašanja: kritička analiza. *Napredak*, 151(2), 268-290.
3. Cameron, C., Moss, P. (2011). Social pedagogy: Current understandings and opportunities. Social pedagogy and working with children and young people. Where care and education meet. Cameron, C., Moss, P. P. (ur.). London: Jessica Kingsley Publishers.
4. Centar za edukaciju i istraživanje NAHLA (2024). Škola roditeljstva. Dostupno na: https://nahla.ba/kursevi/skola-roditeljstva-juni-2024/
5. Federalno ministarstvo zdravstva (2024). Više od milijun građana bit će obuhvaćeno programom „Zdrave zajednice u BiH" Dostupno na: https://fmoh.gov.ba/post/363/vise-od-milijun-gradana-bit-ce-obuhvaceno-programom-zdrave-zajednice-u-bih
6. Kadić-Pejković, V., Đurišić, T. (2017). Finalni izvještaj o sprovedenom istraživanju i preporukama za adaptaciju Lions Quest programa "vještine za adolescenciju" u Crnoj Gori. Dostupno na: https://www.unodc.org/documents/southeasterneurope//Lions_ Quest_ SFA_Kulturna_Adaptacija_Crna_Gora.pdf
7. Lerner, R. M. (2009). The positive youth development perspective: Theoretical and empirical bases of a strengths-based approach to adolescent development. Oxford handbook of positive psychology. Lopez, S. J., Snyder, C. R. (ur.), Oxford: Oxford University Press.
8. Ljubetić, M. (2007). *Biti kompetentan roditelj*. Zagreb: Mali profesor
9. Nenadić-Bilan, D. (2012). Strategije prevencije ovisnosti o drogama, *MAGISTRA LADERTINA*, 7(7), 35-53.
10. Mehmedović, F., Lisica, A., Levarda, N., Osmanagić, E., Lukač, M., Vasković, S., Stanišić, V., Begović, O. (2024). *Zajednice koje brinu: priručnik za planiranje i provedbu sveobuhvatnog socio-ekološkog modela prevencije nasilja u lokalnim zajednicama u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Institut za populaciju i razvoj
11. Menesini, E., Nocentini, B. E., Palladino, A. (2015). Cyberbullying Cyberbullying: from theory to interventions. Völlink, T., Dehue, F., McGuckin, C. (ur.), London: Taylor & Francis.

12. Menesini E, Nocentini A. (2009). Cyberbullying definition and measurement: Some critical considerations. *Journal of Psychology,* 217(4), 230–232.

13. Menesini, E., Codecasa, E., Benelli, B., Cowie, H. (2003). Enhancing children's responsibility to take action against bullying: Evaluation of a befriending intervention in Italian middle schools. *Aggressive Behavior*, 29(1), 10–14.

14. National Gang Center (2021). Olweus Bullying Prevention Program. Dostupno na: https://nationalgangcenter.ojp.gov/spt/Programs/47

15. Office for Health Improvement & Disparities (2024). Young people's substance misuse treatment statistics 2022 to 2023: report. Dostupno na: https://www.gov. uk/government/statistics/substance-misuse-treatment-for-young-people-2022-to-2023/young-peoples-substance-misuse-treatment-statistics-2022-to-2023-report

16. Olweus Bullying Prevention Program. Dostupno na: https://clemsonolweus.org/

17. Oslobođenje (2024). Uloga socijalnih radnika u obrazovanju: Izazovi i perspektive za jačanje porodičnih veza. Dostupno na: https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/uloga-socijalnih-radnika-u-obrazovanju-izazovi-i-perspektive-za-jacanje-porodicnih-veza-942139

18. Palladino, B. E., Nocentini, A., Menesini, E. (2012). Online and offline peer led models against bullying and cyberbullying *Psicothema,* 24(4), 634-639.

19. Petrie, P., Boddy, J., Cameron, C., Heptinstall, E., Mc Quail, S., Simon, A., Wigfall, V. (2009). Pedagogy – A holistic, personal approach to work with children and young people, across services. European models for practice, training, education and qualification. London: Thomas Coram Research Unit, Institute of Education, University of London.

20. Russell Webster (2020). The latest European teenage drug and alcohol trends. Dostupno na: https://www.russellwebster.com/the-latest-european-teenage-drug-and-alcohol-trends/

21. Roth, J. L., Brooks-Gunn, J. (2003). What exactly is a youth development program? Answers from research and practice. *Applied Developmental Science*, 7(2), 94–111.

22. Science Direct. School Based Prevention, Chapters and Articles. Dostupno na: https://www.sciencedirect.com/topics/medicine-and-dentistry/school-based-prevention.

23. Silbereisen, R. K., Lerner, L. M. (2007) *Approaches to Positive Youth Development*. New York: SAGE Publications Ltd.

24. Velki, T., Ozdanovac, K. (2014). Preventivni programi usmjereni na smanjenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama na području Osječko-baranjske županije. *Školski vjesnik*, 63(3), 327-352.

25. Vlada FBiH (2024). Prihvaćen okvirni plan prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u FBiH. Dostupno na: https://fbihvlada.gov.ba/hr/prihvacen-okvirni-plan-prevencije-i-sprecavanja-nasilja-u-odgojno-obrazovnim-ustanovama-u-fbih

26. Zloković, J. (2004). Nasilje među vršnjacima - problem obitelji, škole i društva. *Pedagogijska istraživanja*, 1(2), 207-220.

27. World Health Organisation (2024). Alcohol, e-cigarettes, cannabis: concerning trends in adolescent substance use, shows new WHO/Europe report. Dostupno na: https://www.who.int/europe/news/item/25-04-2024-alcohol--e-cigarettes--cannabis--concerning-trends-in-adolescent-substance-use--shows-new-who-europe-report

Maksuda Muratović

SWOT ANALIZA U FUNKCIJI POBOLJŠANJA OBRAZOVNOG PROCESA U JU GIMNAZIJA ŽIVINICE

SAŽETAK: U radu je prezentovan manji dio rezultata prikupljenih swot analizom za poboljšanje kvaliteta obrazovanja u JU Gimnazija Živinice. Istraživanje je provedeno sa 115 učenika putem radionica i diskusija održanih u toku školske godine i sa manjim brojem nastavnika koji čine razvojni tim škole, a koji su dobro upoznati sa trenutnim stanjem u kojem se škola nalazi. Primijećeno je da postoje prioriteti koje škola može riješiti svojom unutrašnjom organizacijom, ali i oni prioriteti koje škola ne može riješiti bez podrške lokalne zajednice, Ministarstva obrazovanja i podrške donatora. U radu su iznesene prednosti i slabosti, prilike i prepreke dobivenih istraživanjem, a također i prioritetna područja poboljšanja i podrške JU Gimnazija Živinice.

Ključne riječi: *gimnazija, nastavnici, obrazovanje, poboljšanje kvalitete, SWOT analiza, učenici*

SWOT analysis in the function of improving the educational process at High School Živinice

ABSTRACT: The paper presents a small part of the results collected by swot analysis for improving the quality of education in the High School Živinice. The research was conducted with 115 students at several workshops held during the department community class and with a smaller number of teachers who make up the school's development team and who are well acquainted with the current state of the school. It was noticed that there are priorities that the school can solve with its internal organization, but also those priorities that the school cannot solve without the support of the local community, the Ministry of Education and the support of donors. The paper presents the strengths and weaknesses, opportunities and obstacles obtained from the research, as well as the priority areas for improvement and support of the High School Živinice.

Keywords*:* *gymnasium, teachers, education, quality improvement, swot analysis, students*.

UVOD

SWOT analiza je važan alat u planiranju strategije i razvoja organizacija, pa tako i škola. Gimnazija Živinice je prepoznala važnost unapređenja kvalitete obrazovanja te želi prikupiti podatke o snagama, slabostima, mogućnostima i prijetnjama kako bi osmislila razvojnu strategiju.

Razvojni tim škole, kao ključna interesna grupa, ima uvid u organizaciju rada i funkcionisanje gimnazije te ima znanja i iskustva koja su bitna za SWOT analizu. Njihov doprinos u prikupljanju, obradi i analizi podataka će pomoći u izradi cjelovite slike o stanju škole.

Učenici također predstavljaju bitnu interesnu grupu, jer oni su krajnji korisnici obrazovnog procesa. Oni imaju direktno iskustvo sa svakodnevnim funkcionisanjem škole i njihovi stavovi i mišljenja su od velikog značaja za analizu. Njihovi komentari i sugestije mogu ukazati na slabosti koje se ne vide iz perspektive razvojnog tima.

Kroz SWOT analizu, moguće je uočiti snage koje škola ima, poput dobro obrazovanih profesora, bogate tradicije i značajnog broja upisanih učenika. Također, moguće je identificirati i slabosti, kao što su nedostatak opreme i materijala za rad, manjak prostora i moguće probleme u komunikaciji među zaposlenicima.

Analizom se mogu uočiti i mogućnosti koje škola ima, poput mogućnosti implementacije novih tehnologija u obrazovni proces, organiziranja dodatnih aktivnosti i projekata te proširenja kurikuluma. Također, važno je prepoznati i prijetnje, kao što su smanjenje upisa u gimnaziju, konkurencija drugih obrazovnih institucija i nedostatak finansijskih sredstava.

Kroz SWOT analizu, škola će dobiti cjelovitu sliku o svojim snagama, slabostima, mogućnostima i prijetnjama te će moći razviti strategiju koja će omogućiti unapređenje kvalitete obrazovanja i pripremu učenika za budućnost.

SWOT ANALIZA KAO INSTRUMENT IDENTIFIKACIJE OBRAZOVANJA U JU GIMNAZIJI ŽIVINICE

Slika 1. Swot analysis (https://unnus.com/medical/healthcare-swot-analysis/)

SWOT analiza služi kao ključan alat za rješavanje složenih strateških situacija i donošenje odluka u kompaniji, poduzeću ili organizacijama kada se nalaze u različitim situacijama. Ne postoje akademske reference koje potvrđuju kada je tačno nastao SWOT, ali se navodi da je nastao od strane profesora Alberta Humphreya, Marion Dosher, Otis Benepe, Birger Lie, sa Univerziteta Stanford koji je vodio istraživački projekat šezdesetih i sedamdesetih godina, na 500 Fortuna kompanija.

SWOT okvir predstavljen je 1969. i od strane istraživača s Harvarda (npr. Learned et al., 1991), a postao je popularan tokom 1970-ih zbog pretpostavke koja je u njega ugrađena, a koja glasi: menadžeri mogu planirati usklađivanje resursa poduzeća s njegovim okruženjem. (http://web.efzg.hr/dok/OIM/dhruska/SWOT_analiza .pdf 01.04.2015.godina.)

SWOT je engleski akronim za snage (Strenghts), slabosti (Weaknesses), prilike (Opportunities) i prijetnje (Threats). Prednosti i slabosti SWOT analize se odnose na unutrašnju analizu stanja u školi, prilike i prepreke se odnose na razvoj škole u odnosu na okruženje (Bezinović 2010; Todorović i Ružičić 2011). Pomoću SWOT analize utvrđuje se u kakvoj se sadašnjoj situaciji škola nalazi, koje su joj glavne prednosti i slabosti, kakve su joj prilike i koje su prepreke da se ostvare planirani ciljevi škole u budućnosti. SWOT analiza ima za cilj da poboljša kvalitet rada škole, da ojača prednosti, otkloni slabosti, da iskoristi mogućnost spoljašnjih faktora kako bi prevazišli prepreke i opasnosti prilikom realizovanja aktivnosti, a sve u svrhu samovrednovanja rada škole (Sijamhodžić-Nadarević 2017). SWOT analiza jedna od najcjenjenijih i najvažnijih prevladavajućih alata strateškog planiranja.(Glaister i Falshaw 1999).

Glavni elementi za kvalitetnu SWOT analizu su sljedeći:

- Učešće – analiza treba da uključi što je moguće više učenika, nastavnika i menadžment škole.
- Učenici su koristili Brainstorming metodu- produkcija i oluja ideja bez kritičke evaluacije u kojoj svi uključeni treba slobodno da iznesu svoje mišljenje.
- Nastavnici i učenici su producirali ideje o tome šta bi se sve moglo činiti u budućnosti da naša škola funkcioniše efektivnije (produktivnije, kvalitetnije) i efikasnije (bolje koristi postojeće resurse). Cilj je prikupiti što više originalnih ideja da bi iskoristili i predložili za strategiju razvoja škole.
- Temeljitost – potrebno je detaljno razmotriti aspekte rada škole kao i okruženje u kojem se škola nalazi.
- Sve ideje treba da budu zapisane u obliku plana akcije(Nikolić, Tempus projekat 2008-2012).

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Problem istraživanja

Kako unaprijediti kvalitet rada JU Gimnazije Živinice kroz identifikaciju *snaga, slabosti, mogućnosti i prijetnji* pomoću SWOT analize?

PREDMET ISTRAŽIVANJA

Predmet ovog istraživanja jeste SWOT analiza prioritetnih područja poboljšanja kvaliteta rada škole JU Gimnazija Živinice kroz samovrednovanje rada od strane učenika i uposlenika koji čine razvojni tim škole.

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je bio da se prepoznaju najbolje strane, odnosno kvalitet JU Gimnazije Živinice, da se sagledaju nedostaci i slabosti, ali i mogućnosti njihovog prevladavanja. Naučni cilj ovog istraživanja je naučna eksplikacija –u kontekstu ovog istraživanja, podrazumijeva objašnjenje uzročno-posljedičnih veza i odnosa između rezultata SWOT analize i mogućih poboljšanja obrazovnog procesa. Kroz analizu ključnih elemenata SWOT-a, cilj je bio razumjeti kako se identifikovane snage, slabosti, prilike i prijetnje međusobno prepliću i utiču na kvalitet obrazovanja, te kako se ove spoznaje mogu praktično primijeniti za unapređenje škole.

Uzorak ispitanika

Da bi analiza bila dobra uključeni su članovi razvojnog tima škole, 115 učenika JU Gimnazija Živinice, direktorica i pedagogica škole koji najbolje poznaju svakodnevno stanje škole.

Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

U ovom radu korištene su sve osnovne metode istraživanja, kako bi se osigurala cjelovitost i pouzdanost prikupljenih podataka. Primarna metoda za pribavljanje podataka bila je metoda analize (sadržaja) dokumenata, koja je omogućila detaljno ispitivanje dostupnih pisanih i elektronskih materijala vezanih za rad JU Gimnazija Živinice.

U radu je korištena tehnika anketiranje, učenici i članovi razvojnog tima odgovarali su na strukturirana pitanja vezana za snage, slabosti, mogućnosti i prijetnje i brainstorming (olujno razmišljanje) – korišten za slobodno iznošenje ideja bez kritičke evaluacije, kako bi se prikupio što veći broj originalnih prijedloga za unapređenje škole.

Od instrumenata su korišteni strukturirani upitnici osmišljeni za prikupljanje podataka od učenika, nastavnika, direktorice i pedagogice i SWOT analiza – okvir koji je korišten za sistematizaciju podataka o snagama, slabostima, mogućnostima i prijetnjama škole.

Učenici JU Gimnazija Živinice, njih ukupno 115, zajedno sa nekolicinom nastavnika iz razvojnog tima, direktoricom i pedagogicom, aktivno su učestvovali u analizi unutrašnjeg i vanjskog okruženja škole. Svi članovi tima su opširno obrazlagali svoje stavove, pri čemu je postignuta visoka saglasnost. Razvojni tim je zadovoljan rezultatima ove analize, smatrajući da će ona ubrzati identifikaciju prioriteta razvoja škole.

Prikupljanje i obrada podataka

U ovom istraživanju prikupljani su podaci u periodu maj-juni 2022. god. Učenici i nastavnici razvojnog tima su vrijedno radili na prikupljanju podataka o našoj školi.

Interpretacija rezultata istraživanja

Urađena je analiza stanja u kojoj su istaknute jake i slabe strane škole, mogućnosti i prepreke za poboljšanje rada škole. Također su istaknuta prioritetna područja poboljšanja i podrška JU Gimnazija Živinice.

Tabela 1. Analiza prednosti i slabosti JU Gimnazija Živinice

Prednosti	Slabosti
Intelektualne metode učenja, mnogi uspjesi na takmičenjima Upotreba novih nastavnih metoda u nastavnom procesu Organizacija izvannastavnih aktivnosti Odlična uprava škole Postojanje programa za osposobljavanje učenika za svaki studij Odličan nastavni kadar Odlična organizacija rada Samouvjereni učenici koji učestvuju na takmičenjima Stručno zastupljena nastava i osoblje zaposleni u skladu s zakonskim propisima Zaposlenici spremni za učenje i usavršavanje, strpljivost i prihvaćanje izazova, dobra komunikaciju i sposobnost improvizacije	Preopterećen Nastavni plan i program i teško ga je pratiti Veliki broj časova u toku dana Nedostatak kantina za hranu Postojanje dvije smjene Nepostojanje fiskulturne sale Nedostatak knjiga u biblioteci Nedostatak opreme za fiziku i hemiju Slaba oprema za informatiku Loša opremljenost ženskih wc (higijenska sredstva, toaletni papir) Škola ima ograničeno iskustvo u međunarodnim projektima Nastavnici su manje vješti nego što se očekivalo u korištenju tehnologije Često se ne usavršavamo u područjima koja nam doista trebaju u radu (rad s učenicima lošijeg školskog uspjeha) Nedostatak strategije razvoja, nepovezanost i nesinhrono djelovanje relevantnih institucija i Ministarstva Ograničene mogućnosti napredovanja za nastavnički kadar, te nedostatak strategije razvoja istih od strane Ministarstva Nedovoljna uključenost roditelja u rad škole Manjak tolerancije u kolektivu Pritisak roditelja na kraju školske godine Povećana tolerancija nekih nastavnika prema učenicima koji to ne zaslužuju i obrnuto.

Tabela 2. Analiza prilika i prepreka JU Gimnazija Živinice

Prilike - šanse	Prepreke - prijetnje
Mogućnost upisa na sve fakultete Gimnazija daje priliku za STEM- aktivnosti Razmjena učenika Podrška lokalne zajednice našoj školi Mogućnost učestvovanja na raznim takmičenjima Učenici u gimnaziji imaju prednost u općem znanju Navika na radne obaveze Dobar i kvalitetan kolektiv (sadašnji i bivši uposlenici) s dobrim ljudskim resursima koji bi se mogli dodatno iskoristiti za kontinuiranu uzajamnu edukaciju kolega (informatika, strani jezici i sl Slobodan prostor škole u poslijepodnevnoj smjeni Stručno znanje nastavnika i mentora koje bi se efikasnije moglo prenijeti na učenike da postoje bolji uslovi rada Odlazak na evropske i svjetske konferencije Dodatni rad s darovitim učenicima Spremnost da se uspjesi stimulišu nagradama Spremnost lokalne uprave i ministarstva da pomogne razvoj škole Spremnost šire društvene zajednice da podrži organizovanje manifestacija sa kojih bi se prihod uložio u razvoj škole Spremnost da se unaprijedi vrednovanje rada	Finansijska sredstva utiču na kvalitetu rada. Nedovoljna državna i lokalna finansijska podrška prvenstveno se očituju u: lošoj opremi i materijalnim sredstvima za rad (loša opremljenost učionica od namještaja do opreme, te nedostatku prostora Potpuni nedostatak ili nedostatan broj stručnih usavršavanja za prirodne nauke Neadekvatna i nedostatna angažiranost relevantnih institucija te njihovo nepovezano i neusklađeno djelovanje (Ministarstvo, Agencije i sl.) Loše stanje u privredi i ekonomiji demotiviše učenike i nastavnike za kvalitetan napredak Nedovoljna povezanost nastave s praksom Stanje u društvu utiče na sve, pa i na nastavnički kadar zbog sve većih zahtjeva koji se postavljaju pred nas Osiguranje finansija za život mimo radnog mjesta sprečava dovoljnu posvećenost poslu Loša komunikacija sa ostalim školama u kantonu Prelazak učenika u druge škole (u našem slučaju u medicinsku), što dovodi do prijetnje, da se gimnazija polako gasi. Prijetnja je što dijelimo fiskulturnu salu sa učenicima mješovite škole Sve restriktivniji budžet Porast delikvencije Nezposlenost roditelja

Tabela 3. Područja poboljšanja i podrška JU Gimnazija Živinice

Prioritetna područja poboljšanja	Podrška poboljšanju
Učenje, nadograđivanje i nadopunjavanje pedagoškim i predavačkim metodama rada na sebi, te veća težnja ka uspješnosti Motivisati učenike i nastavnike nagradama Organizovati radionice gdje bi nastavnici sa dugogodišnjim iskustvom prenosili iskustvo/savjete, Organizovati razmjenu praktičnih i realnih iskustava sa istim ili sličnim školama Poboljšati saradnju i razmjenu informacija osnovna škola- srednja škola Unaprijediti saradnju s Ministarstvom obrazovanja te omogućiti razvoj novih sistema Osavremeniti i poboljšati postojeće prostorije kako bi bile svima ugodne za rad i učenje, oprema, nabavka opreme za fiziku i hemiju. Uključiti se u edukativne, ekološke i međunarodne projekte Poseban interes nam je puna saradnja sa lokalnom zajednicom, obrazovnim institucijama, zdravstvenim ustanovama, kulturnim i sportskim društvima i ekološkim pokretima. Stvaranje optimalnog i prepoznatljivog ambijenta moderne škole. Taj ambijent podrazumijeva sljedeće: moderno uređen i opremljen školski prostor, adekvatan kadar i sposoban menadžment tim spreman da ovu školu promoviše kao centar sa širokim spektrom edukativnih, sportskih i kulturnih sadržaja.	Učenici i nastavnici smatraju da nam u napretku trebaju pomoći više institucije obrazovno- odgojnog sistema, te institucije koje finansiraju našu ustanovu. Ministarstvo obrazovanja, Pedagoški zavod, EU fondovi, lokalna uprava, direktor škole, pedagog, roditelji, mediji, obrtnici Gradonačelnik grada Stručni aktivi škole uz međusobne kritike, pohvale i smjernice Određeni broj ispitanika napredak vezuje uz vlastite snage: komunikacija s ljudima koji imaju realno iskustvo, stručne pedagoške djelatnike (pedagozi, defektolozi i sl.) u školi i izvan nje

PREDNOSTI, SLABOSTI, PREPREKE I PRILIKE JU GIMNAZIJA ŽIVINICE

U razgovoru sa radnom grupom, nastavnici i učenici su napravili dva zahtjeva. Jedan zahtjev su pročitali Nastavničkom vijeću škole, a drugi zahtjev su predali gradonačelniku grada. U zahtjevu upućenom prema Nastavničkom vijeću predočili su sljedeće nedostatke u nadi da će biti riješeni: nedostatak kantine za hranu; nedovoljno vremena za odmor između školskih časova; uvesti samo jednu školsku smjenu, ili u drugoj smjeni napraviti raspored od 11:30h do 17h, tako da učenici zadnji čas završe u 17h, nepovezanost prakse sa teorijom, (što više ogleda izvoditi, praktičan rad), uvoditi inovativnu školu, učenje činjenica napamet, (nastavnici ne želimo učiti nešto nepotrebno jer učenje napamet je dokaz loših rezultata na pisa testovima) i slaba međupredmetna korelacija.

U zahtjevu upućenom prema gradonačelniku naveli su sljedeće nedostatke: učenici su detektirali probleme po pitanju školskih resursa i opremljenosti biblioteke i kabineta za engleski jezik, fiziku. Ono što su učenici i nastavnici najviše željeli jeste oprema za praktičnu nastavu. U međuvremenu su otklonjeni nedostaci, poput kotlovnice na pelet, učenici se više ne žale da je hladno u učionicima. Rampa je postavljena na školski parking, tako da strana lica osim uposlenika škole više se ne mogu parkirati. Što se tiče tehnologije to nije najvažnije pitanje u školstvu jer ima i važnijih, naprimjer gradnja novih škola, izgradnja fiskulturne sale, školskih kuhinja. Sva ta tehnika nema smisla ako nije u funkciji aktivnosti učenika, rekla je jedna od nastavnica. Mnogi su sad oduševljeni interaktivnim tablama, ali ako se pitate šta tu rade učenici dok nastavnik nešto demonstrira na tabli odgovor je slušaju i gledaju, a to je zadržavanje predavačke nastave koja je uspješna s 5-10%. Slično je i s famoznim prezentacijama za koje jedan njemački didaktičar kaže da su legalno sredstvo za maltretiranje učenika (Gruschka 2011).

Prema rezultatima TIMSS istraživanja (Trends in International Mathematics and Science Study je međunarodno istraživanje trendova u znanju matematike i prirodnih nauka, koje pruža podatke o učeničkim postignućima iz spomenutih oblasti, kao i elementima koji na njih utječu), nema razlike u uspjehu učenika u školama koje nemaju računare i onih koje imaju. Rezultati istraživanja TIMSS za 2023. godinu pokazuju da su postignuća učenika iz Bosne i Hercegovine ispod međunarodnog prosjeka.[20]

Suština dobre nastave nije da učenici mirno sjede te slušaju i gledaju nego da je organizirana aktivnost učenika koja je u funkciji nastave. Odmori moraju biti veći i u njima mogu biti ponuđene različite aktivnosti na izbor učenicima. U finskim školama poslije svakog sata osigurano je 15 minuta za igru, a imaju i 30 minuta za užinu (Damjanović 2010). Nastavnica koja pravi raspored časova u JU Gimnazija Živinice, rekla je da od sljedeće godine će se potruditi napraviti takav raspored

[20] https://aposo.gov.ba/hr/timss2023-rezultati-ipreporuke-za-bosnu-i-hercegovinu

časova koji bi pomogao učenicima da drugu smjenu završe do 17h, a to bi bilo izvodivo s obzirom da imamo malo odjeljenja u školi. Kako djecu rasteretiti, ali i da se ne bi zakinula u znanjima koja će im trebati i koje oni žele? Najbolji primjer je pedagoga Bognara, gdje je nekad osamdesetih godina kreiran „Osječki model" u kojem su djeca imala svaki dan po pet sati nastave koja se sastojala od individualno planirane nastave, izborne nastave i slobodnih aktivnosti. Isto tako su i obaveze nastavnika bile 25 sati sedmično. Domaće zadaće su bile ukinute, a imali su svaki dan po jedan veliki odmor od 30 minuta i jedan manji od 15 minuta. Nakon dvije godine eksperimentalne primjene modela pokazalo se da je postignut podjednak ili bolji rezultat u odnosu na klasičnu nastavu gdje su imali i do 37 sati sedmično. Sad vidimo da je tako i u finskim školama (Bognar i Matijević 2002).

ZAKLJUČAK

Ovim radom obuhvaćen je dio istraživanja. Analiza prikupljenih podataka SWOT analizom omogućuje da se preuzmu i provedu određene aktivnosti kako bi se održale i unaprijedile prednosti, a otklonile slabosti u radu JU Gimnazija Živinice. Nakon što su uspješno završili definisanje, prednosti i interne slabosti škole, da bi se razvojni plan škole, misija i viizija škole potpunije predočila, u razgovoru sa direktoricom, potrebno je sve podatke prikupljene SWOT analizom predočiti u sadržajnijem izvještaju. Došli se do zaključka da inovativnu školu trebaju zajednički činiti nastavnici, učenici i roditelji putem projekata. Za te projekte treba osigurati finansijska sredstva kako bi se moglo posjetiti škole u drugim zemljama, angažovati kompetentne stručnjake izvan škole i nabaviti potrebnu opremu. Razvojni tim škole treba da se fokusira na ključna pitanja čije bi rješavanje unaprijedilo kvalitet rada škole. Učenici i nastavnici su poručili da žele školu u kojoj ne realiziramo program nego ljudske mogućnosti svakog učenika, školu u kojoj će se koristiti prirodno učenje koje je u skladu s interesima i potrebama učenika i pripremanje učenika za vrijeme u kojem će živjeti.

LITERATURA

Bognar, L., Matijević,M. (2002) Didaktika - drugo izmijenjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 421 str.

Bezinović, P. (2010). *Samovrednovanje škola: Prva iskustva u osnovnim školama*. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.

Damjanović, R. (2010). Finski obrazovni sustav. *Metodički ogledi*, 17(1-2), 201-224.

Glaister, K.W. and Falshaw, J.R. (1999) Strategic Planning: Still Going Strong? Long Range Planning, 32, 107-116.

Gruschka, A. (2011): Verstehen lehren. Ein Plädoyer für guten Unterricht. Stuttgart: Reclam.

Sijamhodžić-Nadarević, D. (2017). *Samovrednovanje odgojno-obrazovnog rada u bosanskohercegovačkim medresama.* Sarajevo: Ilum & CNS.

Nikolić, R. (s.d.) *SWOT analiza: šta je to i kako se primenjuje*, Tempus projekat "http://projects.tempus.ac.rs/en/ project/773.

OSVRTI I PRIKAZI

Senada Užičanin

DRAMSKI ODGOJ KAO METODIČKI MODEL PREVENCIJE VRŠNJAČKOG NASILJA U ŠKOLAMA

Sažetak:

Nastavna praksa zasnovana na primjeni dramskog odgoja u nastavi i vannastavnim aktivnostima kritički raspolaže brojnim načinima prevencije vršnjačkog nasilja.

Cilj ovog rada je ukazati na metodički model primjene dramskog odgoja u nastavi BHS jezika i književnosti koji doprinosi razvijanju kulture dijaloga i prevenciji vršnjačkog nasilja polazeći od iskustvenog procesa i dramskih situacija te prikazujući raznolike fragmente aktuelnog društvenog problema. Nastavna praksa se bavi pitanjem pozitivnog utjecaja dramskog odgoja na ekstrizične vrijednosti društveno-jezičke skupine predmeta zastupljenih u osnovnom odgoju i obrazovanju. Predstava „Iza ugla" nastala kao rezultat istraživanja aktuelnog društvenog problema – vršnjačko nasilje, uvrštena je shodno umjetničkim i pedagoškim kvalitetima na repertoar 25. Festivala dječijeg teatra BiH i sačinjena je od scena koje tretiraju temu vršnjačkog nasilja iz različitih dramskih situacija. Stoga će se u daljnjem tekstu objasniti važnost nastavne prakse u prevenciji vršnjačkog nasilja.

Ključne riječi: dramski odgoj, vršnjačko nasilje, metodički model

Uvod

Provođenje dramskog odgoja u nastavi i vannastvnim aktivnostima podređeno je entuzijazmu i spremnosti pojedinca, nastavnika, da napravi iskorak u područje dramske pedagogije i načini izbor dramskih tehnika i metoda koje se mogu inkorporirati u aktuelni nastavni plan i program kada su u pitanju zastupljeni književni rodovi.

U prilog značaju primjene dramskog odgoja u nastavi svjedoče i nagrade koje dodjeljuje Centar za dramski odgoj BiH, a tiču se Godišnjeg priznanja za postignuća u području dramskog odgoja u protekloj sezoni ili školskoj godini za uspješno stvaralačko i stručno-metodičko uvođenje dramskih tehnika u nastavni proces i obrazovanje djece i mladih ljudi, što je polučilo izvanredne rezultate kao i Međunarodna nagrada za doprinos razvoju dramskog odgoja „Grozdanin kikot", što je bila dodatna satisfakcija za redateljski koncept predstave „Iza ugla" koja na svojevrstan način progovara i kritički propituje fenomen vršnjačkog nasilja.

Izazovi poticanja kreativnosti učenika u savremenoj nastavi su višestruki pa nastavna praksa prikazuje ujedno i stimulativni nastavnički stil koji može biti primjenjiv u različitim odgojno-obrazovnim područjima.

Književno-umjetnički tekstovi zastupljeni u udžbenicima ne nude širok dijapazon dramskih tekstova sa aktuelnom društvenom problematikom namijenjenih scenskom uprizorenju. Stoga, potaknuti spoznajom o svemu onome što čini dramski odgoj, učenici u dramskom procesu su ujedno i kreatori dijela dramskog teksta tematski orijentisanog ka prepoznavanju problemskih situacija i iznalaženju mogućih rješenja u kontrolisanim uslovima. Istražujući teme nezaposlenosti, odlaska mladih, zatim nepovoljne ekonomske i političke prilike i sveprisutne oblike nasilja u društvu, učesnici dramskog procesa su pristupili problemu iz perspektive žrtve, ali i nasilnika. Na tom tragu nastala je predstava „Iza ugla". Centar za dramski odgoj Mostar koji je član Međunarodne asocijacije za dramu, teatar i odgoj (International Drama and Education Association) predstavu "Iza ugla", shodno svojim umjetničkim i pedagoškim kvalitetima uvrstio je na repertoar 25. Festivala dječijeg teatra BiH na kojem su učestvovale teatarske grupe koje rade u školama, centrima za kulturu ili teatrima te drugim oblicima teatarskog organizovanja.

Jesmo li spremni obuti tuđe cipele?

Obuti tuđe cipele i osjetiti kako je to biti u tuđoj koži, bez predrasuda, izazov je savremenog društva. Razumijevanje drugog i drugačije, pozicije žrtve i nasilnika, uočavanje uzročnika nasilnog i nedoličnog ponašanja, sve to omogućava dramski odgoj pravilnim odabirom tehnika i metoda koje imaju za cilj razviti kod učenika kritičko mišljenje i empatiju. Učesnici dramskog procesa, na taj način, uče imenovati i prepoznati emocije, jasno izraziti svoje potrebe te osmisliti strategije rješavanja određenih problemskih situacija.

Učenici ističu da je *„škola najljepši dio života u kojem učimo i stvaramo prijateljstvo*" i poručuju da *„zbog nasilnog ponašanja pojedinca ne trebaju biti ugroženi nastavnici i učenici*". Dramski odgoj u nastavi kao metod prevencije vršnjačkog nasilja, ostvaruje višestruke benefite u radu sa učenicima kako na emocionalnom planu tako i na socijalnom i moralnom razvoju djeteta. Dramski odgoj u nastavi razmatra i pitanje

identiteta i različitih društvenih uloga jer „...biti u tuđoj koži odlična je dramska pozicija kojom učenici ulaze u različite društvene uloge te na taj način bolje razumijevaju situaciju i međusobne odnose. Jasnije shvaćaju postupke i analiziraju ponašanja te izgrađuju i oblikuju vlastite stavove i vrijednosti" (Čubrilo i dr. 2017: 19) koji u mnogome zavise od uloge voditelja da učenicima na adekvatan pedagoški i umjetnički način približi aktuelne teme.

Kako navodi Heathcote koncept uokviravanja podrazumijeva mogućnost sagledavanja problema s različitih stajališta koja su primijenjena u dramskom procesu (naročito u poziciji sudionika, svjedoka, zastupnika, ljetopisca i kritičara) pri čemu je uloga naratora posebno važna.

Primjer iz prakse: Predstava "Iza ugla"

Nastavna praksa bazirana na dramsko-pedagoškom pristupu nastavi realizovana je sa učenicima VI i VIII razreda u nekoliko faza.

Učenici su pristupili istraživanju aktuelnog društvenog problema – vršnjačko nasilje te prezentovali dokumentarnu građu (novinski članak, internet) kao i iskustvene situacije koje su bile tematska osnova za nastanak predstave „Iza ugla". Predstava "Iza ugla", kako je naznačeno u afiši, čini kolektivni rad učenika i nastala je kao rezultat istaživanja vršnjačkog nasilja.

Predstava je odraz dječijeg stvaralaštva i svojim umjetničko-pedagoškim kvalitetima uvrštena je na festivalski repertoar.

Polazište za predstavu „Iza ugla" predstavlja proces nastanka dramskog predloška uz pažljivo odabrani rediteljski koncept predstave, koji čini stručno-pedagoško vođenje. U predstavi dominiraju specifični oblici scenskog govora kada je u pitanju uloga naratora, a monološki zadatak predstave uz bajkovite fragmente i adekvatna kostimografska rješenja, drže pažnju gledalaca. Poticanje kreativnosti u nastavi BHS jezika i književnosti ogleda se u scenskom uprizorenju dramskog predloška koji čini i elemente učeničkog dnevničkog zapisa: „Dragi dnevniče, evo vratila sam se iz onog zatvora. Znaš o čemu ti govorim, o školi. Danas me je opet nastavnica grdila, a znaš zašto? Zato što mi je Lajla zaprijetila da će mi, ako nastavnici ne podmetnem kuku, skinuti kožu sa lica, a kada sam odbila, ona je zvala njene drugarice i tokom cijelog odmora su mi čupale kosu. Nisam nikom osim tebi ovo povjerila, ali i ne smijem. Bojim se, bojim se Lajle, sanjam je svake noći pa više i ne spavam. Zbog modrica ne smijem obući kratke helanke i majicu kratkih rukava jer se moje modrice vide iz svemira. Boli me kad sjednem, legnem, ustanem... Boli me sve!"

U fokus dramskog procesa stavljeno je nasilje i škola, nasilje i vanškolske situacije, nasilje kao aktuelni društveni fenomen baziran na elementima nenasilne komunikacije i iznalaženja mogućih rješenja posredstvom dramskih situacija. Kreativno oblikovanje elemenata

dramske predstave proizilazi iz potrebe dominiranja ekološki prihvatljivih izbora te izrade rekvizita i kostima od materijala za reciklažu što dodatno uključuje i angažman roditelja u cjelokupnom dramskom procesu.

Ovaj vid izvanučioničke saradnje ima višestruke benefite kako u pružanju podrške tako i u afirmaciji pozorišne publike i socio-emocionalnog razvoja učesnika predstave.

Praktično iskustvo putem dramske igre potiče kreativnost i slobodu javnog iznošenja kritičkog mišljenja i stavova o određenoj dramskoj situaciji uvjetovanoj istraživanjem problema vršnjačkog nasilja. Prva scena ujedno zadobija pažnju publike scenom sukoba odraslih koji propituju mogućnost ostanka ili odlaska ističući sve prednosti i nedostatke ekonomsko-političkog miljea u koji su likovi smješteni.

Konsekvence su dalekosežne i utkane u uzročnike latentnog oblika nasilja koji vremenom prelazi u tip elektroničkog i verbalnog nasilja. Tema predstave propituje marginaliziranu skupinu djece, otuđenu, izašlu iz domova bez roditeljskog staranja ili isključenu iz nastavnog procesa premještajem u drugu školu, prepuštenu zakonu ulice kao i njihovu psihološku prilagodbu uvjetima života što otvara prostor za stalno potiskivanje emocija straha.

U ovoj fazi dramskog procesa, učenici su posebnu pažnju posvetili razumijevanju tuđih potreba, ali i imenovanju različitih osjećanja. Sastavljene od ritam-mašine, bespredmetne radnje, scena sukoba i stvaranja specifične dramske atmosfere, scene u predstavi čine zaokruženu tematsko-motivsku cjelinu sa jasno naznačenim učeničkim porukama ispisanim na transparentima u vidu oslikavanja grafitima. Kao svojevrsni edukatori po uzoru na Brehtov epski teatar, s utjecajem pojedinca na spoljni svijet, učenici kao mladi akteri na sceni podučavaju i potiču na promišljanje o savremenom društvenom kontekstu.

Na tragu iskustvenih situacija, koje su imale za cilj osvijestiti kod učesnika dramskog procesa da u određenim životnim situacijama nisu sami, nastali su i literarni osvrti:

„Kada sam bila mala djevojčica, bila sam aktivna u igrama i na treninzima. Kada god sam išla na trening gimnastike bile su te četiri djevojčice koje su uvijek šaputale, podsmjehivale se i izazivale me. Ja sam to uvijek poslije treninga govorila ocu i on mi je govorio da prijavim treneru i da se borim za svoja prava. Čak su jednog dana došle do mene i rekle kako ja smrdim i kako ja nemam para za novu odjeću i hranu. Zatim je A. došla do mene i rekla kako bi bilo bolje da ne dolazim na sljedeći trening. Ali ja se više nisam bojala i došla sam..."

Dramski odgoj u nastavi kao metod prevencije vršnjačkog nasilja, ostvaruje višestruke benefite u radu sa učenicima kako na emocionalnom planu tako i na socijalnom i moralnom razvoju djeteta. U jednoj sceni predstave naznačena je dramska situacija iz koje djeca uče kako da se ponašaju kada su akteri sličnih situacija u stvarnom životu i realnom

okruženju.

„-Ali ja te nisam učila da na nasilje odgovaraš nasiljem. To rješavaš dijalogom.

-Da li bi ti vodila dijalog dok ti neko vrišti na uho, pitam se.

-Uglavnom, nećeš to više radit. Trebaš poticat druge na dijalog."

Hranjec ističe da je dječiji igrokaz prilično zapostavljen u dječijoj književnosti i da „Igrokaz se može napraviti na različite načine, a to su igra sjenama, lutkarske igre, igre s maskama te scensko-glazbene igre (Hranjec 2006)", a predstava „Iza ugla" promoviše masku kao poticajno didaktičko sredstvo za prepoznavanje karakternih osobina i ispoljavanja emocija neverbalnim govorom na razini simboličke igre.

Evaluacija dramskog procesa jedan je od pokazatelja postignutih benefita u emocionalnom razvoju djeteta. U svojim osvrtima na dramski proces učenici ističu sljedeće:

„Spoznala sam da je dob od 11 do 14 godina nesigurna za jedno dijete jer se suočava sa novim situacijama i vidi svijet malo *čišće*, odnosno ne gleda ga kao kroz maglu jer je svjesno činjenica i plaši se reći šta mu drugi rade". (T.H. VI razred)

„Dolaskom na dramsku sekciju, shvatio sam da i djeca koja nemaju talenta mogu postati zvijezde i što je najvažnije mogu se opustit. Pogledao sam sebe i rekao – Ja to mogu!" (A.M. VI razred)

„Ja u ovoj predstavi govorim o potrebama djece. Zadovoljna sam sa svojom ulogom jer mogu reći da imam potrebu za slobodom, imam potrebu da me razumiju. Prije ovog procesa često sam osjećala nelagodu pred neki nastup, a ovo mi je pomoglo da se oslobodim i da budem svoja." (E.I. VI razred)

„U predstavi sam *učenik 7* i predstavljam djecu bez obitelji koja su usamljena i potrebno im je druženje i potreban im je dom. Shvatio sam da su osjećanja straha, usamljenosti i tuge baš *ružna* osjećanja." (A.V. VI razred)

„Igrajući ulogu Gospodina X prvobitno sam osjetio ljutnju i kroz to spoznao moć vlasnika tvornice za preživljavanje i naučio sam da svi trebaju imati jednaka prava i ne zaslužuju da budu poniženi od strane nekog vođe. Svi trebaju imati drugu šansu." (E.M. VI razred)

„Kroz cijeli proces saradnje sa nastavnicom i prijateljima saznala sam koliko možemo sarađivati i stvarati predstavu. Dok ja radim svoju tačku kao klaun, osjećam se sretno i razigrano! Najdraži mi je dio kada imam priliku da na sceni govorim o dječijim osjećanjima i djetinjstvu." (A.B. VI razred)

„U mojoj ulozi sam se osjećao neshvaćen jer sam govorio o djeci koja ulaze u nesigurno područje i neshvaćena su kao da nemaju drugova.

Želio sam poručiti da djeca imaju potrebu za slobodom.“ (El. B. VI razred)

„Stekao sam prijatelje koji mi pomažu da izgubim tremu, tugu i strah.“ (B.B. VI razred)

Polazeći od činjenice da dramske igre omogućavaju suočavanje sa određenim stresnim situacijama jer „Dramske igre su organizirane igre u kojima se igrači prenose u neke određene situacije, određena lica, pojave ili stvari pomoću riječi, pokreta ili zvukova.“ (Ladika 1983: 3) učenički osvrti oslikavaju različita stanja i potrebe marginaliziranih osoba. Učeći o vršnjačkom nasilju posredstvom drame u obrazovanju i dramskog odgoja, spoznali su na jedan pedagoški i umjetnički način sebe i svijet oko sebe posmatran iz ugla drugog/drugačijeg.

Koristeći literarnu formu kao sredstvo komunikacije i izražavanja mišljenja i stavova ukazali su porukama na potrebe, ali i osjećanja proizašla tokom dramskog procesa:

Imam potrebu da se osjećam sigurno!

Pobijedimo srcem strah!

Ne zaboravi, nisi sam!

Zarobljeni smo kao u flašici punoj vode!

Prema djeci imaš dug!

Zvuk straha se ne čuje!

Budi superheroj/pomozi drugima!

Zaustavimo nasilje!

Rezultati učenja predstavljeni ovom nastavnom prakSom čine korelaciju književnosti i medijske kulture, primarno izučavanje teatra, i direktno su povezani sa nastavnim planom i specifičnim ciljevima nastave.

Pružiti učenicima dramska iskustva, bazirana na elementima dramske pedagogije, te sticati znanje primjenom dramskog odgoja u nastavi uz pravilno odabran metodički model čini izazov savremene nastave kako za nastavnika tako i za učenike koji su obuhvaćeni dramskim procesom.

ZAKLJUČAK

Dramski odgoj u nastavi na specifičan način povezuje dramu u obrazovanju i teatar te odgojni i obrazovni aspekt savremenog pristupa nastavi BHS jezika i književnosti, kako na institucionalnom tako i na izvaninstitucionalnom prezentovanju ostvarenih rezultata u učenju.

Nastavna praksa bazirana na režiserskom poduhvatu i scenskom uprizorenju književnog teksta polučila je izvanredne rezultate predstavom „Iza ugla". Primarni cilj nastavne prakse je dramski proces te suočavanje sa različitim društvenim ulogama kroz određene dramske situacije.

Oslobađanje stvaralačkog potencijala kod učenika, primjenom dramskih tehnika i metoda, višestruko je doprinijelo transformaciji vlastitih stavova kao i sagledavanju posljedica koje su dovele do toga da marginalizirana skupina djece budu zaboravljena od strane društva.

Aktuelnost sve više zanemarenih društvenih problema čini predstavu „Iza ugla" otvorenim dijalogom koji konstruiše i potiče kritičko mišljenje kod učesnika dramskog procesa, ali i publike. Šta je u nama, šta je izvan nas? Na koji način svojim postupcima pogodujemo osnaživanju elemenata vršnjačkog nasilja kao pasivni posmatrači ili pak aktivnim djelovanjem u formi umjetničkog čina osvještavamo parametre bitne za transformaciju predrasuda, odnosno društvenu osudu.

Baveći se ulogom i žrtve i nasilnika, ali i socijalnog konteksta, učenici su u predstavi ponudili različite strategije rješavanja novonastalih konflikata predočenih u scenama sukoba i nisu odustali od vjerovanja da dramska igra može potaknuti, korigovati i transformirati različite oblike ne/verbalnog nasilja. Učeći o sebi, učimo kroz dramski proces o drugima.

LITERATURA

Čubrilo, S., Krušić, V. i Rimac Jurinović,M. (2017) *Odgoj za građanstvo, odgoj za život. Priručnik aktivnih metoda za građanski odgoj i obrazovanje s primjerima dobre prakse*, Zagreb: HCDO i Školska knjiga.

Heathcote, D. i Bolton, G. (1995) *Drama for learning*, Portsmouth: Heinemann.

Hranjec, S. (2006) *Pregled hrvatske dječje književnosti*, Školska knjiga: Zagreb

Ibrahim O, (2001) *Komunikacije i interakcije u nastavnom procesu,*(Tuzla, „Grin" d.o.o)

Nedžad P, (1998) *Metodika bosanskog jezika i književnosti*, (Sarajevo, Prosvjetni list)

INFORMACIJE O AUTORU/IMA

Maksuda Muratović, mr sci fizike

JU Gimnazija Živinice, Živinice

e-mail:maxymuratovic@hotmail.com

IZ NASTAVNE PRAKSE

Azra Kadić

PRIRODA - ŽIVOTNE ZAJEDNICE

Razred: peti razred devetogodišnje osnovne škole

Nastavni predmet: Priroda

Nastavna jedinica: **Životne zajednice**

Tip časa: ponavljanje

Vrijeme: I polugodište, oktobar/listopad

Zadaci časa:

obrazovni – korelacija sa nekoliko nastavnih predmeta

ponavljanje iz Prirode: životne zajednice – prirodne i kultivirane; životne zajednice: livade, povrtnjaka i oranice, voćnjaka i vinograda, listopadnih šuma, zimzelenih šuma; životni uvjeti u vodi i kopnu; vrste drveća: zimzeleno/crnogorično i listopadno/bjelogorično drveće; lanci ishrane; piramida ishrane; jedinke u piramidi ishrane: proizvođači, potrošači, razarači/razlagači; mreže ishrane; organizmi prema vrsti ishrane: biljojedi/biljožderi, mesojedi/mesožderi i svejedi/svežderi; jabučasto, koštuničavo, jagodasto i južno voće; ljekovito bilje; Hutovo blato; ekologija;

utvrđivanje znanja iz Bosanskog jezika i književnosti: apozicija, atribut, stvarne/konkretne imenice, apstraktne/misaone imenice, glagoli, pridjevi, zamjenice, brojevi, jednina, množina, umanjenice, uvećanice, sinonimi, upitne i uzvične rečenice, pisanje ‘’č’’ i ‘’ć’’, rebusi;

ponavljanje iz Matematike: vrste linija/crta, matematičke figure, tangram, abakus;

ponavljanje iz Društva: reljef u Bosni i Hercegovini, klimatski pojas u Bosni i Hercegovini; rješavanje problema demokratskim putem;

ponavljanje iz Tehničkog odgoja: tehnički crtež;

ponavljanje iz Muzičke kulture: brojalice, solimizacija, abeceda, vrste instrumenata

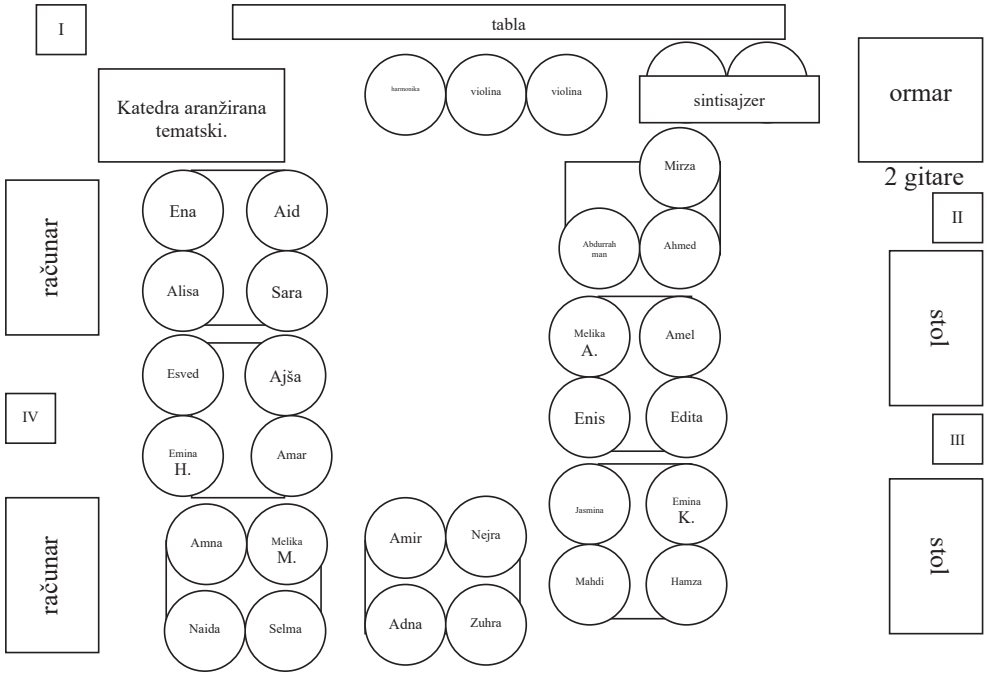
odgojni – razvijanje radnih navika; osposobljavanje za kooperaciju, grupni rad i diskusiju; njegovanje vrijednosti: uvažavanje stavova drugih; formiranje učeničke savjesti o brizi za okoliš; njegovanje estetike

funkcionalni – aktivirati učenike/-ce da praktično primjenjuju stečena znanja o **životnim zajednicama**; podsticanje na samostalnost u radu; stvaranje vještina: urednosti, upornosti i ustrajnosti u radu; nadogradnja intelektualnih sposobnosti, pažnje, analize, sinteze i generalizovanja; usavršavati demokratski razvoj učenika/-ca u radu, saradnički odnos u radu i prijateljsku orijentaciju u životu

Vrste nastave:	programirana, grupna, individualizirana, nastava na više nivoa težine (nastava prilagođena učenicima koji napreduju, prosječnim učenicima i učenicima koji postepeno napreduju u učenju)
Metode saznajne djelatnosti:	perceptivne, logičke, istraživačke
Nastavna metoda:	ilustracija, razgovor, pismeni rad, samostalni rad
Oblici rada:	frontalni, grupni
Nastavna sredstva i pomagala:	nastavni plakati, auditivna, nastavni listovi, prirodna ***- lišće***
Međupredmetna korelacija:	Bosanski jezik i književnost, Matematika, Društvo, Kultura življenja, Muzička kultura, Tehnički odgoj, Engleski jezik, Informatika

Uvodni dio časa – 4’

Raspored u učionici – razmještaj namještaja i oznake za grupe naznačene na zidu učionice.

Izgled dijela učionice

Učionica je aranžirana tematski: "Jesen'' i "Životne zajednice'': tikva, kukuruz, kestenje, bobice, dinje, grožđe.

Navodim učenike da pogledaju aranžiran stol. Postavljam pitanja: Koje godišnje doba traje u septembru, oktobru, novembru i decembru? Kada počinje i kada završava to godišnje doba? Odgovor: To je jesen koja počinje 21. septrembra i traje do 21. decembra. Ukazujem na stol. Pitam: Šta vidimo? Odgovor: Tu je raznovrsno voće i povrće. Pitanje: Kojoj životnoj zajednici pripada voće i povrće? Odgovor: Voće raste u voćnjaku, a povrće u povrtnjaku.

Slušanje pjesama i postavljanje pitanja vezanih za njih.

"Jabučice crvena'' – kojoj životnoj zajednici pripada jabuka? Odgovor: Jabuka pripada životnoj zajednici voćnjaka. Kakvo je jabuka voće? Odgovor: Jabuka je jabučasto voće. Koja je vrsta pjesme "Jabučice crvena''? Odgovor učenika: To je brojalica. U pjesmi "Od koga si ti'' - kojoj životnoj zajednici pripada ruža? Odgovor: Ruža pripada životnoj zajednici vrta/bašče. Pjesma "Čvorak, čvorak'' – kojoj životnoj zajednici pripada čvorak? Odgovor: Čvorak pripada životnoj zajednici voćnjaka i vinograda, ali ne pripada samo toj životnoj zajednici. Ko se spominje u pjesmi "Kiša pala na travicu»? Kojoj životnoj zajednici pripadaju mrav i gljiva? Odgovor: Mrav i gljive pripadaju životnoj zajednici prizemnog sloja listopadne šume.

Instruiram učenike: Poslušajte, koja je ovo kompozicija? Odgovor učenika: To je "Bumbarov let''. Kojoj životnoj zajednici pripada bumbar? Odgovor: Bumbar pripada životnoj zajednici livade.

Amna na klaviru izvodi pjesmu "Jedna vrana gakala''. Postavljam pitanje: U kojoj životnoj zajednici živi vrana i kos? Odgovor učenika: Vrana i kos žive u životnoj zajednici voćnjaka i vinograda.

Zuhra na violini izvodi pjesmu "Leptiriću šareniću''. Pitam učenike: Kojoj životnoj zajednici pripada leptir? Odgovor učenika: Leptir pripada životnoj zajednici livade.

Naida na gitari izvodi pjesmu ‘‘Juri zeka iz daleka’’. Postavljam pitanje učenika: Kakva je zec životinja s obzirom na vrstu ishrane? Odgovor učenika: Zec je biljojed/biljožder.

Glavni dio časa – 37’

1’ Postavljam pitanje: Na osnovu ovoga šta ste čuli, možete li zaključiti šta ćemo danas raditi na času Prirode? Odgovor učenika: O životnim zajednicama. Napominjem da ćemo ponavljati i o životnim zajednicama.

Zapis na tabli – naslov nastavne jedinice: Životne zajednice.

Nedavno smo posjetili park. Kakvo je park životno stanište? Odgovor učenika: Park je kultivirano životno stanište.

3’ Pokazujem nastavni plakat. Cilj nastavnih plakata je zajedničko ponavljanje. Za svaki plakat postavljam pitanja.

Nastavni plakat “Labud’’. Postavljam pitanja učenicima: Kojoj životnoj zajednici pripada labud? Nabrojati životne uvjete u vodi! Odgovor učenika: Životni uvjeti u vodi su: temparatura, svjetlost, brzina strujanja vode, kisik i gustina zraka.

Nastavni plakat “Ptica’’. Pitam učenike: Kojoj životnoj zajednici pripadaju ptice? Odgovor učenika: Ptice žive u listopadnoj šumi.

Nastavni plakat "Zec". Pitanje: Kojoj životnoj zajednici pripada zec? Odgovor učenika: Zec živi na livadi i oranici.

Nastavni plakat "Ovan". Pitanje: Kojoj životnoj zajednici pripada ovan? Odgovor učenika: Ovan je domaća životinja. Nastavljam da pitam učenike: Kojoj životnoj zajednici pripada kruška? Odgovor učenika: Kruška pripada životnoj zajednici voćnjaka. Naredno pitanje upućeno učenicima: Koja je kruška vrsta voća? Odgovor učenika: Kruška je jabučasto voće.

Nastavni plakat "Vrste ishrane". Pitanje: Nabrojati kojoj vrsti ishrane pripada nacrtano! Odgovor: čovjek, sova, lisica, žaba – potrošači, biljke – proizvođači. Sljedeće pitanje: Ko nije nacrtan u lancu ishrane? Odgovor: Nisu nacrtani razlagači.

Nastavni plakat "Mačka i miš". Pitanje: Opisati lanac ishrane mačke. Odgovor: Miš jede sjemenke pšenice, ječma, zobi, suncokreta; mišem se hrani mačka, a kada ona umre njome se hrane bakterije.

4' Najavljujem učenicima da će individualno ponavljati. Na stolu se nalazi nastavi list presavijen na pola. Zadatak je da odgovore na pitanja, a zatim da uporede svoje odgovore sa rješenjima koja se nalaze na presavijenom listu. Također, mogu se samostalno ocijeniti. Pet pitanja – pet tačnih odgovora – ocjena: pet, četiri tačna odgovora - ocjena: četiri... Svrha nastavnog lista programirane nastave je individualno ponavljanje o životnim zajednicama.

Nastavni list programirane nastave (modificirana vrsta programirane nastave) - pitanja.

1. Ko su najveće biljke?
2. Podvuci prirodne životne zajednice: more, voćnjak, vinograd, šuma, livada, njiva.
3. Dopuni!

   Proizvođači su _____ . Potrošači su _____ . Na kraju lanca ishrane su _____ .
4. Gdje rastu zimzelene šume?
5. Od čega zavisi razvoj biljaka u šumi?

Odgovori - nastavni list programirane nastave

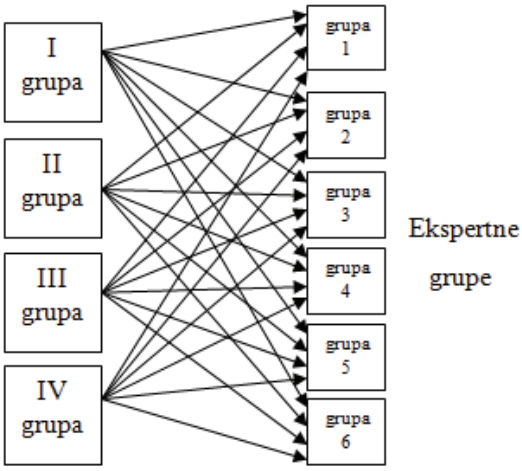
1. Najveće biljke su stabla/debla/drveće.
2. Podvuci prirodne životne zajednice: more, voćnjak, vinograd, šuma, livada, njiva.
3. Dopuni!

   Proizvođači su biljke. Potrošači su životinje. Na kraju lanca ishrane su razlagači/razarači.
4. Zimzelene šume rastu u vrlo nepovoljnim životnim uvjetima - u hladnim planinskim oblastima.

5. Razvoj biljaka u šumi zavisi od količine svjetlosti koja prodire kroz krošnje drveća.

10’ Učenici će, prema mjestu sjedenja, biti raspoređeni u četiri grupe. Na stolovima se nalazi list sa rasporedom učenika u grupe – šest učenika sačinjava jednu grupu. Zadatak učenika u grupama je da svi odrede jedan broj: od jedan do šest. Zatim će učenici iz svih grupa koji su odredili npr. da budu 1, formirati nove grupe, npr. grupu 1.

Na zidu učionice su brojevi, od 1 do 6, koji ukazuju gdje se učenici treba da okupe u novoformiranim grupama. Svaka grupa dobije različiti tekst vezan za nastavnu jedinicu: “Cvijeće”, “Zmija”, “Hutovo blato”, “Jež”, “Leptir” i “Zec”. Zadatak učenika u novoformiranim grupama je da nauče tekst. Nakon učenja, učenici se vraćaju u prvobitno formirane grupe. Njihov zadatak je da poduče druge u grupi šta su naučili.

Rad grupe 3.

Tri učenika su uključena u drugu aktivnost: slaganje puzzli. Njihov drugi zadatak je da napišu nešto više o rješenju (Vjeverici).

Učenici u grupama zajednički odgovaraju na pitanja. Provjera znanja se sastoji od šest pitanja – po jedno pitanje je iz svakog teksta. Objašnjavam učenicima da ću odgovore pregledati i ocijeniti naknadno.

Pitanja.

Odgovorite na pitanja!

1. Šta znači: «Ti si Narcis!»?
2. Na osnovu kojeg dijela tijela zmija opaža?
3. Šta je Hutovo blato?
4. Zašto su ježevi noćne životinje?
5. Koliko je poznato vrsta leptira?
6. Ko je prirodni neprijatelj zeca?

Odgovori učenika na pitanja.

1. To znači da je neka osoba zaljubljena u sebe (voli sebe).
2. Na osnovu jezika.
3. Hutovo blato je park udaljen 15km od Jadranskog mora.
4. Jer mu je plijen noćna životinja.
5. Poznato je 150 000 vrsta leptira.
6. Prirodni neprijatelj zeca je lisica.

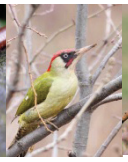
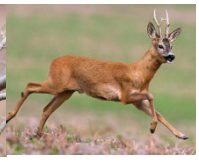
10’ Učenike raspoređujem u šest grupa. Za svaku grupu su osmišljeni različiti zadaci.

I grupa (4 učenika) će se služiti računarom i uraditi zadatke: ‘‘Povežite životinje sa životnom zajednicom u kojoj žive!’’ i ‘’Povežite drveće sa životnom zajednicom u kojoj žive!’’.

Povežite životinje sa životnom zajednicom u kojoj žive!

kuna zlatica hrčak glista stonoga žuna srna

sprat grmlja i drveća zimzelene šume, prizemni sloj zimzelene šume

sprat grmlja i drveća, prizemni sloj listopadne šume

životna zajednica voćnjaka i vinograda

životna zajednica povrtnjaka i oranice

Povežite drveće sa životnom zajednicom u kojoj žive!

drijen mahovina šljiva bor borovnica tratinčica

sprat drveća zimzelene šume, prizemni sloj zimzelene šume

sprat grmlja i drveća listopadne šume, prizemni sloj listopadne šume

životna zajednica voćnjaka i vinograda, životna zajednica livade

Zadatak II grupe (7 učenika) je: "Uglazbite pjesmu!".

Drveće raste do neba

Zašto drveće raste do neba?
Zato što treba.

Da može,
Kad se popne na prste (kao moja baka),
vidjeti šta radi sunce iza oblaka.

Da bude
noću kad je vedro,
zeleno, šuštavo mjesečevo jedro.

Da jutrom,
prije prvog sunčanevog zraka,
sa neba pomete zadnje mrvice mraka.

Enisa Osmančević-Ćurić

III grupa (4 učenika) treba od ponuđenih nekoliko trava i ljekovitih biljaka da izabere i uradi zadatak: "Napravite čaj od ljekovitih biljaka!".

IV grupa (4 učenika) je koristila internet i igrali su se igre "Lanac ishrane" na e-stranicama: http://www.ecokids.ca/pub/eco_info/topics/frogs/chain_reaction/play_chainreaction.cfm

http://www.curriculumbits.com/prodimages/details/physics/food-chains.html

http://www.bgfl.org/bgfl/custom/resources_ftp/client_ftp/ks1/science/hamshall/food_chains/index.htm

V grupa (4 učenika) na osnovu ponuđenih slika radi zadatke: "Odredite: razlagače, proizvođače i potrošače.", "Napravite lanac ishrane." i "Načinite piramidu ishrane.".

VI grupa (4 učenika) odgovara na pitanja o Životnim zajednicama.

Svrha zadataka u ovoj grupi je povezati znanja iz Prirode i drugih nastavnih predmeta: Bosanskog jezika i književnosti i Društva: "Spojite lišće sa imenom.", "Napišite riječi koje sadrže i slova BOR.", Odredite vrstu tih riječi.", ""Šta znači: "Vita jela, zelen bor, molim brzi odgovor."?", "Koji reljef u Bosni i Hercegovini je najbolji za poljoprivredni uzgoj?" i "Koji klimatski pojas u Bosni i Hercegovini najbolje pogoduje uzgoju grozdastog i jabučitastog voća?".

Izvještaj grupa. Ocjenjivanje pojedinih grupa i učenika.

Učenici II grupe su prvo napisali notni zapis, a zatim uvježbali. Uz instrumentalnu pratnju klavira, gitara, violine i harmonike i solističko pjevanje učenice su izveli pjesmu.

Učenici III grupe su odabrali između ponuđenog (trava, korov, kamilica i nana) i odabrali kamilicu, napravili čaj i ponudili ga drugima.

Učenici V grupe su odabrali slike i tačno odredili razlagače, proizvođače, potrošače i pravilno napravili piramidu ishrane.

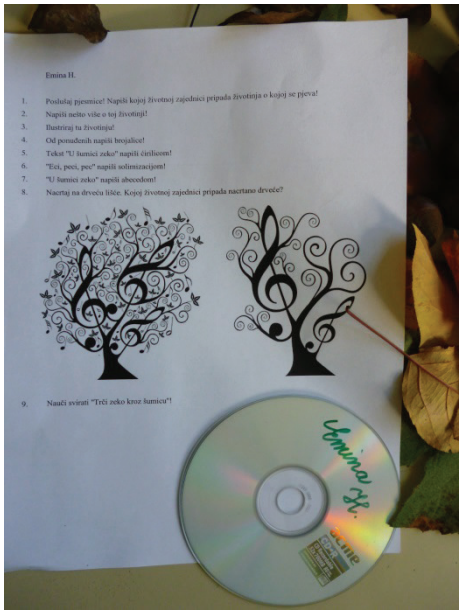
Završni dio časa – 5’

Ponavljanje šta smo radili danas na času. Svaki učenik kaže jednu rečenicu šta je na času ponovio ili novo naučio. Za odgovor dobije jabuku. Pitanje: “Kojoj životnoj zajednici pripada jabuka?”. Odgovor učenika: Jabuka raste u voćnjaku.

Jabuke – poklon svakom učeniku.

Na stolovima se nalaze nastavni listovi za domaću zadaću. Zadaća je individualizirana i na svakom nastavnom listu domaće zadaće je napisano ime učenika/-ce. Učenici/-e uzimaju list individualizirane zadaće, pročitaju zadatke i postavljaju eventualna pitanja ukoliko ima nejasnoća.

Za sve učenike (27) je napravljena individualizirana domaća zadaća – 27 nastavnih listova sa različitim zadacima vezanim za nastavnu jedinicu.

Primjer urađene individualizirane domaće zadaće.

Korelacija nastavnog predmeta Priroda i nastavne jedinice "Životne zajednice'' sa nastavnim predmetom Muzička kultura.

Slijede primjeri individualizrane domaće zadaće za pojedine učenike.

Amar

1. Zaokruži jestive gljive/pečurke!

vrganj rujnica muhara sunčanica bljuvara

2. Kojoj životnoj zajednici pripadaju gljive/pečurke?

3. Zaokruži ljekovito bilje!

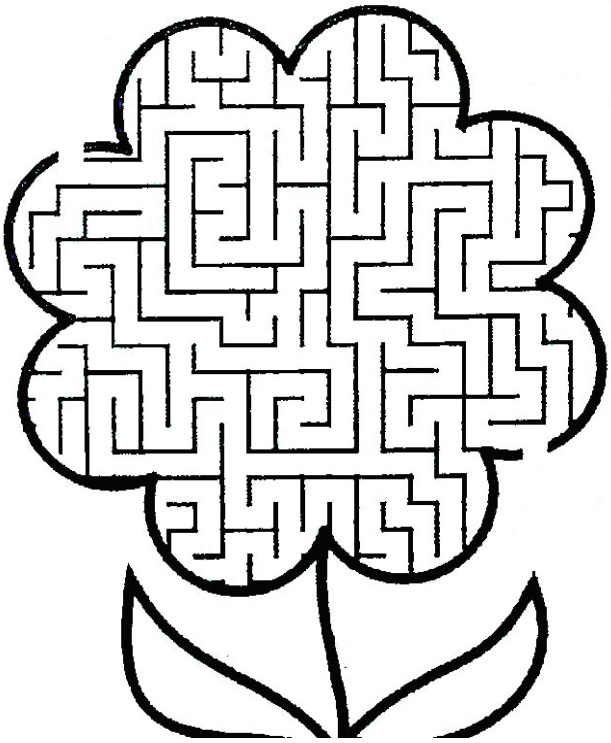

livadarka kamilica menta mirisavka hajdučka trava

4. Kojoj životnoj zajednici pripada ljekovito bilje?

Zuhra

1. Objasni kako čovjek utječe na okoliš.
2. Kako čovjek može da ugrozi lanac ishrane?
3. Kako čovjek može da pomogne u obnovi životnih zajednica?
4. Nađi izlaz iz cvjetnog lavirinta!

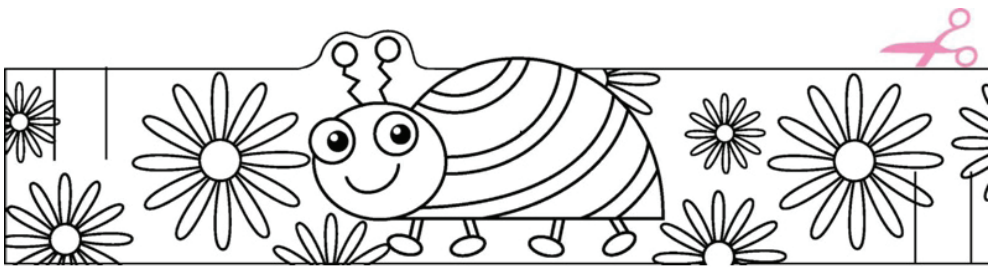
5. Riješi ukrštenicu! Pronađi imena ljekovitog bilja!

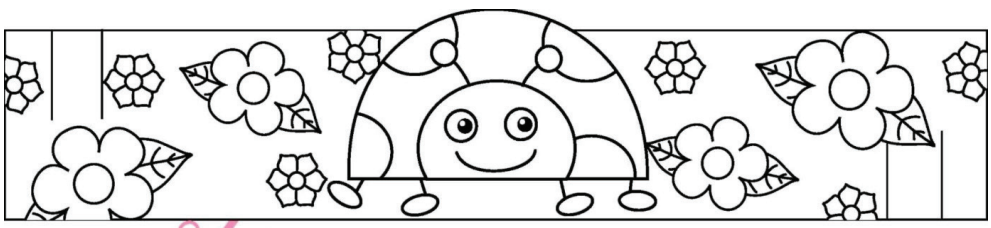
T	R	K	A	N	T	A	R	I	O	N	S	D
M	E	T	V	I	C	A	Š	Č	A	S	D	F
A	K	E	R	T	Z	U	I	O	P	Š	Đ	Ž
S	E	A	Ć	Č	L	K	J	H	G	F	D	D
L	R	S	M	C	V	V	B	N	N	M	K	K
A	M	N	B	I	Z	U	Z	U	I	O	P	Š
Č	P	O	I	U	L	Z	U	K	I	O	L	B
A	E	R	T	Z	I	I	A	E	R	U	M	N
K	C	V	B	N	M	Ž	C	N	NJ	LJ	Č	K
P	K	U	N	I	C	A	Ć	A	B	G	B	G
A	S	F	G	H	J	K	L	Č	O	I	U	Z
M	A	J	Č	I	N	A	D	U	Š	I	C	A

Ahmed

1. Zašto je bubamara korisna?
2. U kojoj životnoj zajednici žive kukci?
3. Nacrtaj još biljaka i životinja iz životne zajednice u kojoj žive kukci!

4. Izreži i zalijepi ove kukce na svoj crtež!

4. Dopuni rečenice! Napiši u kojoj životnoj zajednici žive rješenja!

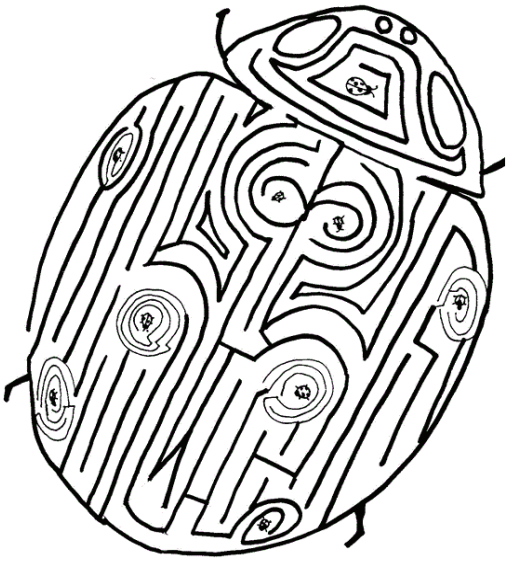
Vrijedan kao ...

Brz kao ...

Lukav kao ...

Spor kao ...

5. Pronađi bubamari izlaz iz lavirinta!

Hamza

1. Na karti BiH označi najvažnije regione voćarske proizvodnje u BiH!

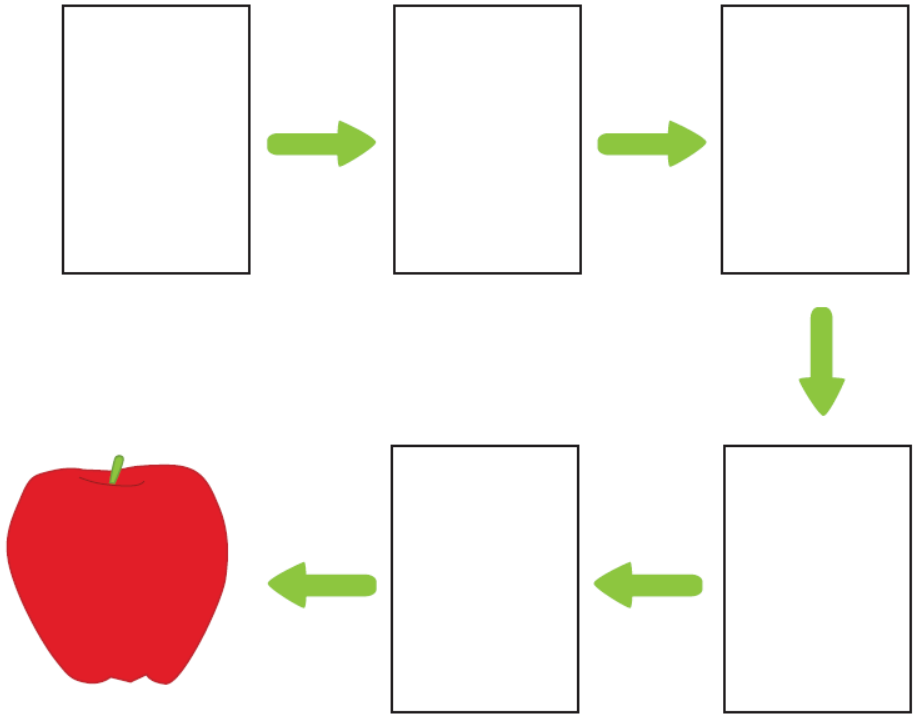
1. Tuzla – šljiva, jabuka;
2. Goražde – jabuka, kruška, šljiva;
3. Mostar – vinova loza, trešnja, breskva, smokva;
4. Bihać – šljiva, jabuka, kruška, kesten, orah;
5. Zenica – šljiva, jabuka, višnja;
6. Sarajevo– šljiva, jabuka i
7. Banja Luka – jabuka, šljiva, kruška.

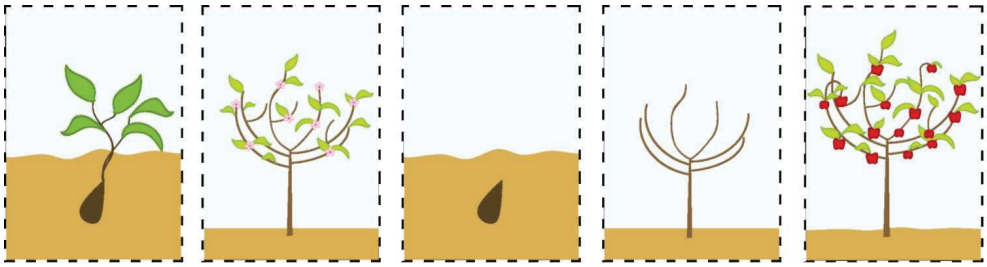

2. Premetanjem slova otkrit ćeš šumske životinje. Svaku životinju spoji sa njihovim staništem! Napiši kojoj životnoj zajednici pripadaju ove životinje!

E J Ž	
O V A S	krošnja
Ć I T L J E D	trava
V U K I K A CA	grmlje
J E R E C I V A V	
Alisa	

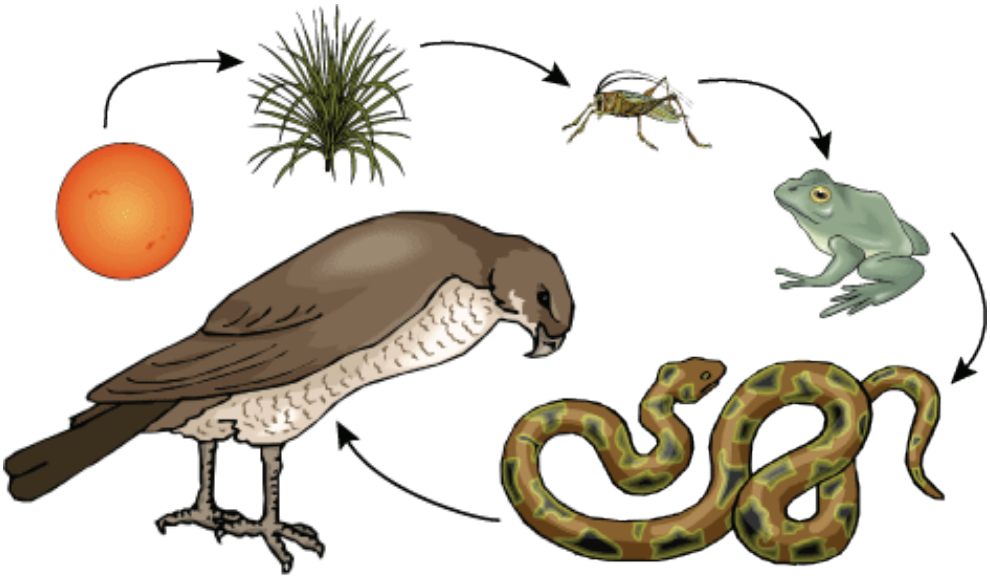
1. Izreži dijelove i poredaj ih redom kako jabuka raste!
2. U kojoj životnoj zajednici obitava jabuka?
3. Koje životinje žive u toj životnoj zajednici?
4.

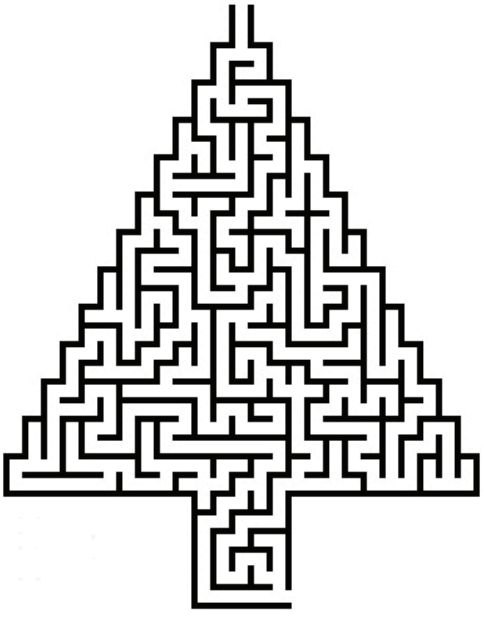

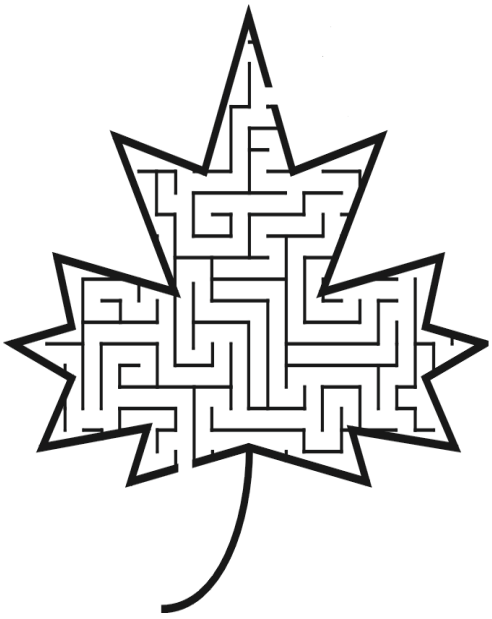
Amna

1. Opiši ovaj lanac ishrane!

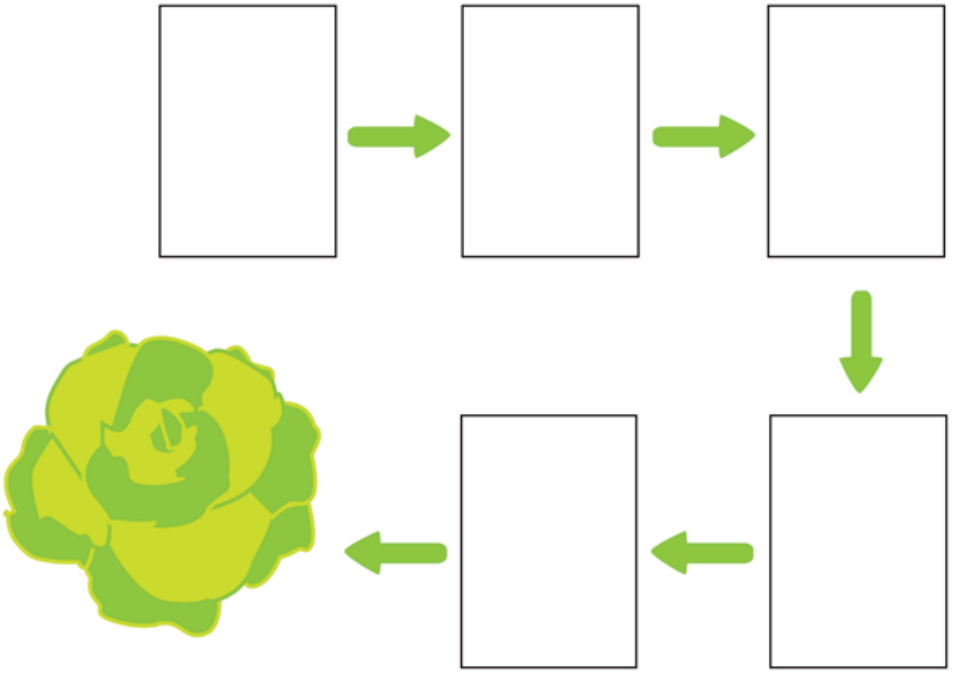
2. Navedi proizvođače i nabroj potrošače koji su nacrtani!
3. Pronađi izlaz iz lavirinta! Kojoj vrsti drveća pripadaju ovi listovi?

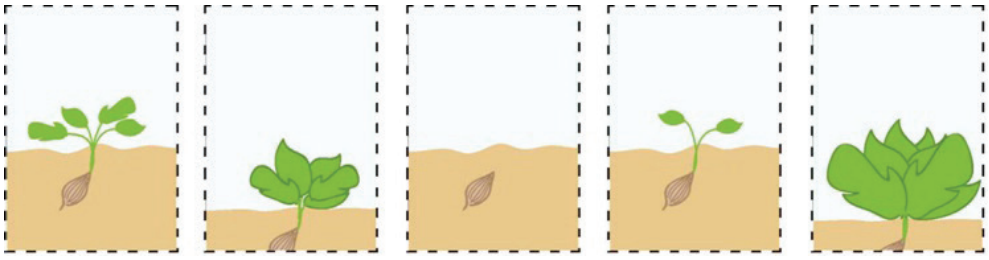

Ena

5. Izreži dijelove i poredaj ih redom kako kupus raste!
6. U kojoj životnoj zajednici obitava kupus?
7. Koje životinje žive u toj životnoj zajednici? Nacrtaj ih!

Melika A.

1. Napiši rješenje!

Zajedničko dobro: zelena površina u naselju.

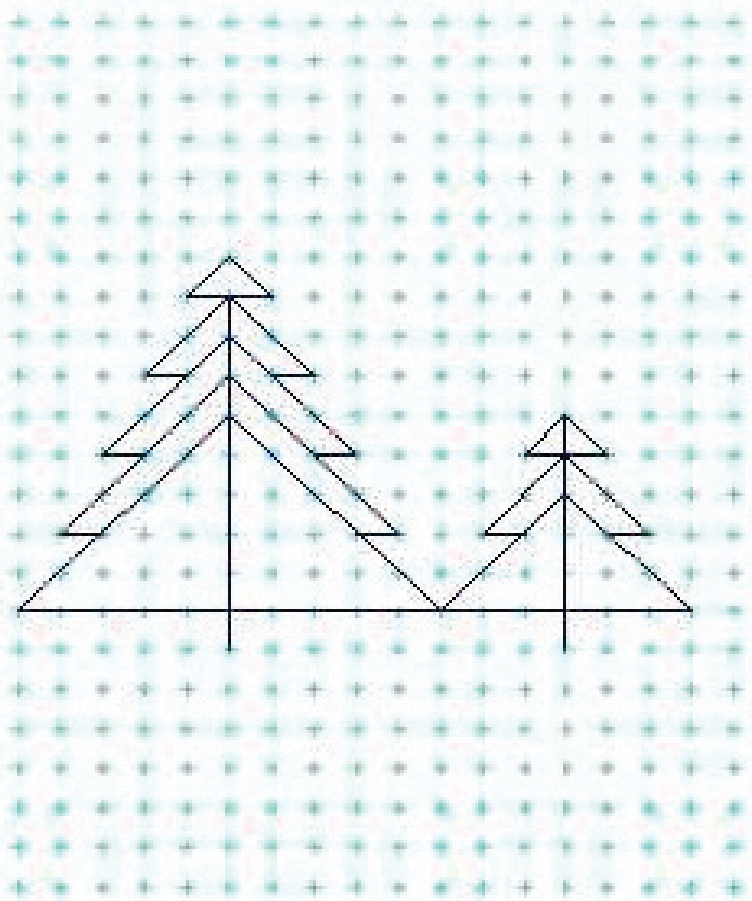
Neko ugrožava to dobro: gradnja zgrade na zelenoj površini u naselju.

Reagiranje: zasutaviti proces izgradnje zgrade na zelenoj površini.

Zadatak: Kako bi ti ostvarila svoje pravo i riješila ovaj problem demokratskim putem? Na koji bi način zaustavila proces izgradnje zgrade na zelenoj površini u naselju?

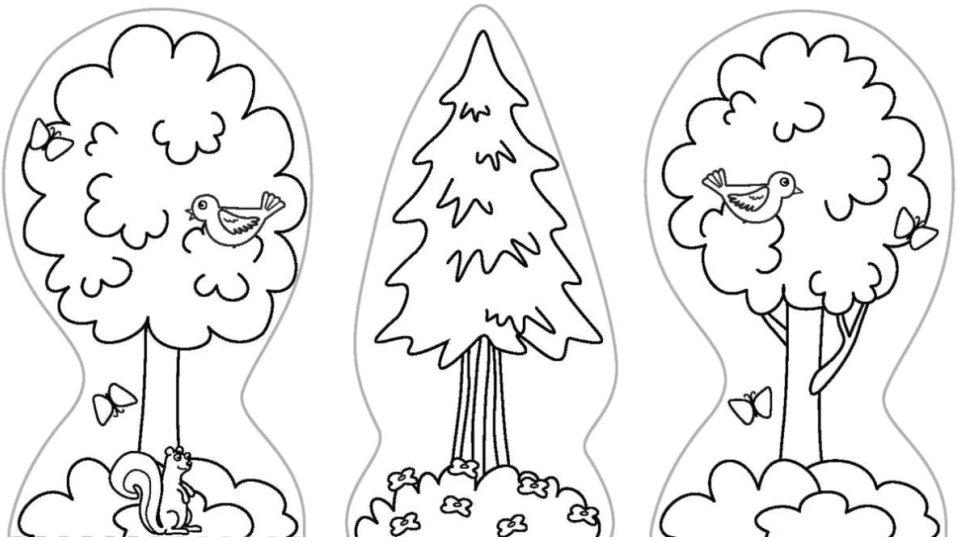
2. Napiši nazive bajki, basni i filmova kojima je tema: grah/pasulj, zec, vuk, lane. Kojoj životnoj zajednici pripadaju ove životinje?

3. Nacrtaj tehnički crtež! Crtež iskotiraj: visina 20cm i širina 15cm.

Abdurrahman

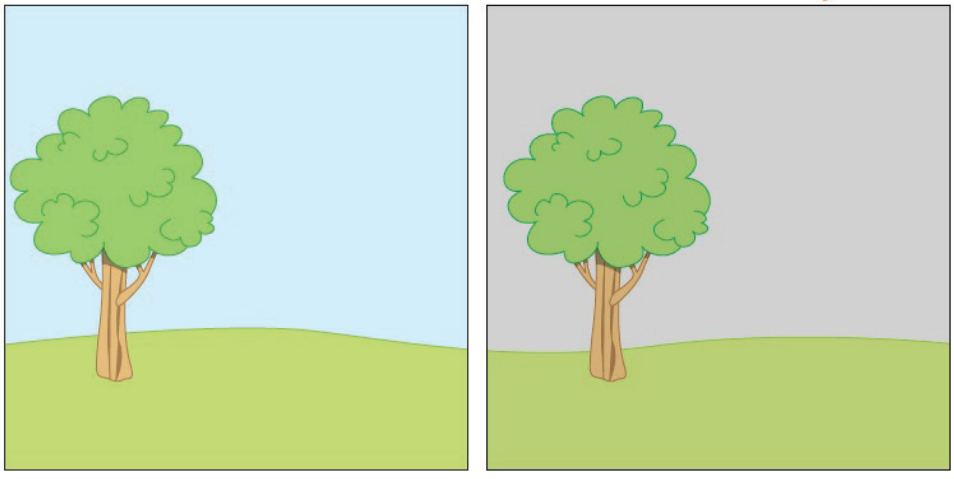
1. Izreži crteže. Zalijepi ih na papir. Nacrtaj još biljaka i životinja koji žive u istim životnim zajednicama! Oboji rad!
2. Imenuj nacrtane životne zajednice!
3. Imenuj nacrtane biljke i životinje u životnim zajednicama!

Aid

1. Izreži i zalijepi odgovarajuće na sliku dana i na sliku noći!
2. Napiši u kojoj životnoj zajednici žive ove životinje.
3. Odaberi jednu životinju i napiši nešto više o njoj!
4. Odaberi jednu biljku i napiši nešto više o njoj!

Šahdanović Melisa, Džaferspahić Enesa, Mulahalilović Hava, Hasić Taliba,

MOGUĆNOSTI RADA SA UČENICIMA SA CEREBRALNOM PARALIZOM U RAZREDNOJ NASTAVI

Sažetak

Cilj ovog rada je prikazati mogućnosti prilagođenog rada sa učenikom sa dijagnozom cerebralne paralize (hemipareza) u redovnoj nastavi te načine rada u individualnim tretmanima cijeneći specifičnosti učenika kao individue.

Svjesni činjenice da je učenicima sa cerebralnom patalizom neophodan prilagođen pristup i podrška tokom izvršenja zadataka redovne nastave odlučili smo se da kroz ovaj rad predstavimo naša dosadašnja iskustva u radu i zajedničkom savladavanju zadataka sa učenikom. Iz dostupne literature i dosadašnjeg, višegodišnjeg iskustva u radu znamo da je obrazovanje djece sa cerebralnom paralizom moguće kroz proces inkluzije i prilagođavanja svih aktera odgojno-obrazovne ustanove u inkluziji.

Sve to iziskuje senzitivnost i trud i kontinuirano stručno usavršavanje kako bi profesionalno izvršili svoj zadatak.

Školski Inkluzivni tim je izradio prilagođen program rada za učenika u odnosu na njegove individualne specifičnosti i porodično okruženje. Cilj nam je jasan - postići realistično najbolje rezultate u radu.

Ključni pojmovi: cerebralna paraliza, prikaz slučaja našeg učenika, individualno prilagođen plan rada, individualne radne terapije

Cerebralna paraliza:

Cerebralna paraliza predstavlja čitav niz stanja i poremećaja koja su okarakterizirana smetnjama u kontroli voljnih pokreta i držanja. Cerebralna paraliza nastaje nakon oštećenja mozga kod novorođenčeta. Oštećenja mozga mogu nastati prije, za vrijeme ili nakon poroda. Danas

je široko prihvaćeno mišljenje da se glavnina oštećenja mozga koja dovodi do cerebralne paralize pojavljuje u nezrelom mozgu prije rođenja, ponajčešće između 26. i 32. sedmice trudnoće. Kliničke slike cerebralne paralize vrlo su različite, kao i način funkcioniranja osoba s cerebralnom paralizom. Ona iziskuje pravovremen i dugotrajan rehabilitacijski i odgojno-obrazovni postupak koji mora biti utemeljen na načelu individualizacije, poštujući snage, sposobnosti i potrebe svake osobe. Postupak mora biti pravovremen i individualno primjeren te dugotrajan zbog komponente promjenjivosti motoričkih poremećaja uzrokovanih oštećenjem mozga u ranom stadiju razvoja.

Ono što je važno da znamo svi, posebno prosvjetni radnici kojima je namijenjen ovaj stručni rad, jeste da postoje različiti stepeni oštećenja mozga kod cerebralne paralize-od minimalnog, koje jedva da i prepoznajemo do tako ozbiljnih oštećenja gdje dijete u jako maloj mjeri može upravljati svojim tijelom.

Ne postoje dva ista djeteta sa cerebralnom paralizom te je i u liječenju i u obrazovanju potreban individualiziran pristup.

U literaturi nalazimo podjelu cerebralne paralize u odnosu na dio tijela koji je zahvaćen oštećenjem i gdje se teškoća manifestuje: jedan ud, samo noge , polovica tijela , tri uda-obično jedna ruka i noge i sva četiri uda.

Prikaz slučaja našeg učenika

U ovom radu predstavljamo iskustvo u radu sa učenikom koji pohađa 5.razred osnovne škole i očuvanih je kognitivnih funkcija.

Njegova dijagnoza je cerebralna paraliza (hemipareza dex spastica) te se prema navedenom nalazu u skladu sa članom 21. Pravilnika razvrstava u grupu djece sa motoričkim poremećajima. Finkcionalno je pokretan. Artikulacija glasova uredna. Zadane aktivnosti radi sa velikim interesovanjem. Usvojene su računske operacije sabiranja, oduzimanja i množenja. Redovno pohađa nastavu i nema problema u prihvatanju od strane vršnjaka. Učenik ne koristi desnu ruku, na nagovor je koristi ali stidljivo. Aktivne pokrete desne ruke otežano izvodi. Nije u mogućnosti da ispravi šaku i da prstiće stavi u položaj da bi ih mogao preslikati na papir.

Desna noga mu je 2 cm kraća od lijeve. Hoda samostalno.

Učenik prati redovnu nastavu.

Prilagođavanje nastave je neophodno iz nastavnog predmeta tjelesni i zdravstveni odgoj. Ostale nastavne predmete učenik prati bez većih teskoća te prilagođavanje ili sažimanje nastavnih sadržaja nije neophodno.

Problemi su prisutni u teškoćama pažnje i koncentracije, hiperaktivnosti, taktilnoj percepciji, zapamćivanju i finog i grafo motorici te će se raditi na korektivnom radu.

Sa učenikom na individualnim tretmanima, pored školskog defektologa, rade i članovi mobilnog tima Centra za razvoj inkluzivnih praksi Srnice Donje.

Individualno prilagođen program rada

Individualno prilagođen plan i program donosi Inkluzivni tim škole kojeg čine razrednik, nastavnici roditelj-staratelj te stručni saradnik-pedagog u školi a odnosni se na primjenu onih metoda, sredstava i didaktičkih materijala koji pružaju podršku dječijoj teškoći. Iz dijagnoze cerebralne paralize (hemipareza) nas učenik manifestuje teškoće u pisanju, teškoće pažnje i koncentracije i hiperaktivnost, te teškoće izvođenja pokreta desne ruke.

Individualno prilagođen program, na osnovu propisanog obrasca, sadrži ciljeve i zadatke, sadržaje, metode rada, vremenski period i izvještaj o usvojenosti plana i osobe zadužene za njegovu provedbu

Individualno prilagođen program rada se donosi na osnovu pedagoške opservacije učenika.

Cilj opservacije je što bolje upoznati učenika kroz prepoznavanje njegovih potencijala, sposobnosti, ograničenja, kako bi se postigla i njezina svrha, a to je izrada adekvatnog prilagođenog programa rada.

Na osnovu opservacije učenika i njegovih potreba, intenzivnog praćenja i dosadašnjeg odgojno- obrazovnog rada sa učenikom, te na osnovu procjene Inkluzivnog tima škole i staratelja učenika donesen je individualno prilagođen program rada za predmet tjelesni i zdravstveni odgoj.

Tokom prilagođavanja nastave tjelesnog i zdravstvenog odgoja na prioritetno mjesto smo postavili načela demonstracije pokreta, radnje ili aktivnosti od strane učiteljice , zatim načelo ustrajnog i čestog ponavljanja te primjene stečenog znanja u svakodnevnom životu.

Prilog 1 (Individualno prilagođen program rada za tjelesni i zdtavstveni odgoj za period oktobar- novembar 2020. godine)

Individualne radne terapije

Na osnovu opservacije učenika donesen je i individualni plan rada sa učenikom koji će se realizovati kroz tretmane čiji je globalni cilj dalji rad na razvoju fine motorike i grafomotorike, rad na usmjeravanju pažnje i koncentracije te razvoj taktilne precepcije i senzorne integracije, korektivni rad na auditivnom, mehaničkom, asocijativnom zapamćivanju te povećanje učeničkih potencijala kroz individualni rad na savladavanju svakodnevnih aktivnosti.

Za individualne tretmane škola je obezbijedila učionicu koja se nalazi blizu učionice u kojoj učenik pohađa redvnu nastavu i koja je po svojim karakteristikama ugodna i pruža pozitivan ambijent za rad.

Za djecu sa dijagnozom cerebralne paralize (hemipareza) vrlo je važan rad na jačanju perceptivno motoričke organizacije, postojanje svjesnosti djelova svoga tijela, kinesteziju, te radna terapija kao podrška nezavisnosti u svakodnevnim aktivnostima. Individualne radne terapije realizuje defektolog i članovi mobilnog tima Centra za razvoj inkluzivnih praksi Srnice Donje.

Specifični ciljevi rada:

- poticanje i razvijanje funkcionalnih sposobnosti i vještina učenika potrebnih za izvođenje aktivnosti svakodnevnog života (upotreba pribora za jelo, vještina odijevanja-zakopčavanje i otkopčavanje dugmadi i rajfešlusa, vezivanje pertli, korištenje školskog pribora, zavrtanje šarafa, pisanje i duge slične aktivnosti);

- uvježbavanje i unapređenje senzo-motoričkih funkcija za vrijeme specifično ciljanih aktivnosti (koordinacija oko- ruka)

- poboljšanje funkcionalne pokretljivosti, osobito u upotrebi desne ruke koju učenik slabije koristi u svakodnevnim aktivnostima - razvoj i unapređenje taktilne percepcije(taktilno osvještavanje);

- poticanje samostalnosti i samopouzdanja u svakodnevnim aktivnostima

- rad na pažnji i koncentraciji.

Oblici rada:

- Individualni rad - koji će se provoditi dva puta sedmično (u sedmici kada je dječak na nastavi) primjenom aktivnosti i zadataka iz radne-okupacione i art terapije. Individualne tretmane će realizovati defektolog, socijalni pedagog uz podršku pedagoga škole i razrednice.

- Pored indivudulanih po potrebi će se realizovati i grupne aktivnosti i radionice.

Kroz individualni rad će se realizovati sljedeće radnje i aktivnosti:

- vježbe fine i grube motorike,

- vježbe grafomotorike,

- vježbe pamćenja i kognitivnog angažmana,

- auditivno-vizuelne, taktilne stimulacije, vježbe relaksacije.

Nastavna sredstva i pomagala neophodna za individualni rad sa učenikom:

- upotreba materijala različitih oblika, teksture, temperature, strukture, težine i slično (upotreba kontrasnih materijala)

- štapići, kocke, valjci, obruči, četkice za zube, različite vrste papira, upotreba makaza,perle, čvorovi, kanapi,sarafi, bockalice itd,

Napomena: Prije svakog individualnog tretmana, cijeneći potrebu djeteta, uradi se vježba koja se u literaturi označava kao „gimnastika prstića obje ruke" pri čemu koristimo nekoliko vježbica.

S obzirom da učenik koristi samo lijevu ruku, slabije je razvijena fina motorika te se često „bori" sa pisanjem i ima lošiji rukopis. Općenito, dakle, nema dovoljno razvijenu ovu vještinu. Ova tenika će mu dugoročno pomoći da fokusira pažnju na voljne aktivnosti te da koriguje svoj rukopis uz voljni aspekt.

Gimnastika prstiju pomažu da se razvije senzomotorna svijest i da se razvije manipulativna spretnost (spretnost ruku i prstiju). Ova vrsta vježbe je dobra za zagrijevanje pred pisanje. S obzirom na razvojnu teškoću, poželjno je ovu aktivnost ponavljati i u razrednoj zajednici što češće. Po mogućnosti uključiti i cijelu grupu učenika u ovu aktivnosti radi vršnjačke podrške.

Neke od vježbica koje koristimo u radu su:

"Palac pozdravlja ostale prste" – Početni položaj je takav da su šake postavljene sa šakama okrenutim ka gore . Zadatak je da se svaki prst dodirnemo sa palcem. U ovom zadatku možemo menjati brzinu (Dajemo uputu "Neka palac dodirne brzo sve prste"), Možemo npr. mjesnjati broj ponavljanja (dajemo uputu "Neka palac dodirne svaki prst dva puta").

"Zvuk prstića"- Zamolit ćemo učenika da zatvori oči. Dajemo mu uputu da pažljivo sluša i da pravi zvukove prstima ili šakama. Mi pravimo zvuk, od učenika tražimo da ga ponovi koristeći svoje ruke. Kao zvukovi mogu poslužiti: pljeskanje, trljanje ruku, pucketanje, tapkanje po površini. Na ovak način stimulišemo i auditivnu diskriminaciju i pamćenje.

"Pauk" – Početni položaj šake je takav da obje ruke spojimo tako da se dlanovima i prstima dodiruju. Zadatak je pomijerati ruke tako da se dlanovi odvajaju, a prsti da ostanu u kontaktu. Poželjno je da radimo ovu vježbicu zajedno sa učenikom kako bi jačali osjećaj povezanosti i razumijevanja. Vježbu ponoviti 5 puta uz određivanje brzine.

"Javi se prstiću!" – Početni položaj je da su šake na stolu, raširenih prstiju. Zadatak je da se svaki prstić podigne samostalno. Na ovaj način možemo vježbati i nazive prstića, reći ćemo: "Podigni samo kažiprst". Zajedno sa učenikom radimo ovu vježbu kako bi mu usmjerili pažnju i ohrabrili ga. Učenik će dizati prst onoliko koliko može.

"Pesnica"- Učenik stiska pesnice obje ruke. Potom otvara dlanove. Istovremeno pokušavamo sakriti palac u pesnicu (stavljamo palac u pesnicu i prekrivamo ga ostalim prstima). Poslije toga otvaramo dlanove. Na kraju par puta otvorimo i zatvorimo dlanove kako bi istegli mišiće šake i prstiju.

Individualne aktivnosti na tretmanima koje realizuje školski defektolog uz podršku razrednika i pedagoga škole su bazirane na razvoju motorike desne ruke koju dječak nikako ili rijetko koristi. Učenik će koristiti desnu ruku ukoliko ga stalno napominjemo, ali su njeni pokreti ograničeni. Pored razvoja fine motorike cilj individualnog rada sa učenikom je i kontrola i usmjeravanje pažnje. S obzirom da smatramo da je igra osnova razvoja svakog djeteta naše individualne aktivnosti smo uglavnom bazirali na igri. Slijedi nekoliko primjera aktivnosti koje koristimo u radu:

-Podizanje igračaka veličine šake i ispuštanje u kanticu koja se nalazi pored. Pri radu koristimo ruku koju dječak slabije koristi. Time unapređujemo grubi hvat i ispuštanje. Kao igračke mogu poslužiti kockice, autići, loptice, posudice, valjci i slično.

- Igre pogađanja - npr. nekoliko balona napuniti različitim materijalima – jedan rižom, drugi brašnom, treći žitom, četvrti grahom itd. Čvrsto vezati balone i dati djetetu uputu da taktilno istražuje i pogađa što je u određenom balonu. Može i zatvorenim i otvorenim očima (procijenit ćemo kako se ugodnije osjeća). Nakon što imenuje šta se u balonu nalazi pridružit će balon kartici na kojoj se nalazi slika sadržaja.

- **Vježba razvrstavanja** - U većoj kutiji bočno izrežemo dvije rupe za ruke. U kutiju staviti različite svakodnevne predmete, školski pribor, pribor za jelo (kašike razlicite veličine), igračke i slično bez da ih je dijete ranije vidjelo. Dijete stavlja ruke u kutiju i opipava predmet te pogađa o čemu se radi. U ovoj igri, osim taktilnoga dijela, aktivirat će se i kognitivni mehanizmi te sposobnost uviđanja i prepoznavanja. Dijete rukama opipava predmet koji ne vidi na način da prstima prati njegov obris, opipava dlanovima teksturu, procjenjuje težinu itd. I govori o tome šta osjeća. Kutija se može napuniti i rižom, umjetnim pijeskom, pjenom. Zadatak se mora izvršiti do kraja te učenik mora sortirati predmete koje prepozna iz kutije. Kroz ovu aktivnost vježbamo i pažnju i koncentraciju**.** Umjesto kutije se može koristiti i posuda različitog materijala.

- Redanje ili lijepljenje ili bockanje sitnih oblika po unaprijed zacrtanoj putanji na fiksiranom papiru uz obraćanje pažnje na tempo rada (što sporije)

- Isrctavanje olovkom zadate putanje (vježba grafomotorike)

- **Vježbe neposrednog pamćenja** - U ovim vježbama, osim taktilnoga dijela, aktiviramo i pažnju i pamćenje. Nekoliko sitnih predmeta pokažemo djetetu i kažemo mu da ih imenuje i zapamti što je sve vidio, a potom ih pokrijemo krpicom. Dijete potom stavlja ruku ispod krpice, opipava predmete i imenuje predmete koje je vidio. Mogu se ubaciti predmeti kontrastnih struktura - hrapavi, mekani, različitih oblika te tražiti

od učenika da priča o njima. Kroz igru vježbamo i pažnju i koncentraciju

- **Traženje parova** - Po dva jednaka sitna predmeta stavite u veću platnenu vrećicu. Npr. dva ista dugmeta, dvije iste figurice, dvije iste kockice, dvije iste loptice itd. Igra počinje tako da dijete izvuče jedan element, a potom obje ruke stavlja u vrećicu i taktilno traži njegov par. Ako izvuče krivi predmet, vraća ga u vreću i ponovo traži. Na ovaj način vježbamo i pažnju. Igra se može realizovati i tako da učenik stavlja pronađeni predmet po unaprijed iscrtanim konturama na papiru koji mu pripadaju

- Pravljenje taktilne kocke: glatko, mokro, hladno, mekano, hrapavo. Učenik baca kocku i iz svog okruženja traži onaj dio koji je napipao na kocki.

- Crtanje prstima crteža, bojanje unutar zadatih okvira, sjeckanje papirića različitih tekstura i lijepljenje po papiru, lijepljenje sjemenki i tkanine, gužvanje starih novina, precrtavanje oblika, povlačenje linija od jedne tačke do druge,povlačenje okomitih, vodoravnih i kosih linija po uzorku, upotreba slajma ili ljigavca, igre plastelinom, savijanje papira i pravljenje predmeta.

- Nizanje perli i vezivanje čvorova - pomaže djetetu u razvoju pažnje i koncentracije te koordinacije oko ruka.

- Manipulacija igračkama i oblicima koje imaju šuplje forme i predmeti raznih veličina, oblika i boja. Na taj način ćemo podsticati i razvijati iskustvo i percepciju veličine, težine i oblika, boje, kao i iskustva za osvještavanje pojmova – unutra, spolja, prazno, puno, sastavljeno, rastavljeno, toplo, hladno. Igre lutkama utiču na izgrađivanje odnosa djeteta prema drugoj djeci i odraslima, omogućavaju im projektovanje konfliktnih odnosa, a kroz oblačenje lutke dijete se uči aktivnostima samozbrinjavanja i ostalim aktivnostima dnevnog života. Od učenika se traži da obuče lutku ili da određene dijelove garderobe otkopča i zakopča.

- Igre kockicama, tipa lego, razvijaju manuelne aktivnosti, jačaju mišićnu snagu, poboljšavaju koordinaciju pokreta ruku i razvijaju konstruktivne sposobnosti djeteta.

- Ukucavanje drvenih ili plastičnih klinova u tablu sa otvorima doprinosi poboljšanju pokretljivosti u lakatnom i ramenom zglobu, poboljšanju koordinacije pokreta, te jačanju snage mišića ruke.

- Kao zajednička aktivnost sa odjeljenskom zajednicom obilježava se i 6. oktobar, Dan djece sa cerebralnom paralizom u cilju jačanja zajedništva te prihvatanja različitosti i pozitivne slike o sebi.

Zaključak

Svrha ovog rada je edukacija nastavnog osoblja o mogućnostima rada sa učenicima sa cerebralnom paralizom koji su uključeni u redovne škole. Kroz rad smo pokazali praktične primjere individualnih tehnika rada i mogućnosti prilagođavanja nastave tjelesnog i zdravstvenog odgoja. Cilj je višestruk:

- jačanje njegovog samopouzdanja u svakodnevnim aktivnostima;

- postizanje samostalnosti i neovisnosti u što većoj mjeri kako bi se kod učenika razvio osjećaj samopoštovanja te mogućnost daljeg školovanja i zaposlenja.

Svjesni smo činjenice da ne postoje isti učenici niti isti prilagođeni programi rada. Ipak smatramo da naš rad može doprinijeti daljem jačanju nastavničkih kompetencija u svrhu nadogradnje vlastitih potencijala u radu sa djecom sa posebnim potrebama.

Fikreta Ikanović

PISMENA PRIPREMA ZA NASTAVNI ČAS IZ BOSANSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI

Razred: Treći

Nastavno područje: Čitanje i pisanje ćirilice

Nastavna jedinica: Pisanje rečenica ćirilicom

Tip časa: Ponavljanje i utvrđivanje

Nastavne metode: Razgovor, objašnjavanje, teksta, dramatizacije, demonstriranja

Nastavni oblici: Frontalni, individualni i grupni

Cilj: Ponavljanje znanja o pisanju slova ćirilice, njihovom prepoznavanju, pisanju u riječima i rečenicama i čitanju

Zadaci:

Znati: Ponoviti i utvrditi usvojenosti grafičke strukture štampanih ćiriličnih slova, identifikovati, prepoznati slova u riječima i rečenicama; pravilnost artikulisanja glasova; opisati pisanje štampanih ćiriličnih slova.

Moći: Ponavljanje i utvrđivanje prepoznavanja ćiriličnih slova u tekstu; pravilno pisanje slova; povezivanje slova u riječi, rečenici; određivanje pozicije glasa u riječi; čitanje riječi, rečenice i razumijevanje pročitanog.

Razumjeti: Ponavljanje prepoznavanja štampanih ćiriličnih slova; razvijanje kulture govora i slušanja; razvijanje smisla za lijepo pismeno izražavanje.

Nastavna sredstva i pomagala: udžbenik, nastavni listići, lutke, koverte, slike sa interneta, pano, kompjuter, multimedijalni projektor, projekciono platno.

Korelacija s nastavnim predmetima: Muzička kultura, Tjelesni i zdravstveni odgoj, Likovna kultura i Moja okolina.

Muzička kultura: Pjesma „Vesela azbuka"; orkestar; dječiji vokal (dominantan); prateći vokali (dječiji vokali)

Tjelesni i zdravstveni odgoj: Stajanje u koloni; naizmjenično pomijeranje ruku; kleckanje nogama

Likovna kultura: Oblikovanje riječi od plastelina - Гога, чаша.

Moja okolina: Glagoljica, historija BiH

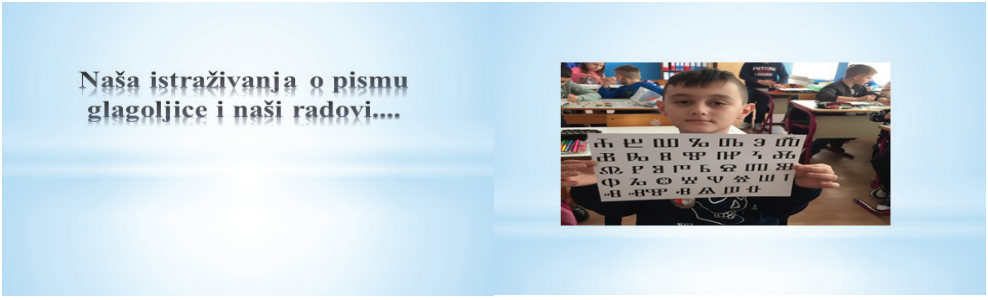
ARTIKULACIJA NASTAVNOG ČASA

1. UVODNI DIO ČASA:

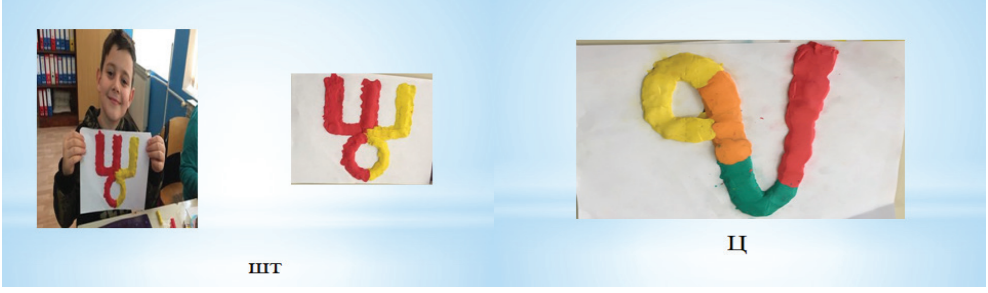
Nakon pregleda domaće zadaće, ponoviti azbuku putem slušanja pjesme ,,VESELA AZBUKA" .

Učenici stoje u kolonama, slušaju, pjevaju i igraju uz pjesmu „VESELA AZBUKA" https://www.youtube.com/watch?v=HiJrucrPxc4. Pri tome izvode pokrete naizmjenično rukama i nogama.

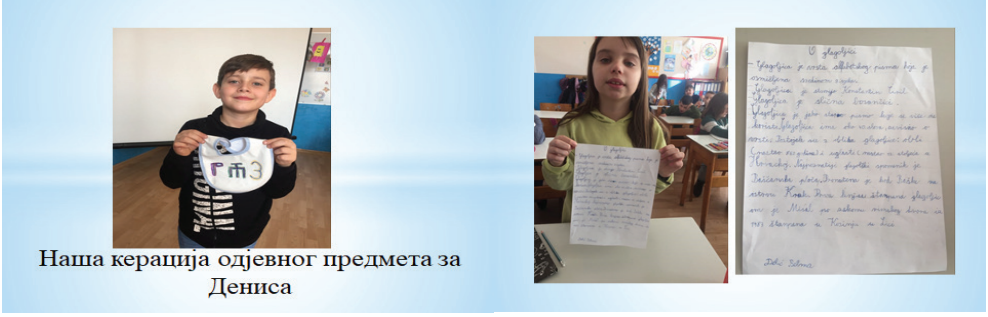
Nakon opuštanja uz datu pjesmicu, slijedi prezentovanje učeničkih istraživanja i radova **„**Malih istraživača**"** u Power Pointu.

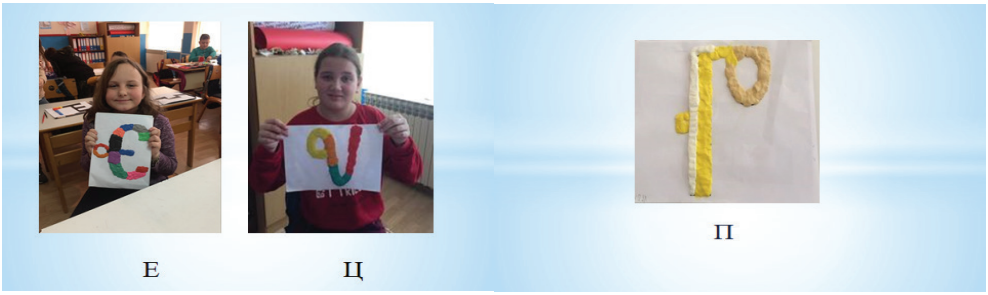
Slajd 1. Slajd 2.

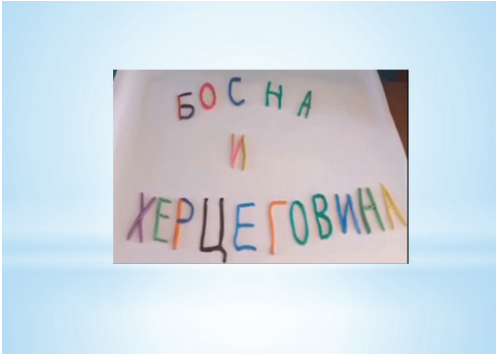
Slajd 3. Slajd 4.

Slajd 5. Slajd 6.

Slajd 7. Slajd 8.

Slajd 9.

Potom, učenici lutkari i lutke Ela i Denis predstavljaju učeničke odjevne kreacije ,,Malih istraživača" sa slovima ćirilice i glagoljice.

Sl. 1. Lutke Ela i Denis sa učeničkim kreacijama

Uslijedio je kratak osvrt i razgovor gdje su učenici odgovarali na postavljena pitanja o radovima ,,Malih istraživača" u Power Pointu i lutkarskim odjevnim kreacijama.

- Šta su istraživali ,,Mali straživači"?
- Šta je glagoljica?
- U kojem vijeku je napisana glagoljica?
- Šta je ćirilica i azbuka?
- Šta vidite na lutki Elinoj odjevnoj kreaciji, a šta Denijevoj odjevnoj kreaciji?

Najavljujem glavni dio časa: Pisanje rečenica ćirilicom

2. GLAVNI DIO ČASA

U glavnom dijelu časa, prelazim na realizaciju nastavnih sadržaja na dalji rad.

Prelazimo na naredni zadatak: Rad u grupama i zadatak „Piši, modeliraj riječi, rečenice ćirilicom"

Učenici su podijeljeni u četiri grupe (MRAZ, VJETAR, KIŠA I KIŠOBRAN) koje imaju iste zadatke. Prije realizacije, učenicima objašnjavam postupak zadataka i određen vremenski okvir za realizaciju zadataka. U okviru zadatka obilaziti grupe i učenicima pružiti dodatnu podršku ukoliko je potrebno.

Dragi učenici,

Da biste uspješno riješili date zadatke, uradite sljedeće: U grupi ćete svi zajedno raditi. Trudit ćemo se poštovati mišljenja jedni drugih.

Zadatak se radi tako što ću učenicima dijeliti koverte u kojima se nalaze zadaci. Na nastavnom listiću se nalaze tri zadatka gdje učenici trebaju da pišu ili modeliraju riječi ili rečenice ćirilicom.

NASTAVNI LISTIĆ

Zadaci:

1. Malim i velikim ćiriličnim slovima napiši nazivi ispod svake slike:

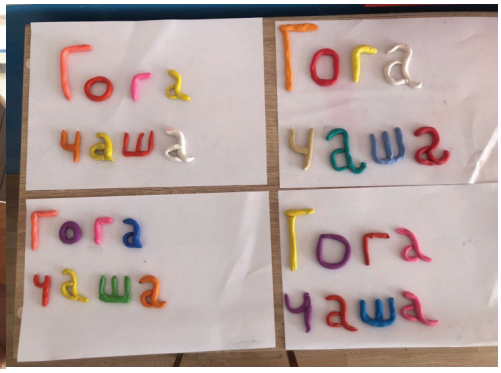

2. Prepiši ćirilicom rečenicu:
   Hana se ljulja. _____
3. Velikim i malim ćiriličnim slovima oblikujte riječi od plastelina.
   Goga, čaša

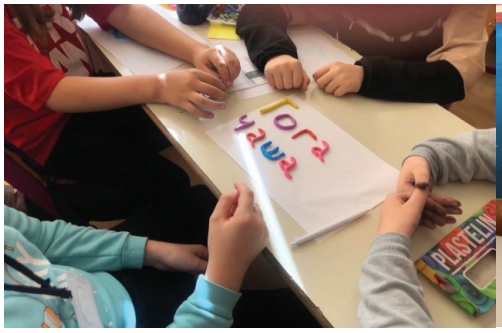
Sl. 2. Nastavni listić

Sl.3. Likovni grupni radovi

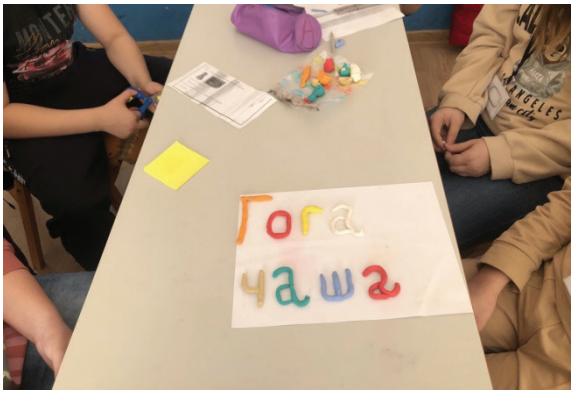
Sl. 4. Grupa MRAZ

Sl. 5. Grupa VJETAR

Sl. 6. Grupa KIŠA

Sl. 7. Grupa KIŠOBRAN

Odgovori učenika:

1. хаљина, ђердан

2. Хана се љуља.

3. Гога, чаша

Grupa koja je prva ispunila tačno zadatak je bila najuspješnija i pobjednička grupa. Vođe grupa su prezentovale svoj rad. Tokom prezentiranja učenici izlažu ,,likovne radove od plastelina". Proglašena je najuspješnija grupa. Učenici su prepisali zapis sa table.

U glavnom dijelu časa prelazimo na realizaciju nastavnih sadržaja, na dalji rad.

Prelazimo na naredni zadatak: Rad individualan i zadatak ,,Slika, riječ, rečenica..."

Zadatak je realiziran putem prezentacije u Power Pointu. Na projekcionom platnu prikazujem zadatke.

Kratki opis zadataka: Učenici imaju zadatak da na osnovu slika koje vide napišu njihove nazive ćirilicom i rečenicu. Potom rade na tabli.

Slajd 10.

Odgovori učenika:

птица лимун

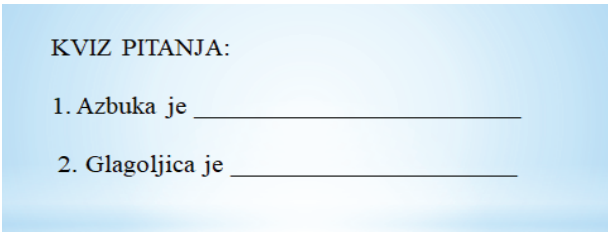
Птица лети високо.

-Učenici su prepisali zapis sa table.

3. ZAVRŠNI DIO ČASA

Evaluacija, tj. ponavljanje i provjeravanje onog što smo naučili vršim pomoću prezentacije u Power Pointu.

Sadržaj kviz pitanja:

Slajd 11.

Potom učenicima dati domaći rad.

Zadatak za domaći rad:

Za zadaću će učenici riješiti zadatke iz Radne sveske.

Nastavni listić za grupni oblik rada

Zadaci:

1. Malim i velikim ćiriličnim slovima napiši nazivi ispod svake slike:

2. Prepiši ćirilicom rečenicu:

Hana se ljulja. _____

3. Velikim i malim ćiriličnim slovima oblikujte riječi od plastelina.

PLAN TABLE

Pisanje rečenica ćirilicom

хаљина, ђердан

Хана се љуља.

Гога, чаша

Птица, лимун

Птица лети високо.

OBAVJEŠTENJE AUTORIMA, ČITATELJIMA I SARADNICIMA

Poštovani autori, čitatelji i saradnici,

dozvolite da vas podsjetimo da su svi objavljeni radovi u časopisu „Naša škola“ dostupni čitateljima širom svijeta putem akademske baze podataka **EBSCO** u **Massachusetts, USA**.

S obzirom na tu činjenicu, neophodno je da autori sarađuju sa recenzentima u smislu eventualne korekcije, izmjene i dopune ponuđenog teksta, a sve s ciljem postizanja višeg kvaliteta objavljenih radova.

Radovi koje šaljete “Našoj školi” treba da budu originalni, stručno i naučno zasnovani, aktuelni, tehnički pripremljeni i da tretiraju problematiku odgoja i obrazovanja.

Da bi radovi bili recenzirani i odobreni za objavljivanje, moraju zadovoljavati osnovne uslove:

- radovi se šalju u WORD formatu na e-mail Redakcije **(redakcija@nasaskola.ba**)
- radovi moraju imati najmanje 4 i najviše 16 stranica normalnog proreda
- uz rad obavezno dostaviti i rezime od pola stranice kucanog teksta
- rad treba da tretira aktuelnu tematiku iz područja odgoja i obrazovanja
- rad treba da odgovara uslovima za objavljivanje u pojedinoj rubrici
- rad ne smije biti ranije objavljivan u nekom drugom časopisu
- rad treba da bude sadržajno vezan za nastavni plan i program i da čitateljima omogući praktičnu primjenu
- rad mora da bude pisan razumljivo i prilagođen široj čitateljskoj populaciji

Podsjećamo vas da se objavljeni radovi svrstavaju u rubrike i to:

- **ISTRAŽIVAČKI RADOVI** - radovi objavljeni u ovoj rubrici moraju poštovati metode naučnog istraživanja i one moraju biti prikazane, odnosno navedene, ako su opće poznate.

- RASPRAVE I ČLANCI - radovi objavljeni u ovoj rubrici moraju poštovati sadržajne i stručne uslove koji podrazumijevaju tačne interpretacije naučnih i stručnih spoznaja o temi o kojoj se piše, uz argumentiranje izvora.

- **POGLEDI I MIŠLJENJA** - radovi u ovoj rubrici mogu izražavati mišljenja koja još nisu naučno potvrđena, ali predstavljaju stav autora na osnovu ličnog iskustva ili još neprovjerenih činjenica, a mogu biti interesantni za čitatelje.

- **OSVRTI I PRIKAZI** - radovi ove rubrike se odnose na prikaze knjiga, izložbi, takmičenja i drugih događanja iz područja odgoja i obrazovanja.

- IZ NASTAVNE PRAKSE - radovi ove rubrike odnose se većinom na metodičke obrade nastavnih jedinica određenih nastavnih predmeta. Moraju imati kvalitet oglednog predavanja uz poštivanje pravila pisanja metodičkih priprema.

- IZ PROGRAMA STRUČNOG USAVRŠAVANJA NASTAVNIKA - u ovoj rubrici se objavljuju radovi koji prikazuju noviji način obrade jedne teme iz nastavničkih predmeta i odnose se na dobru nastavničku praksu ili njeno unapređenje, kao i pojašnjenje nekih činjenica novim saznanjima.

Redakcija časopisa

UPUTA AUTORIMA

Radovi trebaju biti pisani u standardnom formatu A4 (prored 1,5; Times New Roman; veličina slova 12). Napomene i fusnote stoje na dnu stranice, a ne na kraju teksta i pišu se proredom 1. Rad ne treba prelaziti više od 15 kartica teksta. Radovi trebaju biti autorski lektorisani.

Rukopis treba sadržavati sljedeće dijelove:

Naslovna stranica: *ime i prezime autora*, *ustanova* u kojoj autor radi, *adresa*, *e-mail adresa*, *naslov rada*, *podnaslov rada*.

Prva stranica i dalje:

1. *naslov*, (*podnaslov*);
2. *sažetak* koji se piše na jeziku na kojem je rad napisan;
3. *ključne riječi* na jeziku na kojem je rad napisan;
4. *integralni dio teksta*;
5. *zaključak* koji se piše na kraju integralnog dijela teksta;
6. *naslov*, *sažetak i ključne riječi* – na engleskom jeziku;
7. *popis citiranih izvora i literature*.

Poželjno je da rad, ukoliko ima potrebe, bude razvrstan po pojedinim poglavljima i odjeljcima, radi cjelovitosti i preglednosti. Naslov se piše velikim slovom, a poglavlja i odjeljci pišu se malim masnim slovima, s tim da se naslov piše veličinom 14, a ostala poglavlja i odjeljci fontom 12.

Navodi i citati u radu sastoje se od prezimena autora i godine objavljivanja te broja stranice, iako se nekad broj stranice može izostaviti, ukoliko je to irelevantno, i to sve u zagradama, npr. (Bourdieu 1992) ili (Bourdieu 1992: 158), odnosno, ako je prezime autora integrirani dio teksta, onda se piše npr. ...Bourdieu (1992: 158). Kraći citati (do četiri reda) navode se otvorenim i zatvorenim navodnim znacima, a ako je u pitanju citat duži od četiri reda, onda se citat oblikuje kao poseban odlomak, odvojen praznim redom od ostatka teksta, uvučeno i kurzivom, bez navodnih znakova, radi uočljivosti. Fusnote se ostavljaju za naknadne i dodatne informacije, a ne za bibliografske potrebe.

Popis izvora i literature piše se na novoj stranici, abecednim redom prema prezimenima, svaka jedinica u novom redu, ime autora može se pisati punim oblikom ili dati inicijal – bitno je biti konzistentan u navođenju. Ako je u jednoj godini objavljeno više radova istog autora,

onda se uz godinu izdavanja piše i malo slovo, npr. (2001, 2001a); ako je u pitanju citat iz djela nekog časopisa ili ako je u pitanju citat u kojem je više autora, onda postoji specifičniji princip navođenja bibliografskih podataka. Naslovi knjiga i časopisa pišu se kurzivom, a citirani članci iz časopisa pišu se pod znacima navoda, npr.

Bourdieu, Pierre (1992): *Što znači govoriti*, Biblioteka Psiha, Zagreb

Beaugrande, R. de, Dressler, W. (1981): *Introduction to Text Linguistics*, Longman, London

Šator, Muhamed (2004): „Transmutacija srednjovjekovnog jezika u *Kamenom spavaču*", *Književni jezik*, 22/1-2, 110–122

SADRŽAJ
ČASOPISA „NAŠA ŠKOLA" BR. 279(109)/2025.

RIJEČ UREDNIKA

Aida Kršo

ZAHVALA RECENZENTIMA 5

ISTRAŽIVAČKI RADOVI

Alma Švraka,Amina Perenda-Alić

PROKRASTINACIJA ILI ODGAĐANJE OBAVEZA KOD UČENIKA 9

Lejla Hodžić

„PONORNICA" SKENDERA KULENOVIĆA-KOMPOZICIONA STRUKTURA I POZICIJA NARATORA 21

POGLEDI I MIŠLJENJA

Karolina Tadić-Lesko

PREVENTIVNI PROGRAMI U NAŠOJ ŠKOLI 29

Maksuda Muratović

SWOT ANALIZA U FUNKCIJI POBOLJŠANJA OBRAZOVNOG PROCESA U JU GIMNAZIJA ŽIVINICE 43

OSVRTI I PRIKAZI

Senada Užičanin

DRAMSKI ODGOJ KAO METODIČKI MODEL PREVENCIJE VRŠNJAČKOG NASILJA U ŠKOLAMA 55

IZ NASTAVNE PRAKSE

Azra Kadić

PRIRODA-ŽIVOTNE ZAJEDNICE 63

Melisa Šahdanović, Enesa Džaferspahić, Hava Mulahalilović, Taliba Hasić

MOGUĆNOSTI RADA SA UČENICIMA SA CEREBRALNOM PARALIZOM U RAZREDNOJ NASTAVI 85

Fikreta Ikanović
PISMENA PRIPREMA ZA NASTAVNI ČAS IZ BOSANSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI-PISANJE I ČITANJE ĆIRILICE..... 93

OBAVJEŠTENJE AUTORIMA, ČITATELJIMA I SARADNICIMA 101

UPUTA AUTORIMA..... 103